

# ימי לונדון

מכתבי משה שרת

מימי הלימודים

לונדון 1922



# ימי לונדון

מכתבי משה שרת  
מימי הלימודים  
לונדון 1922



העמותה למורשת משה שרת

---

**Moshe Sharett**  
**The London Days Letters**  
**1922**

מערכת:  
תמר גדרון, יעקב שרת, רנה שרת

עימוד והתאמת תמונות: רנה שרת עם עדי חן  
עיצוב עטיפה: סטודיו יוסי ג'יברי  
דפוס חדקל, תל-אביב 2005



כל הזכויות שמורות לעמותה למורשת משה שרת  
שדרות בן-גוריון 30, תל-אביב 64588  
טל: 03-5227615  
פקס: 03-5279607  
e-mail: [msharett@netvision.net.il](mailto:msharett@netvision.net.il)

העמותה למורשת משה שרת קמה במטרה לרכז תחת קורת-גג אחת את כלל החומר התיעודי פרי שנות פעילותו הציבורית והלאומית של משה שרת בשנים 1916-1965, ולהביא לדפוס את כתביו שטרם ראו אור.

תפעול העמותה והוצאת ספר זה נתאפשרו הודות לתמיכת:  
משרד ראש הממשלה, משרד החינוך התרבות והספורט,  
הסוכנות היהודית עם קרן קיימת לישראל, יד אבי היישוב,  
קרן בוקסנבאום-נטע, קרן שרה-אן וליווינגסטון קוסברג,  
קרן רייץ' לחינוך תרבות ורווחה, לוצרן, שווייץ,  
קרן שרה ועמנואל רסין, לאוניד נבולין, חברה מרכזית למשקאות

---

## תוכן

|    |               |
|----|---------------|
| 6  | רשימת המכתבים |
| 8  | הקדמה         |
| 11 | המכתבים       |

### נספחים א':

|     |   |
|-----|---|
| 249 | 1. פרוטוקול שיחה במשרד המושבות, 29.11.1921              |
| 256 | 2. ביקור רמזי מקדונלד בארץ-ישראל                        |
| 271 | 3. מכתב משה שרת למערכת "The Nation & Athenaum"          |
| 272 | 4. מפרחי "הכרמל", משה שרת ב"קונטרס" ינואר 1922          |
| 274 | 5. הוויכוחים על ארץ-ישראל בפרלמנט האנגלי ובמפלגת העבודה |
| 280 | 6. פולמוס חופה וקידושין                                 |
| 308 | 7. מכתב יוסף ברגר לעורך "The Daily Herald", 2.4.1922    |
| 310 | 8. סביבנו נסערה, משה שרת על סוריה, מרס 1920             |
| 312 | 9. מכתב אליהו גולומב למשה שרת, 21.11.1922               |
| 315 | 10. מכתב פניה שרתוק על רצח י"ח ברנר, מאי 1921           |

### נספחים ב':

|     |                              |
|-----|------------------------------|
| 321 | סימולים, קיצורים וראשי תיבות |
| 324 | רשימת התמונות                |
| 325 | ביבליוגרפיה                  |
| 327 | מפתח אישים                   |
| 335 | מפתח עניינים ומקומות         |

רשימת המכתבים\*

| מס' | תאריך        | נכתב ב- | נמען                      | עמוד |
|-----|--------------|---------|---------------------------|------|
| 125 | 00.00.1922   | לונדון  | צפורה מאירוב              | 11   |
| 126 | 4.1.1922     | לונדון  | ברל כצנלסון               | 12   |
| 127 | 5.1.1922     | לונדון  | פניה שרתוק                | 15   |
| 128 | 6.1.1922     | לונדון  | דב הוז ויקותיאל בהרב      | 20   |
| 129 | 7.1.1922     | לונדון  | צפורה מאירוב              | 30   |
| 130 | 10.1.1922    | לונדון  | רבקה ועדה                 | 36   |
| 131 | 17.1.1922    | לונדון  | אליהו גולומב              | 38   |
| 132 | 23.1.1922    | לונדון  | וה"פ של אחה"ע             | 44   |
| 133 | 23.1.1922    | לונדון  | דב הוז                    | 47   |
| 134 | 23.1.1922    | לונדון  | ברל כצנלסון               | 51   |
| 135 | 23.1.1922    | לונדון  | יקותיאל בהרב              | 54   |
| 136 | 23.1.1922    | לונדון  | רבקה ועדה                 | 55   |
| 137 | 24-25.1.1922 | לונדון  | צפורה מאירוב              | 56   |
| 138 | 26.1.1922    | לונדון  | יהודה שרתוק               | 58   |
| 139 | 26.1.1922    | לונדון  | רפאל מני                  | 60   |
| 140 | 1.2.1922     | לונדון  | יקותיאל בהרב              | 61   |
| 141 | 1.2.1922     | לונדון  | רבקה שרתוק                | 64   |
| 142 | 2.2.1922     | לונדון  | ברל כצנלסון               | 66   |
| 143 | 9.2.1922     | לונדון  | דב הוז                    | 71   |
| 144 | 13.2.1922    | לונדון  | וה"פ של אחה"ע             | 79   |
| 145 | 14.2.1922    | לונדון  | רבקה שרתוק                | 87   |
| 146 | 15.2.1922    | לונדון  | ברל כצנלסון               | 92   |
| 147 | 16.2.1922    | לונדון  | דב הוז                    | 96   |
| 148 | 18.2.1922    | לונדון  | פניה שרתוק                | 97   |
| 149 | 20.2.1922    | לונדון  | אליהו גולומב              | 101  |
| 150 | 21.2.1922    | לונדון  | דב הוז                    | 103  |
| 151 | 22.2.1922    | לונדון  | יקותיאל בהרב              | 105  |
| 152 | 27.2.1922    | לונדון  | רבקה ואליהו               | 106  |
| 153 | 00.2.1922    | לונדון  | צפורה מאירוב              | 108  |
| 154 | 6.3.1922     | לונדון  | צפורה מאירוב              | 116  |
| 155 | 20.3.1922    | לונדון  | זלמן שור                  | 117  |
| 156 | 22.3.1922    | לונדון  | נחום ברודסקי              | 119  |
| 157 | 23.3.1922    | לונדון  | דב הוז                    | 124  |
| 158 | 20.4.1922    | לונדון  | דוד זכאי או דוד בן-גוריון | 126  |
| 159 | 27.4.1922    | לונדון  | וה"פ של אחה"ע             | 127  |

\* מכתבים 1-124 מקובצים בספר ימי לונדון 1920-1921

|     |                        |            |               |     |
|-----|------------------------|------------|---------------|-----|
| 130 | עדה                    | לונדון     | 3.5.1922      | 160 |
| 131 | רבקה שרתוק             | לונדון     | 3.5.1922      | 161 |
| 132 | עדה                    | לונדון     | 3.5.1922      | 162 |
| 137 | אליהו גולומב           | לונדון     | 10.5.1922     | 163 |
| 139 | יקותיאל בהרב           | לונדון     | 17.5.1922     | 164 |
| 141 | רבקה שרתוק             | לונדון     | 20.5.1922     | 165 |
| 145 | צפורה מאירוב           | לונדון     | 25.5.1922     | 166 |
| 149 | צפורה מאירוב           | לונדון     | 29.5.1922     | 167 |
| 151 | צפורה מאירוב           | לונדון     | 8.6.1922      | 168 |
| 152 | רבקה שרתוק             | לונדון     | 13.6.1921     | 169 |
| 154 | יקותיאל בהרב           | לונדון     | 19.6.1922     | 170 |
| 156 | רבקה שרתוק             | לונדון     | 26.6.1922     | 171 |
| 163 | צפורה מאירוב           | לונדון     | 29.6.1922     | 172 |
| 164 | אליהו גולומב           | לונדון     | 12.7.1922     | 173 |
| 167 | ברל כצנלסון            | לונדון     | 19.7.1922     | 174 |
| 169 | יקותיאל בהרב           | לונדון     | 19.7.1922     | 175 |
| 171 | יהודה שרתוק            | לונדון     | 20.7.1922     | 176 |
| 175 | דוד זכאי               | לונדון     | 20.7.1922     | 177 |
| 177 | צפורה מאירוב           | לונדון     | 22.7.1922     | 178 |
| 178 | פניה שרתוק             | בדרך לוינה | 31.7.1922     | 179 |
| 179 | אליהו גולומב ודוד הכהן | וינה       | 00.8.1922     | 180 |
| 181 | דויד זכאי              | טירול      | 22.8.1922     | 181 |
| 184 | פניה שרתוק             | וינה       | 3.9.1922      | 182 |
| 188 | יהודה וגאולה           | וינה       | 9.9.1922      | 183 |
| 189 | יקותיאל בהרב           | קרלסבד     | 10.9.1922     | 184 |
| 191 | דב ורבקה               | ברלין      | 21.9.1922     | 185 |
| 199 | בני המשפחה בארץ        | לונדון     | 5.10.1922     | 186 |
| 195 | יקותיאל בהרב           | לונדון     | 5.10.1922     | 187 |
| 196 | דב ורבקה               | לונדון     | 5.10.1922     | 188 |
| 197 | דב הוז                 | לונדון     | 12.10.1922    | 189 |
| 206 | דב ורבקה               | לונדון     | 12.10.1922    | 190 |
| 207 | פניה שרתוק             | לונדון     | 18.10.1922    | 191 |
| 209 | דב ורבקה               | לונדון     | 26-27.10.1922 | 192 |
| 216 | אליהו גולומב           | לונדון     | 9.11.1922     | 193 |
| 224 | רבקה שרתוק             | לונדון     | 11.11.1922    | 194 |
| 230 | עדה                    | לונדון     | 11.11.1922    | 195 |
| 232 | אליהו גולומב           | לונדון     | 16.11.1922    | 196 |
| 234 | דב הוז                 | לונדון     | 6.12.1922     | 197 |
| 236 | אליהו גולומב           | לונדון     | 6.12.1922     | 198 |
| 240 | קולונל פרדריק קיש      | לונדון     | 18.12.1922    | 199 |

## הקדמה

כרך זה, שני בסידרת שלושת כרכי מכתביו של משה שרת מימי לימודיו ב-L.S.E. (London School of Economics) בשנים 1921-1925, מכיל את המכתבים שכתב ב-1922, שנת לימודיו השנייה. ההקדמה המקפת, הפורסת את הרקע לתקופה מכווננת זאת בחיי משה שרת, שהובאה בראש הכרך הראשון של הסידרה (ימי לונדון 1920-1921, יצא לאור ב-2003), חלה מטבע הדברים גם על הכרך הנוכחי, שהוא המשך ישיר של קודמו.

ב-1922, שלא כבשנה הקודמת, הקדיש משה שרת ללימודיו זמן ומרץ רבים יותר, אולם בתוך כך המשיך דרך קבע לפעול בכל התחומים הפוליטיים שאליהם נשאב בשנת לימודיו הראשונה: ההסדרות הציוניות, ה"הגנה", מפלגת "אחדות העבודה" והעיתונות. פעילות מגוונת זו, ולא דווקא עולם לימודיו, היא המשתקפת בעיקר במכתביו.

בשלהי 1922, שנת הכרך הנוכחי, חל שינוי מובהק והרה-גורל בחייו של משה שרת – הוא החליט למסד את קשר האהבה שנקשר מכבר בינו ובין צפורה מאירוב עוד בימי לימודיהם בגימנסיה "הרצליה" – קשר שהתחזק בתקופת שרותו בצבא העותמאני (1916-1918), כמשתקף בכרך נראה ואולי לא (הוצאת העמותה למורשת משה שרת, 2000) המכיל את מכתביו מאותם ימים – וקרא לה להצטרף אליו. צפורה נענתה לו. היא הפסיקה את לימודי החקלאות שלה במקווה ישראל ויצאה לאירופה. השניים נפגשו בוניה, עברו משם ללונדון ומאו ואילך חיו יחדיו.

וינה תפסה במחצית הראשונה של שנות ה-20 מקום מרכזי בחיי שלושה מבין חמשת חברי אחוות בני יעקב ופניה שרתוק: האחות הבכירה רבקה השתלמה שם במוסיקה מאז 1920, האח הבוגר משה עשה שם בשליחות ההגנה ב-1921 כמתואר בכרך א' של ימי לונדון, עדה יצאה לשם מכנרת, דב הוז הצטרף שם אל רבקה ואליהו גולומב עסק שם ברכש נשק לה"הגנה". בשלהי 1921 נישאו בעיר זו רבקה ודב הוז, ובאמצע 1922 נישאו שם עדה ואליהו גולומב. הפרשה המורכבת והעדינה של נישואי רבקה ועדה עם שני חבריו הקרובים של האח משה – שלושתם בוגרי המחזור הראשון של גימנסיה "הרצליה" שעתה היו לגיסיו – משתקפת במכתבים מזוויות שונות. אחת מזוויות אלה היא פרשת החלטתם של עדה ואליהו להתקשר ולהקים משפחה בלי להיזקק לטקס חופה וקידושין. החלטה זו חוללה סערה במשפחה: האם פניה בתל-אביב והאח משה בלונדון התקוממו נגדה ובסופו של דבר נעטרו בני הזוג



להעמיד חופה חרף שלילתם העקרונית את הטקס הדתי. לפרשה משפחתית זאת, שגם שופכת אור על התלבטויותיו של דור, ראינו להקדיש נספח מיוחד (מספר 6), הכולל את התכתובת שהתנהלה סביבה.

נספח רב-פריטים אחר, שראינו להביא בכרך זה (מספר 2), מוקדש לפרשת ביקורו של מנהיג מפלגת ה"לייבור" רמזי מקדונלד בארץ-ישראל (בפברואר 1922). משה שרת, שייחס לביקור יוצא דופן זה חשיבות יתרה, דיווח עליו לראשי מפלגתו בעוד מועד ותבע מהם להסדיר שדב הוז יילוה אל האורח רם המעלה במהלכו – וכך היה. אחרון הנספחים (מספר 10) הוא מכתב פניה שרתוק לרבקה ולמשה על פרשת רצח י"ח ברנר במאי 1921. מקומו הראוי של נספח זה בכרך א' של ימי לונדון; הוא מובא בכרך הנוכחי מפני שנתגלה במאוחר.

רוב מכתביו של משה שרת ב-1922 השתמרו, אך אין ספק כי כמה וכמה מהם אבדו ואינם, וכי המידע על מכלול פעילויותיו הפוליטיות של הכותב בשנה זו לוקה בחסר, שהרי על כמה מפעילויותיו לא דיווח במכתביו כלל. כך, למשל, על הצעדים השונים סביב התזכיר שהתבקש משה שרת לחבר על ערביי ארץ-ישראל בשביל קולונל פרדריק קיש לקראת צאתו לארץ-ישראל בנובמבר 1922 עם מינויו ליו"ר ההנהלה הציונית בירושלים ולראש המחלקה המדינית שלה – מסמך המסיים את סידרת מכתבי הכרך הנוכחי – אין בידינו שום מידע.

\*

מאחר שכרך ב' של ימי לונדון הוא המשך ישיר של קודמו, נמנענו בדרך כלל מלחזור במנגנון ההערות על הבהרות לגבי אישים, מוסדות ועניינים, שהובאו בהערות לכרך א'. המכתבים בכרך ב' סופרו בהמשך ישיר למכתבי כרך א'. המפתחות יפים לכרך הנוכחי בלבד.

לכינויים, ראשי תיבות וקיצורים ראו לוח בעמוד 321.

\*

תודתנו נתונה לארכיון הציוני המרכזי, לארכיון מפלגת העבודה ע"ש משה שרת (בית ברל), לארכיון העבודה (מכון לבון) ולארכיון לתולדות ההגנה. לדקלה, דליה ודוד גולומב, על המכתבים והמסמכים שהעמידו לרשותנו, לגליה אורקביץ' על תרגום מכתבים מרוסית. יעמדו על הברכה יעל מדיני ודר' פנחס עופר שעברו על כתב היד והעירו הערות קולעות.



משה שרת בשנות ה-20

[לונדון, ינואר 1922]

אני רוצה לכתוב לך מכתב אהבה.  
אני מתכוון זה כמה, זה כמה לכתוב לך מכתב ארוך-ארוך ושקט-שקט על הכל, על הכל. לכפר על אלפית חטאותי. אך גל רודף גל. והנה אולי מחרתיים אסער שוב. הנה קראו לי לוינה, לטרייסט. ומי יודע - אסע, ואסתבך, ושוב תאבד שנה. ואולי אומר די לכל זה ואשוב לארץ.

אבל עכשיו אני רוצה לכתוב לך מכתב אהבה.  
אלי, אילו ידעת, אילו רק האמנת, כמה אני אוהב אותך, אילו רק שיערת, אילו רק האמנת, כמה אני הוגה בך. הלב מתחמץ, כואב, נוסס, שותת דם, מרוב אהבה. התאמיני לי, שלי?

את נראית לי רחוקה, סתומה, פלאית. את נראית לי כבקיץ הראשון שלנו, עת שהייתי - אני החצוף, בעל הבטחון, הנער השחצן - חרד ורועד לפניך, בא אליך מבויש ונכלם, ואת כולך סוד כמוס, גן נעול, קסם כלוא, כוס-אושר מלאה-מלאה, איש לא טבל שפתיו בה, בעליה לא השיר ממנה טיפה. מלאה, שוקטת ומחכה. כך את נראית לי.

אלי, כמה אני אוהב אותך. אני עייף-עייף עכשיו. כל היום כתבתי. אני מתכוון לנסיעה וצריך לגמור הרבה דברים. ועכשיו, לפני השינה נזכרתי בך; וכה טוב לי וכה חם לי. והדמעות חונקות את גרוני ומתגלגלות מעיני, ונושרות. לא, לא על הנייר. מדוע אני בוכה. אושר, אושר? איהו, מתי.

שלום לך, אושרי הנפלא.

אני שלך,  
משה

1 מכתב זה, שכל הנראה נכתב בתחילת 1922, מחדש את הקשר בין מ"ש וצפורה ופותח סידרת מכתבים, שהסתיימה בהצטרפותה אליו בלונדון. בסוף 1921 עברה צפורה מקבוצת כנרת למקווה ישראל, שם השתלמה בכורונות ובגידול עופות.

לונדון, 4.1.1922

ברל,<sup>1</sup>

איני יכול לעצור ברוחי מלהביע לך את התפעלותי מכתבתך.<sup>2</sup> איזו יידיש נפלאה,<sup>3</sup> איזו בהירות, שטף ותוקף, הדברים "נובעים". אני שולח את המאמרים לפנחס, הנמצא עדיין בברלין.<sup>4</sup>

אני חושב עכשיו, ברל, שאילו נמסרת מראשית יסוד "אחדות העבודה" לכתובת מאמרים וחברות בידיש בשביל הגולה<sup>5</sup> - אבל בשפע, עד כדי הצפת העיתונות - מי יודע מה יהיו פני הדברים היום.

התמד, ברל, אל תנוה. ושלה לי הכל. כמים חיים, באמת יותר טוב מה"קונטרס"<sup>6</sup>. עולם הפוך. את דבר א"י שומע אני עכשיו מאמריקה וביידיש. כן, על ה"קונטרס". כמה הוא עלוב בעריכתו. שגיאות דפוס מחפירות, נוראות. שגיאות דקדוקיות גסות מאין כמוהן, במין, במספר, בנטייה. בעריכה עזובה. ישנן השמטות כל כך אבסורדיות! שים לב לקטע מ-Palestine (תרגומי) ב"מכתב" השני.<sup>7</sup> ההבנת

1 ברל כצנלסון (להלן ב"כ) שהה בארה"ב משלהי אוי' 1921 במסגרת משלחת ההסתדרות הכללית, שיצאה לגייס כספים להקמת בנק הפועלים. עמו פעלו יצחק בן-צבי ומניה שוחט (ר' ימי לונדון א [להלן יל"א], מכתבים 114, 115, 123).

2 בשלהי דצמבר 1921 ובתחילת ינואר 1922 פירסם ב"כ סידרת מאמרים בידיש על הנעשה בא"י ועל בנק הפועלים ביומן מפלגת "פועלי ציון" (להלן: פוע"צ) בארה"ב "די צייט". המאמרים הובאו בתרגום עברי בכתב ב"כ א, עמ' 313-353.

3 לא ברור מניין היידיש שבפי מ"ש. היחידה שדיברה יידיש בבית שרתוק, שם שלטו הרוסית והעברית, היתה סבתו היודית, ואפשר שמשוהו משפה זו קלט ממנה. בזכרונותיו על ימי עין-סיניה כתב: "היינו נוסעים לירושלים בלילות להגיע באשמורת הבוקר להספיק את השוק כאשר או, בפעם הראשונה בחיי, התחלתי לגרוס שיני בחצץ - כדי לדבר יידיש בשוק של מאה שערים" (יומ"א ז, עמ' 1970).

4 פנחס רוטנברג (להלן: פ.; פיני; פ"ר). פ"ר עסק בברלין ברכישת ציוד עבור מפעל החשמל (ר' יל"א, מכתב 123 הע' 1; שאלתיאל א, עמ' 127-143).

5 הכוונה לפעילות חינוכית-ציונית בתפוצות, שכונתה "עבודת הגולה" או "עבודת העם", ותפסה מקום בדיוני מ"ש ורעיו כבר בימי "ההסתדרות המצומצמת" ב-1913 (ר' יל"א עמ' 307 הע' 1). "ההסתדרות המצומצמת" - התארגנות של שבעה מתלמידי מחזור א' של גימנסיה הרצליה, שהחליטו להקדיש את עצמם לפעילות למען האומה. קמה ביוזמת יעקב כבשנה (עצמון) ואליהו גולומב.

6 שבועון "אחדות העבודה", שב"כ היה עורכו הראשון. עם ייסודו היה מ"ש שותף בעריכתו ובהפצתו (ר' יל"א, מכתב ה' הע' 3).

7 ב"קונטרס" 18.12.1921, שיצא לאור בשם "מכתב" בשל השעיית השבועון ע"י השלטונות הבריטים בתגובה על ביקורת חריפה שפורסמה בו על התנהלות השלטונות בימי המאורעות במאי

את המשפט האחרון? ואני כל כך עמל על כל תרגום, מזיע שבע הזעות שלא להוציא דבר בלתי מתוקן. בזמן האחרון שלחתי להם שלושה מאמרים גדולים,<sup>8</sup> תרגומים ועכשיו אתחיל בדברים מקוריים. תקוותי לשפוגלמן שיבוא ויגאל את החרפה.<sup>9</sup> אל תתפלאו שאני כאן, קיבלתי טלגרמה מאליה מוינה שלא לבוא ולחכות למכתב. ועד היום אני מחכה והמכתב איננו.<sup>10</sup> כמו תמיד - אחרי הרעש דממה דקה,<sup>11</sup> שבוע ישבתי כ"שנעלי ברגלי, מותני תגורות ומקלי בידי"<sup>12</sup> - וקדחת הנסיעה בעצבי קללה זו לא ידעו אבותינו.

חדשות אין ביותר. בקרוב תצא ודאי הודעה חדשה על הפוליטיקה של הוד מלכותו בא"י, פירוש חדש להצהרה וכו'.<sup>13</sup> אחרי זה, כך חושב אני, תשוב המשלחת [הערבית] לא"י.<sup>14</sup> אין להם כסף וגם אין תכלית.

היודע אתה איך נבעה הפרץ בארץ?<sup>15</sup> סבל, שנשא אחת התיבות, רגלו מעדה, התיבה נשמטה, נבקעה ודבר פסול נפל מתוכה. משמע שהתיבות לא היו די חזקות. האשמה בנו ורבה החרפה. 300!<sup>16</sup> והסכנה וכו'. בעצמנו הסגרנו את עצמנו. נורא. בעבור פישר<sup>17</sup> פה ביקשני לכתוב בשביל ה-J.C.B.<sup>18</sup> מאמר על ענייני הערבים

- 
- 1921 ביפו, הובא קטע שתירגם מ"ש ממאמר שפורסם ב-Palestine, 19.11.1921, שבועון British Palestine Committee, ארגון של לא-יהודים ויהודים תומכי הציונות.
- 8 על שלושה מאמרים גדולים ששיגר מ"ש ל"קונטרס" ר' מכתב 144.
- 9 על פרשת יצחק שפוגלמן, שראשיתה ב-1921, ר' יל"א, מכתבים 108, 123.
- 10 אליהו גולומב (להלן: א"ג) יצא לוינה בדצמבר 1921 במטרה להשליט סדר בפעילות הרכש ולעמוד בראשה. ההחלטה על נסיעתו התקבלה בידי פעילי ה"הגנה" יחד עם פ"ר, אולי אף ביוזמתו. לקראת צאתו שלח יקותיאל בהרב מברק למ"ש על רצונו של א"ג להיוועד עמו בטרייסט בטרם ייקלע בווינה למערבולת היחסים המשובשים בקרב פעילי הרכש שם. כדי לעקוף את הצנזורה בא"י שלח בהרב את המברק מן העיר המצרית בנהא, בדרכו מא"י לנמל אלכסנדריה, משם הפליג לאירופה.
- 11 לפי מלכים א יט 12.
- 12 לפי שמות יב 11.
- 13 כל עוד לא אישר חבר הלאומים את נוסח המנדט הבריטי על א"י לא ניתן לדעת בוודאות כיצד יפורש בו המושג "בית לאומי לעם היהודי בא"י". בכמה ממכתביו הביע חיים וייצמן (להלן: ח"ו) דאגה מפני ביטול או קיצוץ סעיף 4 בכתב המנדט, שהעניק להנהלה הציונית (להלן: הנה"צ), כל עוד לא הוקמה הסוה"י, מעמד מוכר כמייצגת את כל היהודים הרוצים לסייע בהקמת הבית הלאומי היהודי. לקראת החלטת חבר הלאומים (להלן: חה"ל) גברו החששות מפני השפעת בריטים אוהדי ערבים, שפירסמו בעיתונות ארצם מאמרים עוינים לציונות (ר' אגרות ח"ו 11, מכתבים 5, 20 הע' 1).
- 14 על המשלחת הערבית ר' יל"א, עמ' 231 הע' 19, ואילך.
- 15 הכוונה למשלוח נשק של ה"הגנה" מוינה לארץ, ארוו בכורות, שנחשף בנמל חיפה (ר' יל"א, מכתב 123 הע' 38).
- 16 300 אקדחים וכ-17,000 כדורים נתפסו (סת"ה ב-1, עמ' 130).
- 17 ז'ן פישר (1871-1929). מנהיג ציוני בבלגיה. מראשי הציונות המדינית אחרי הרצל.
- 18 Jewish Correspondence Bureau - יידישע קארעספאנדענץ ביורא, סוכנות ידיעות

במצבם האחרון ועל סכנת הפרעות להבא. הבטחתי לו והוא מסר את הדבר לגרוסמן,<sup>19</sup> והלה הפציר. עתה, כשאני כותב (כמעט גמרתיו) נוקף הלב שאני מוסר זאת ל-J.C.B., בשביל הארץ אין החומר מתאים, אך יכולתי לתת ל"א"י העובדת<sup>20</sup> או לשלחו ל"צייט".<sup>21</sup> המאמר כתוב עברית, ישלח לאגרונסקי<sup>22</sup> ועל [ידו] יתורגם.<sup>23</sup> בשביל המשרד הציוני כותב אני מאמר גדול על עבר הירדן והרפתקאותיו במשך כל הזמן עד היום. אם יצליח, יוכנס לאחד היומונים הגדולים.<sup>24</sup> כאשר רואה אתה - עבודה בלי סוף. עתה ימי חופש, אך בעוד עשרה ימים יתחילו הלימודים. שלום לך, יקירי.

משה

בעלי-ביתי,<sup>25</sup> ובנם אשר בא מא"י בכלל, דורשים שלומך.

---

19 יהודית שייסדו מאיר גרוסמן ויעקב לנדאו בסוף 1918 בלונדון. אח"כ הפכה ל-Jewish Telegraphic Agency (יט"א-U.T.A.) ובא"י לסט"א - סוכנות טלגרפית ארץ-ישראלית.

20 מאיר גרוסמן (1888-1964) עיתונאי. רע זאב ז'בוטינסקי (להלן: ז"ז), שעזמו הוציא לאור בימי מל"ע-1 את הביטאון האקטיביסטי "די טריבונוע". פירסם מאמריו בעיתוני יידיש רבים.

21 "ארץ ישראל העובדת" - "דאס ארבייטענדע א"י" - ביטאון ביידיש של פוע"צ העולמית. יצא לאור בווינה בעריכת זלמן שזר.

22 "די צייט" - יומון ביידיש של פוע"צ באמריקה.

23 גרשון אגרון (1893-1959). עיתונאי ואיש ציבור. ב-1906 היגר מאוקראינה לארה"ב. ב-1918 התגייס שם ל"גדוד העברי" ועזמו הגיע לא"י. בשנים 1921-1924 ניהל את סוכנות הידיעות יט"א בניו-יורק. לימים - מייסדו ועורכו הראשון של Palestine Post (אח"כ Jerusalem Post). ראש עיריית י-ם, 1955-1959.

24 המאמר לא אותר.

25 המאמר לא אותר.

26 משפחת פֶּרְדֵּל'וּ ובנם ג'ורג', מעזורי פנחס רוטנברג ולימים מנהל חברת החשמל בלונדון.

לונדון, 5.1.1922

אמא יקרה,

איני זוכר כבר כמה חודשים חלפו מאז כתבתי לך. אני מתאר לעצמי כמה עצב גרמתי לך בזה. איני יודע במה ואיך להתחיל. לא הצלחתי לכתוב וזה הכל. וגם עכשיו איני מצליח. איני יכול להגיד לך משהו שלם, אין לי במה לשמח אותך.

הכל הסתדר לא כפי שתיארתי לעצמי בעוזבי את הבית - כמו שתמיד קורה בחיים. את השנה שעברה הפסדתי מבחינת הלימודים, ואני כותב לך על כך בכנות גמורה. הפסדתי אותה גם מפני שהגעתי מאוחר, גם מפני שבתחילה לא היה ברור לי במה עלי להתמקד, ובעיקר מפני שהחל ממאי נסחפתי למערבולת שטילטלה אותי ללא הפסק במשך חמישה חודשים בדיוק<sup>2</sup> - עד כדי כך נעקר מראשי לגמרי השטויות של הלימודים ושל ניהול נכון של החיים. כאשר המערבולת שככה והכל חזר לתלם, הייתי כל כך סחוט והמום עד שלא ידעתי היכן אני ומה אתי ובמה להתחיל.

אבל עשיתי מאמץ, והודות למאמצי וגם בייחוד להשפעתו של דב, שתמך בי, החלטתי להתחיל מהתחלה ולמתוח קו על השנה האבודה. שנת הלימודים התחילה אצלי למופת. התברר לי בבהירות, שבלימוד אקסטרני אין שום טעם, שכן אם לא תהיה לי מסגרת ממשית, שתחייב אותי, שוב יוציא אותי כל עניין פעוט מן התלם. נרשמתי כתלמיד מן המניין עם נוכחות חובה בהרצאות, הגשת עבודות בכתב וכיוצא באלה. זה היה לגמרי לרוחק, אמא. נכון? אבל במה זה עולה לי! זאת לא אתיימר לתאר. יש לי המון עבודות צדדיות, סידורים, חובות, ואני ממש נקרע לגזרים. כשמתחיל יום, לעולם איני יודע במה לפתוח ולאיוו מטלה לעבור. היום חולף כהרף עין - והנה כבר לילה ואני כבר בבית, ודבר זה לא נעשה, ועוד דבר, ועוד דבר. והמטלות שלא בוצעו מצטברות ונערמות. צריך לכתוב מכתבים - יש שבועות שבהם אני מתבזבז במשך ימים תמימים על מטלות שונות - ציבוריות - ואיש אינו יודע על כך. איש לא מתאר לעצמו, שכל דבר פעוט עולה במאמצים לא ייאמנו, בכזבוז זמן, כסף, אנרגיה ובריאות. ובנוסף קיימים מזה השיעורים שצריך לתת בעוד מועד ובלי להחמיץ, שהרי אלה הם פת לחמי, ומזה העבודה על העיתונות הערבית, שאני

1 המכתב נכתב ברוסית.

2 הכוונה להתגייסות מ"ש למפעל הרכש בעקבות מאורעות מאי 1921. ר' י"א 247-280.

שואב ממנה סיפוק רב ומאוהב בה עד כלות. אני מרגיש בה כדג במים, אבל היא גוזלת זמן ותובעת תשומת לב. זו עבודת נמלים.

בדרך כלל, בימי שני – זהה היום שאין לי בו הרצאות – אני נשאר בבית מבוקר עד הצות. יושב על העיתונים, קורא, מעתיק, גוזר וזורק על הרצפה, ובערב מצטברת על הרצפה ערימה שלמה – לפעמים 50-60 עיתונים.

וחוץ מזה, צריך לנכות בהרצאות, לקרוא ולקרוא הרבה, וגם לכתוב, ופה בלונדון, כמו להכעיס, החיים כל כך מעניינים כששום מקום אחר בעולם. עיתונות כזאת, חיי חברה וחיים פוליטיים כל כך עשירים, הזדמנות פז לחדור למעבי הבעיות העולמיות שכולם מצטלבות פה – אין בשום מקום אחר. תודה לאל, התיאטרון פה גרוע מכל גרוע ולפחות זה לא מפתה אותי ולא גוזל זמן. אופרה אין כלל, היתה אבל אפס. קשה לי לכתוב ברוסית. שכחתי לגמרי, מחוסר הרגל. אני מתקשה להתרכז במחשבתי ברוסית.

אני חוזר לעיתונות הערבית. מדי פעם מזדמנת לי כתיבת "מאמר" גדול. זה דבר קשה מאוד, שכן צריך לכתוב הישר באנגלית ועדיין איני שולט באנגלית ספרותית. בכלל, ללמוד שפה בהינף אחד זו אשליה. צריך להשקיע בזה שנים רבות של עבודה שקדנית, או להתברך בכשרונות גאוניים – מה שאין לי. אל תנידי ראשך לשלילה. אין. ובכן, אני רוצה להגיד לך שהתקדמתי באנגלית מאוד. לך אני יכול לומר זאת. אני קורא הרבה מאוד וכמעט תמיד בעזרת מילון. פה, בלונדון, מתבזבז המון זמן בנסיעות – שעות נסיעה רבות מצטברות במשך היום. אבל אם יש לך ספר בכיס, זמן זה אינו מתבזבז לריק. כל החוכמה היא שיהיה לך ספר ושלא תשכח לשלוף אותו ברגע שאתה מתיישב. ואת הדבר הזה בדיוק אני עושה, ובתוך כך, בלי משים, אני מסיים ספר אחר ספר. אם מוסיפים לנסיעות קריאה מקוטעת בזמן האכילה, לפני השינה ולפעמים גם בימים חופשיים, מצטרף זמן נכבד. כך אני חודר לתוך הספרות היפה האנגלית. העיתונות כבר נקראת מעצמה, השבועונים בימי ראשון הם הדבר הכי מעניין ומשכיל שיש בעיתונות האנגלית, ו"בזמן העבודה" בספריה אני קורא ספרי מדע. לספרות היפה, בדרך כלל, לא נותר פנאי, וללא הפעולות המיוחדות שתיארתי לך היא היתה אבודה לגבי. אני אוהב אותה ואיני יכול לחיות בלעדיה, והיא גם המורה הטוב ביותר לשפה. אני תמיד נזכר בשיחה אחת שהיתה לי עם אבא על קריאה, ואיך הוא שיכנע אותי שבלי קריאת ספרות יפה לעולם לא תדע שפה. זו כמובן אמת ידועה לכל, אבל שוכחים אותה. הנה, בשנה שעברה, כשחיסלתי בזה אחר זה חצי תריסר כרכי דיקנס, 800 עמוד כל אחד, צחקו לי: איך יש לך די סבלנות לזה?

אבל אני מתפטפט יותר מדי. רציתי להגיד, שלמרות כל זה הסוף עוד רחוק, וכשאני צריך לשרבט מאמר הדבר קשה לי מאוד. הנה, עכשיו עלי להתיישב על



"חיבור" על עבר-הירדן, אשר – אם אצליה – יתפרסם. האם את יודעת, שמאמר אחד שלי – על התנועה הערבית בפלשתינה – פורסם בעיתון אנגלי חשוב מאוד?<sup>3</sup> ואני על המאמר הזה הוצאתי... חודש! בכמה ייסורים עלה לי הדבר אין אפילו טעם לספר. ופה, בנוסף לכל, מוטל עלי גם ה"קונטרס" המסכן, השדוף, היקר והאהוב. גם כסף נחוץ לו, גם עורך, גם חומר. ולשגר אותו למנויים באנגליה אני צריך בעצמי, ועלי גם לכתוב את המענים על התבילות וגם להדביק את הבולים. הם, שם, בוודאי מתלוננים שנשטשתי, ששכחתי אותם. אני אומר לך, אמא, שאני על ה"קונטרס" מוציא הרבה יותר זמן משמגיע לו מבחינה יחסית. לא מזמן שלחתי להם שלושה מאמרים בזה אחר זה, מתורגמים. השגתי בשביל שפיגלמן 20 ל"ש למען יוכל לחזור ארצה ולרשת את העריכה. את הכסף הזה לווייתי על שמי ואשלם אותו מההכנסות של המנויים. אל תספרי על כך לאיש מלבד לילדים, שכן עלי לכתוב להם רשמית בעניין זה. 20 הל"ש האומללות גם הן לא נאספו בקלות מן הגורן ומן היקב.

המכתב יוצא בכייני כל כך. אבל נדמה לי, שכאשר אני משוחח אתך אני חש הקלה נפשית. בחודשים האחרונים אני כאילו ניתקתי מן הבית לגמרי והצמחתי על עצמי קליפה. לפעמים, כשאני מהרהר בכם, אני נפחד. אין לי מושג מה קורה אצלכם. איך אתה חיים, מה עושים הילדים [יהודה וגאולה], מה מצב רוחם, מה שלומך את, מה שלום ולודיה<sup>4</sup> ומה בכלל חדש במשפחה. על דודה גוטה ובנדט<sup>5</sup> ובנותיהם<sup>6</sup> איני יודע דבר. זה מכאיב לי מאוד. כל הזמן אני חי בהכרה של אי-נורמליות מעיקה. קצב חיי מהיר יותר מדי, קדחתני. אני לא מספיק לעכל את העובר עלי, לתת לעצמי דין וחשבון על המתחולל בתוכי וסביבי. בקומי בבוקר אני נקלע כאילו לתוך מכונה מורכבת השולטת בי אוטומטית, כאילו אני חפץ דומם, עד הרגע שהיא זורקת אותי, ממוטט ואין אונים, הישר למיטה. ואם מזדמנים ימי פנאי ספורים, התגובה אחרי הלחץ המופרז כה חזקה עד שאני נופל לתוך שיתוק אובלומובי<sup>7</sup> ואז איני יכול להתגבר על התפתות אסורה לאפס מעשה. והדבר היחיד שאני מתנחם בו הוא שאני לפחות קורא או מטייל בלונדון, שבה התאהבתי כמשהו ענקי, יפה, שופע עוצמת אין קץ.

בשנה שעברה התכתבתי, לפחות, לעיתים תכופות עם רבקה, ויהודה כתב לי, אומנם לא לעיתים קרובות, אבל שלח מכתבים ארוכים ומעניינים. ועכשיו

3 הכוונה למאמר "קשיי פלשתינה – הגורם הערבי", שפורסם ב"דיילי טלגרף", 13.9.1921. מובא ביל"א נספח 15.

4 על ולודיה שרתוק, דוד מ"ש, ר' יל"א עמ' 32 הע' 11.

5 על גוטה קטינסקי, דודת מ"ש, ובעלה בנדט ר' שם.

6 ציונה (לימים רבאו), ידידה (לימים מילשטיין), צפירה (לימים עוגן).

7 אובלומוב – גיבור רומן הנושא שם זה, מאת איבן גונצ'רוב (1812-1891). מייצג את האדם הרוסי: שופע טוב לב ובעל שאיפות נעלות, אך מתקשה לממשן.

ההתכתבות עם רבקה התפוגגה איכשהו – איש אינו אשם בכך, ופחות מכל היא. זו תוצאה של השינויים הפתאומיים, של הנסיעות הלך ושוב, גם של דב, גם שלי, ועכשיו גם של עדה ואליהו. יחד עם זאת, במכתבי לוינה אני נאלץ יותר ויותר להשקיע את עצמי ב"עניינים" [מפעל הרכש של ה"הגנה"], וזה פוגע בכל אחד. ויהודה נדם לגמרי. יכול מאוד להיות שאני חייב לו, אבל האם אפשר להתחשבן אתי? גאולה, במשך ארבעה עשר חודש, כתבה, נדמה לי, רק גלויה אחת. הזמן חולף, ואז נדמה שצריך להתגבר על איזה מכשול כדי להתקרב, וככל שזה מתמשך יותר, כך זה נעשה קשה יותר. האם היא לא מבינה שהיא צעירה, פנויה ומשוחררת ממועקות יותר ממני, והעיקר, שיש לה פחות דאגות, ונדמה לי, גם יותר פנאי? ואם היא לא מבינה, אעשה לה חסד ואכתוב. אוי ואבוי לה אם לא תהיה תשובה.

אמא, הנייר אזל לי, אין לי אחר, עכשיו מאוחר ואי אפשר לקנות. אני יודע שאם אדחה זאת למחר, לא יצא כלום, וכך איאלץ להסתפק רק בעמוד זה. צריך, סוף סוף, להצהיר חד וחלק שאני בריא באמת. אני אוכל הרבה, אומרים שהרבה מאוד. בכל אופן, יותר מדי בשר. זו כבר אשמת בעלת הבית שלי, שהאוכל אצלה בריא ושופע, אבל חדגוני ובשרי להחריד. אין מה לעשות. יש דברים גרועים יותר. אני לבוש טוב, אומרים שאני גנדרן, אבל זה לא נכון. אני רק מחליף צווארון כל יום בגלל הפיח הלונדוני. המעיל שלי – ההמצאה שלך – כבר בלה. השרוולים נפרמו וכו', אבל את החורף אסיים אתו. בלבנים אין לי מחסור, חוץ מזה שיש בהם יותר סיכות מכפתורים, כי אין לי זמן לתפור אותם, וגם הגרביים סובלות. אין מי שיטליא. אבל בכלל הכל כשורה. די.

על דל לשוני עומדת השאלה האם דודה סשה, הדוד אברהם ועזרא<sup>8</sup> הגיעו ארצה? איפה הם נתקעו? מדוע ולודיה אינו מזכיר אותם במכתביו? איני יכול לכתוב להם מילה, כי אינני יודע אם הם הגיעו. אבל אם הם כבר אצלנו בבית, אני מנשק אותם נשיקות חמות ומברך את דוד אברהם על שהטיל עוגן בחוף הנכסף. באלוהים, כמה רוצה אני להיות עכשיו עם כולכם.

לסיכום, אמא, רצוני לומר לך שבמשך כל הזמן הזה אני חולם הרבה על אבא. ובכלל, אני נזכר בו לעיתים קרובות בבהירות עד לפרטי פרטים, והכאב, שכבר שכן, מחריף עד דמעות. אני נזכר בכל מה שסיפר לי אי-פעם על אנגליה; הוא, כפי שאני מבין עכשיו, היה אנגלופיל גדול, העריץ את החוקה האנגלית, את המדע

---

8 הדודים – אברהם זוסמן ורעייתו אלכסנדרה (סשה), אחות פניה שרתוק. אברהם זוסמן (1861-1943), אגרונום יליד אודסה, הצטרף לתנועת ביל"ו אך נשאר ברוסיה והקים ב-1885 חווה חקלאית, שמטרתה העיקרית הכשרת חקלאים לא"י. ב-1898 ביקר בא"י עם אחד העם בשליחות "חובבי ציון". הוא ורעייתו ובנם עזרא עלו ב-1922 והשתקעו בנחלת יהודה. הבת דר' דבורה (בר-דיין) באה בעקבותיהם.

האנגלי ואת רוח העם האנגלי. אני נזכר בדבריו על [לורד] ביקונספילד [בנימין ד'ישראל], בהסבריו כיצד למד את כתבי [המסאי וההיסטוריון תומס] מקולי, כיצד חובר המילון האנגלי הראשון, ובעוד המון דברים קטנים. הזיכרון שלי בהיר מאוד בכל מה שכתוב באבא, בהשקפת עולמו, בסיפוריו. נו, די. אל תבכי. אמא יקרה, אנחנו עוד לא התנשקנו על אושרה של רבקה, אז הבה נתנשק.

בנך משה,  
אל תדאגי לו,  
הוא יסתדר איכשהו

יקירי דב ויקותיאל,

לונדון, 6 בינואר 1922

אני בטוח, כי כבר נודע באיזה אופן שהוא, שלא נסעתי.<sup>1</sup> הדבר היה פשוט מאוד. בהתקבל התלגרמה הבנהית נמצאנו בערב חג ההולדת [המולד]. בהיות שהפספורט שבידי כבר עבר זמנו, ואת החדש אשר דרשתי מא"י טרם אקבל, צריך הייתי להוציא לשם הנסיעה רישיון מיוחד מאת ה-Home Office [משרד הפנים]. לזה דרושה היתה המלצת ההסתדרות [הציונית]. הדבר היה בשבת והמשרד היה סגור. גם אילו היה פתוח לא הייתי מספיק בשום אופן להוציא את הרישיון ולעשות עליו את הויות במשך השעתיים שהמשרדים היו פתוחים בהן באותו יום. ניסיתי לקבל ויזות על הפספורט שלי ובאמת קיבלתי מן האוסטרים, אך הגרמנים התעקשו וכל שידולי היו לשווא. חרתי שן ונשארתי. המשרדים נסגרו לשלושה ימים תמימים. תילגרפתי לאליהו [טרנ'ויסט] על הדיחוי וביקשתי שיודיעני לאן עלי לבוא כעבור הזמן הזה. תשובה ממנו קיבלתי כבר מוינה - לחכות למכתבים. את התלגרמה הזו קיבלתי ביום החמישי שעבר, ואת המכתב הנכסף רק היום, שישי.<sup>2</sup> ומתברר, כי אינני נוסע. בהתקבל התלגרמה הבנהית היה פ. בפריס. טילפנתי לו אותה ואמרתי כי אני

1 לטרייסט. כבקשת א"ג במברקו למשה שרת (להלן: מ"ש) מהעיר בנהא, מצרים.  
2 בהגיעו לוינה בסוף דצמבר 1921, כתב א"ג ב-1.1.1922 מכתב ארוך למ"ש (חביון, עמ' 230-234). בין שאר הדברים אמר שם:

זה יומיים-שלושה שטילגרפתי לך: "חכה למכתבים", ועוד טרם כתבתי. [...] כנראה עוד ימים יעברו עד אשר יבורר לי דבר-מה, ואליך אני צריך לכתוב דווקא עוד לפני שיבוררו הדברים. לי עצמי אין עכשיו פה הכוח והתוקף לצאת מן הסבך, ועצתך ועזרתך יכולות להיות חשובות לי מאוד דווקא עכשיו, במבוכה שבה אני נמצא. אני עייפתי. ומלבד זה חסר אני בוודאי הרבה סגולות בשביל לנהל יחידי את העבודה [ב"הגנה"]. אבל בתוקף מקרים שונים נדחפתי עכשיו לנהל את כל העבודה בארץ. עבודה זו היתה תלויה הרבה מאוד במהלך העבודה בחו"ל ובלי הביטחון שהיא מתנהלת באותה הרוח שבארץ לא יכולתי לקבל עלי אחריות לעבודה בכלל. לכן שאפתי לצאת לאיזה זמן לחו"ל. [...] מובן שקשה היה לי לעזוב את הארץ בשעה שהדברים היו כולם מרוכזים בידי. והנה באה המפלה [בנמל חיפה]. [...] מובן, שצריך היה לרכז את כל הכוחות כדי להישמר ממפלה שנייה וגדולה, שהיתה נותנת מכה ניצחת לכל ענייננו. לכן נסעתי הנה וטילגרפתי לך שתבוא לפגוש אותי בטרייסט. טילגרפתי לך, ולא לנמצאים בווינה, שתפגוש אותי, מפני שתי סיבות: א) הפצתי שבהחדש העבודה נוכל להתייעץ בינינו ולקשור את הקשרים הדרושים עם פיני, ולקבל את עצתו ועזרתו. ב) לא היה ברור לי אם העובדים בווינה יוכלו, אחרי המפלה, לבוא לטרייסט וכן לא היו ברורים לי היחסים שיווצרו בינינו אחרי המפלה.

נוסע. הוא אישר, אך ביקש שלא נטרוד אותו הפעם, מפני שהוא נוסע לברלין להתרפא. במכתבו כותב לי אליהו, כי נוסע הוא ברלינה להתראות אתו.<sup>3</sup> בנוסעו הבטיח פני להיות פה בימים האלה. אך עד היום אין ממנו שום ידיעה מברלין על יום בואו.

המכתב מאליהו מדכא מאוד. מצבו בוינה קשה ומשונה. פגשוהו באיבה.<sup>4</sup> הוא מצידו בא כמאשים והנה מתברר לו בהחלט, כי לא היתה הפעם שום כוונה זרה מצד החבריה בוינה להעלים מאתנו את הסחורה ועכ"פ לא הם גרמו לאסון (אליהו מוסר לי את פרטי הדברים בדבר התלגרמה שלא הובנה והתלגרמה השניה שלא נמסרה לו בזמנה,<sup>5</sup> אך אינו מסיים ואומר, אם זהו אשר גרם לאסון או לא. עד היום איני יודע איך קרה הדבר, ואם אמת מה שקראתי בעיתוניהם על סבל שמעדה רגלו וכו'...)<sup>6</sup> אל. כותב שאינו מוצא לאפשר ולצריך להרחיק את בִּשְׁרֵי [גרשון פליישר] מן העבודה. אין מי שימלא מקומו. אני מסכים לו. אך בשרי מורעל נגד כולנו, קורא לנו "קונטרולרים" [מפקחים], מורד עכשיו בגלוי ואינו רוצה לשתף גם את אליהו. להישאר בתנאים כאלה קשה לו מאוד, ולשוב - הרי ז"א להסתלק מן העבודה לגמרה, וגם זה אסור. הוא היה רוצה להכניס אנשים חדשים לעבודה. מדבר עליך, על יקותיאל ועל דוד [הכהן]. דוד נמשך לנסוע, אך אנחנו עוד לא החלטנו. נחליט במשך יומיים אלה. אני כתבתי לאליהו, כי בין השיטין של מכתבו קראתי שאלה מכוונת אלי - שמא אבוא אני. על שאלה משוערת זו עניתי בשלילה. אני מעתיק לכם קטע ממכתבי אליו: "אני מוכרח להקשיח לבי - גם כלפי עצמי - ולהגיד: לא. אני רוצה לומר לך בקיצור, כי את הימצאותי פה חושב אני לדבר חשוב מאוד, לי ולכולנו, לעתיד. יבוא יום ויודו בזה ויאמרו, כי כדאי היה הכל. גם הקורבנות שאני הקרבתי, גם אלה שהוקרבו בגללי. אם לא יבוא יום כזה - הרי זאת אומרת שלא אצליח. אני מאמין שאצליח. הלאה. מפני הרבה טעמים מעשיים ופסיכולוגיים

3 על יחסו של א"ג לפ"ר ר' מכתבו לד"ה מ-2.11.1921 (חביון, עמ' 230). נראה כי חרף הערכתו את פ"ר, חשש א"ג כי הוא עלול להחריף את הקרע עם אנשי "השומר" בוינה.

4 מדובר באנשי "השומר", שעדיין היוו גרעין עצמאי ב"הגנה" ויצאו לוינה לעסוק ברכש נשק ל"הגנה" מבלי ליידע את א"ג. בוינה נוכח א"ג בהכרח לשתף עימם פעולה.

5 על פרשת הטלגרמות ר' מכתב א"ג למ"ש - 1.1.1922, חביון, עמ' 231, 232.

6 ב-1.1.1921 כתב א"ג למ"ש בפרשת השיפת משלוח הנשק בנמל חיפה:

מובן שנתעורר חשד שכל האסון לא בא אלא מפני הפירודים בפנים [---] יצאתי לוינה [---] קיבלו אותי י' [ישראל שוחט] ופ' [ליישר] לא כאשמים, כי אם כמאשימים. האשמה היא: (א) שאנו פורקים מעלינו אחריות לעבודה בזמן אסון ומגוללים את כל האשמה עליהם. (ב) שכל עבודתנו היא עבודת קונטרולרים ומשגיחים, תחילה הופעת אתה כקונטרולר, אח"כ דב ועכשיו - אני [---]. בנוגע למפלה - הם אומנם הוכיחו לי שכאן לא היתה כל כוונה לעשות איזה דבר מאחורי גבנו (חביון א, עמ' 232).

במכתבו למ"ש מ-12.1.1922, הוסיף וכתב: "בנוגע לאסון - לא מעדה כל רגל אלא פשוט הסחורה טולטלה טלטלת גבר. מובן כי אילו היה מי שיקבל אותה, היו נוהגים בה ביתר זהירות" (חביון, עמ' 236; סת"ה ב-1, עמ' 130).

המצטרפים יחד, ואשר איני מוצא לכדאי להתעכב עליהם בזה, מחייבים חי פה מסגרת-עבודה ידועה, יותר נכון – מסגרות עבודה אחדות, אשר אם אפרוץ אותן – והיה הכל לאל. בשנה שעברה נפרצה המסגרת, והשנה שעברה אבדה. אם אפרוץ את המסגרת עכשיו – תאבד גם שנה זו, ואם תאבד זו – אומר חסל. לא שלא יהיה לי כוח להתחיל שוב מחדש, אלא לא יהיה בזה שום היגיון. הניסיון יהא אז מוכיח, כי כך יקרה כבר מדי שנה בשנה, כי הן כל שנותינו עכשיו הינן שנות חירום. ולכן מוכרח אני לבנות עלי חומה גם בפני שנת החירום. חומה אשר אהרסנה רק אם נגיע למצב כזה, שלא יהיה לנו כבר מה לאבד. אבל למצב כזה – מאמין אני, כי לא נגיע<sup>7</sup>. עד כאן. לטר', לפני שבוע, הייתי נוסע כמובן. לאחר שנחליט בנוגע לדוד אכתוב לכם.

הישמעאלים [המשלחת הערבית] קיבלו תלגרמה מסוכנותם, כי בה. [יפה] נתפשו 15,000 כלים קטנים. לא פחות ולא יותר. הם לא האמינו ודרשו בתלג' [גרמה] ידיעת אמת. בינתיים קיבלו מכתב, ובו מסופר הכל לאמיתו ובפרטי פרטים. סבל השמיט אחת התיבות וכו'. משבחים את גובה הטכניקה שבתעשיית הכוורות. הם יודעים ששושן-ה<sup>8</sup> הנו מ"ראשי הפועלים", סוחר איננו, היה מכוונו גם בין הערבים, והעובדה שדווקא אדם כמוהו קשור בעניין חשובה ומאירה בעיניהם מאוד. הם יודעים כי האחווה החדשה<sup>9</sup> היא מקור הרע. הם בטוחים שמאחורי כל העבודה הזאת עומד

7 במכתבו למ"ש מוינה, 12.1.1922 כתב א"ג:

קיבלתי היום את מכתב התשובה שלך על מכתבי [מכתב התשובה לא אותר]. אתה קראת בין השיטין כי שאלתי לעזרת חברים מכוונת אליך. אודה, כי למרות מכתבך ליקותיאל ולמרות שיחתי עם ב. ג-ן [בן-גוריון] אשר הזהיר כמה פעמים שלא לנגוע בך ולא להפריעך מלימודיך, היה בדעתי, בהיותי בארץ, לדרוש ממך לעזוב את חיי-העתיד שלך ולהיכנס מייד לתוך שורת העובדים, הפועלים מתוך התאמצות הכוחות, בלי הכשרון ובלי ההכנה הדרושה לעבודתם. מתוך יאוש, מתוך עייפות, מתוך הכרה שאסור לי להמשיך יחידי לשאת באחריות לעבודה רצינית לקרוא לך, אבל עוד בדרכי לחוץ-לארץ התחרטתי על הדבר. הכרתי כי בהיכנסך גם אתה לעבודה לא תבוא הישועה השלמה, ואתה – ידיך תרפינה ותרוצץ בעבודה, אולי עוד יותר מהר ממני; לעיתים קרובות מאוד תכיר גם אתה, ונכיר כולנו, כי עובת דרך שעלית בה ואשר בה היו קשורות תקוות גדולות לך ולעבודתנו כולה וירדת רק מתוך חוסר התוקף ללכת בדרך אשר בחרת לך ויהי מה. ובלי התוקף הזה הרי על כל אחד מאיתנו יהיה להתרוצץ ולהתפורר לשבעה ימים ולא לפעול כלום; כי התפקידים הקוראים לנו רבים הם והכוחות מעטים. לעתים קרובות מתעוררת אצלי השאלה אפילו בנוגע לעצמי ובשרי: השוב אני עושה שאני מקבל עלי תפקידים שהם למעלה מכוחותי וכישרונותי רק מפני שצריך למלא תפקידים אלה? אומר לך את האמת, כי תשובה חיובית בהחלט עדיין לא נתתי לעצמי מעולם. נדמה לי, כי מצב זה מביא סוף סוף לידי רפיון, שממנו סובלת העבודה עצמה. אני בכל אופן כבר נכנסתי למעגל-קסמים זה, ואיני יכול לצאת ממנו. לא היה ברצוני למשוך אותך אליו (חביון, עמ' 234).

8 יצחק רוזנברג. על שמו נשלחו הכוורות שהכילו כלי נשק (ר' יל"א, עמ' 358).

9 נראה שהכוונה לאדמיניסטרציה החדשה בא"י, שבראשה הנציב הרברט סמואל.

חיים [וייצמן]; כי הוא אויבם הגדול שבין המנהיגים, איש מלחמה, שואף-דמים; בלעדיו לא ינקפו הציונים אצבע בשום מקום; אם נעשה דבר-מה, משמע שבידיעתו או בדחיפתו נעשה (זיכרו את דבריו של ח' בשיבה עם שלושת הלווייתנים).<sup>10</sup> הם רוצים להוכיח לאנגלים, כי בכוונה פעלו הציונים על הנציב שיחוק חוק המפטר כוורות בתוך שאר מכשירים חקלאיים ממכס, להקל בזה את הובלת סחורתנו. עד כדי האשמת הנציב אינם מגיעים. הוא צדיק תמים, אלא שהציונים המושלים בו מוליכים אותו שולל. הם יודעים, כי מחליפת המכתבים שנתפשה<sup>11</sup> מתברר, כי משלוח אחד כבר התקבל ואומרים: מי יודע כמה היה שם, ומי יודע כמה בא עוד קודם. הם מודים, או אומרים שהם מודים, כי תמיד חשבו את היהודים לזה-שלום, ולמרות כל השמועות והסימנים לא האמינו בלבם פנימה, כי יש בידי היהודים הרבה חומר. אך עובדה זו פקחה את העיניים. בחוברת שהם חושבים להוציא (שנייה) בעוד שבועות אחדים יקציעו מקום לכל העניין הזה ויועקו חמס. את כשרונם בהגזמה אנו יודעים. הנכון שגם ביפו היתה תקלה? מכוונה [מכונת יריה]?

העניינים בקשר עם המשלחת עומדים כך: הישיבה שהיתה לנו אתם ב-Colonial Office [משרד המושבות] נגמרה בלא כלום. אבל בה נרמז להם מטעם ה-C.O., כי הוצא תוציא הממשלה על פוליטיקה בא"י וכי Stat. זה יתן הגדרה מפורשת להצהרת בלפור. נוסח ה-Stat. כבר נערך ונשלח לנו ולהם, לחוות דעה. הנוסח הינו בערך כך: ההצהרה שרירה וקיימת והיא היסוד לפוליטיקה של ממשלת ה"מ בא"י; הגירת היהודים לארץ תימשך בהתאם וכו'; אין בהצהרה מה שביקשו לחוות בה קיצוני היהודים – בניין מדינה יהודית, השתדרות פוליטית על יתר תושבי הארץ וכו'; בקרוב תכונן מועצה מחוקקת, אך השלטון הפועל יישאר בידי הנציב.<sup>12</sup>

10 "שלושת הלווייתנים" הם: פטר שווייצר, גזבר ההסתדרות הציונית וקה"ס באמריקה; לואיס רובינסון, גזבר ההסת' הצ' שם במשך שנים רבות, חבר המשלחת הציונית לוועידת השלום בפריס ב-1919, מתומכי ח"ו בארה"ב; הרמן קונהיים, גזבר קה"ס, גם הוא איש אמונו של ח"ו. ח"ו כינס את השלושה בימי הקונגרס הציוני הי"ב, בספט' 1921, בנוכחות ז"ו, והטיל עליהם לתת כתף לאיסוף כספים עבור רכישת נשק להגנה. בפגישה הוחלט על הקמת קרן סודית, והשלושה התחייבו לספק סכומים מסויימים (אגרות ח"ו 10, מכתב 249).

11 כבר ב-14.6.1921 כתב א"ג לפליישר בוניה: "יש לחשוש לתשומת לב מיוחדת למכתבים הנכתבים לפי כתובות ידועות". ולרבה כתב: "צריך למצוא דרך של כתיבת מכתבים בטוחה"; "עולה על הדעת כי מכתבים אינם נמסרים לנו" (חביון, עמ' 221, 222, ללא תאריך).

12 בנובמבר 1921 הגיעו למבוי סתום השיחות בין המשלחת הערבית ומשרד המושבות וגם הפגישה האחת עם ח"ו (29.11.1921) לא נשאה פרי. לפיכך החליט המשרד לכפות על שני הצדדים בא"י חוקה – מסגרת משפטית למשטר המנדט, שתקבע את מעמד הנציב העליון וסמכויותו הרחבות ותכונן מועצה מחוקקת (Legislative Council) בת 22 חבר, (10 פקידים ממונים ו-12 נציגי האוכלוסייה), שתהיה בעלת סמכויות מוגבלות וכפופה לנציב העליון. לצורך זה נוסחה טיוטת הודעה מדינית (Statement of Policy) שהיתה אמורה להיקרא ע"י צ'רצ'יל בפגישה עם המשלחת הערבית, אך צ'רצ'יל ביטל במפתיע את הופעתו. לפי טיוטת ההודעה

המשלחת מסכימה לכל הנוסח. היא אומרת ש(כאילו) הבינה, כי את ביטולה הרשמי של ההצהרה "א"א לדרוש, כי זהו דבר אשר מעולם לא תסכים הממשלה לעשותו. יועציה-צוררינו<sup>13</sup> הם ששיכנעו אותה כנראה בזה, אך המשלחת תפרש כמובן את ההודעה על זה שמדינה יהודית לא תקום ולא תהיה כביטולה של ההצהרה בעובדה, כדבר אשר ימחה לחלוטין את אימרתו הידועה של ח': "As Jewish as England is English"<sup>14</sup>. הם חולקים רק על השארת השלטון הפועל בידי הנציב, מפני שזה יחתוך את גורל ההגירה היהודית לחיים. הם היו רוצים שהמועצה מחוקקת תקבל מהשלטון הפועל לו רק את הזכות לקצוב את העלייה, ו"א לגזור את דינה למוות. הדבר הזה לא יעלה בידם.<sup>15</sup>

המשרד שלנו עוד לא ענה. מחכים לחיים. הוא יבוא מחרתיים.<sup>16</sup> קרוב לוודאי שנסכים. עכ"פ כך דעת ה"גדולים" שמחוץ לאקו' (א. מ., 17, ג. 18).

הם (חברי המשלחת הערבית) חשבו לשוב לארץ מייד אחרי צאת ה-Statement. כספם אזל, וזה זמן רב אשר אוכלים הם אצל הליזנסים<sup>19</sup> למיניהם אפילו את ארוחת הבוקר. שניים מהם יצאו מס'<sup>20</sup> למלון יותר זול; בקראגיאח<sup>21</sup> נשאר שני הזקנים

---

שהוצגה לפני ח"ו בנובמבר 1921, עומדת בריטניה על קיומה של הצהרת בלפור ובדעתה לכפות הקמת מועצה מחוקקת, שתנהל את ענייניה באורח דמוקרטי (שפירושו שליטת הרוב הערבי שבמועצה). וכי אין בדעת הממשלה להעדיף את היהודים בא"י אלא להקים שם "קומונולת" שיושגת על עקרונות הדמוקרטיה למען רווחתם של שני הצדדים. הערבים שללו נחרצות את תוכנית המועצה המחוקקת כ"מסווה חוקתי" לביצוע המדיניות הציונית של הממשלה, והודיעו כי "אם לא תורכב המועצה מתברים נבחרים בלבד, או שתכלול רוב ערבי ברור, גדול ממספר הפקידים הממונים והחברים היהודים גם יחד", יסרבו לחלוטין להשתתף בה ואף לא יטילו חלק בבחירות לה' (עופר, עמ' 224-265; אגרות ח"ו 10, עמ' 279-280).

13 אישים, מדינאים ואנשי צבא בדימוס בריטיים, מהם ששירתו בא"י בימי השלטון הצבאי, תמכו בערבים ופעלו למענם כשדולה בלונדון. הבולט שביניהם היה חבר הפרלמנט ג'ויסון-הייקס.

14 בתשובה לשאלת שר החוץ האמריקני לנסיונג בוועידת השלום בפריס ב-23.2.1919, למה מתכוונים הציונים במונח "בית לאומי", ענה ח"ו: "אני מתכוון ליצירת תנאים כאלה - ממשלתיים, כלכליים וחברתיים - שיאפשרו הגירתם של 50,000 יהודים לא"י מדי שנה, ואלה יתיישבו על האדמה ויעבדו אותה ויקיימו את עצמם כך שבמרוצת הזמן ובתהליך התפתחות טבעי ובלתי נמנע, תקום בא"י תרבות כזאת, מסכת חיים יהודית כזאת, שתעשה את א"י יהודית מובהקת כמו שאנגליה היא אנגלית וצרפת צרפתית" (מסה ומעש עמ' 243; עילם, עמ' 161-162).

15 גם הערבים וגם היהודים התנגדו להקמת גוף זה, שאכן לא קם (עופר, עמ' 224-226).

16 ח"ו יצא ב-18.12.1921 לוינה, למושב הוה"פ הציוני, ולברלין, וחזר ללונדון ב-8.1.1922.

17 אלפרד מונד, הוא לורד מלצ'ט (ר') עליו יל"א, מכתב 15 הע' 4).

18 ג'יימי-ג'יימס רוטשילד (ר') עליו שם, מכתב 19 הע' 2).

19 רשת מסעדות עממיות.

20 מלון "ססיל", שם התאכסנה המשלחת (על ההתחקות אחרי המשלחת (ר') יל"א מכתב 88).

21 תורכית: מיפקדה, כלומר במלון ססיל. מונח זה היה ידוע יפה למ"ש ולשני מכותביו, שכן שלושתם שירתו בצבא העותמאני.



ושני הנוצרים.<sup>22</sup> בארץ הן יודעים אתם, כי רבו המתקיפים אותם מימין ומשמאל. הפופולריות שלהם, אשר עלתה כקצף על פני מרקחת ימי מאי, הולכת תמס.<sup>23</sup> השגת Statement כזה תשמש להם כשעת-כושר לשוב בכבוד והם ינפחו כמובן את הדבר ויכריזו עליו כעל ניצחון. ובמקצת הנהו. התנועה [הערבית הלאומית], כמובן, לא תסתפק בזה. בעלי ה-direct action<sup>24</sup> יתגברו על הקונסטיטוציוניסטים<sup>25</sup> ופרעות תהיינה. אפשר שסידור המועצה המחוקקת ישמש זמן-מה צינור למרצם וידחה את הפרעות. אך סופן לפרוץ.

כן, אבל עכשיו אומרים הם, כי דווקא בשל עניין חיפה ידחו את נסיעתם. זה היה בשבילים שלל שלא קיוו לו, והם רוצים "to see it through" [להביאו לגמר] (המילים האחרונות יצאו מפורשות מפי בית-הלחמי<sup>26</sup>). אך בדבר הזה אין לתת עוד אמון.

בימים אלה אשלח לכם את פרוטוקול השיחה ב-C.O.<sup>27</sup> הערה: כל הדברים בפרק [מכתב] זה אשר קו מתוח לאורכם<sup>28</sup> – הם עובדות ושיחות הידועות לנו הודות לסוכנו המיוחד<sup>29</sup> הרובץ כל הזמן בין המשפתיים.<sup>30</sup> הדברים נעשים עכשיו בפשטות גמורה – בשיחה פה אל פה – אך באומץ ובשכל. הדברים אשר הקו פוסח עליהם – הם עובדות הידועות לנו בכלל והנחות שלי. להבחין בין עובדה להנחה לא יקשה. לדברי ה' אָבֶן<sup>31</sup> אין מתפעלים בחוגי ה-C.O. מן המאורע. אבל מובן שזוהי מכשלה גדולה.

זאת ליקותיאל:

תן גורך למכים,<sup>32</sup> ואל תתרעם. נווץ אתה לי הפעם, ולא בי האשמה. אתה

---

22 הזקנים: מוסא כאזם אל-חוסייני (ראש המשלחת) וכנראה תופיק חמאד; הנוצרים: איברהים שמאס ושיבלי ג'מאל (ר' פורת, עמ' 112).

23 נמסה. לפי תהילים ב"ח 9. לעצם העניין ר' פורת, עמ' 111-119.

24 הקיצונים שאינם מכירים בגבולות החוק, הפועלים בשיטות האנרכיסטים והרדיקלים חברי תנועת "פעולה ישירה".

25 הפועלים במסגרת החוק.

26 נראה שאחד מחברי המשלחת היה איש בית-לחם. לא זוהה.

27 הפרוטוקול, שנרשם בידי איש משרד המושבות ונשלח להנה"צ, מובא במקורו האנגלי בנספח 1, עמ' 233-239 (ור' מכתב ח"ו אל וינדהם דידיס, 13.12.1921, אגרות ח"ו 10, מכתב 315).

28 מ"ש סימן בקו את כל המידע על המשלחת הערבית.

29 דוד הכהן, שהמשיך לעקוב בלמן "ססיל" אחרי המשלחת הערבית ולשאוב מידע על דיونها.

30 לפי בראשית מ"ט 14; שופטים ה 16.

31 ליאונרד שטיין (Stein) (1887-1973). עו"ד ופעיל ציוני. ידיד קרוב לח"ו. ב-1918-1920 קצין מטה במימשל הצבאי הבריטי הא"י. ב-1920-1929 מוזכר מדיני של הנה"צ בלונדון. יועץ מדיני של הסוה"י. ספרו: מסד למדיניות ישראל: תולדותיה של הצהרת בלפור, 1962.

32 לפי ישעיהו נ 6.

ונחתנו. במשך כל הזמן קיבלנו ממך רק מכתב צנום אחד. בחוסר-זמן אל תצטדק. ברור לי כשמש, כי היו לך שעות בטלה - למשל בימי היותך ביפו. כולנו עסוקים ולכולנו ישנן בכ"ז שעות בטלה. דב הינו אולי היחיד בינינו היוצא בזה מן הכלל. אין אני תופשך על שעות המנוחה שיש לך. הן מגיעות לך עפ"י כל היושר. אך יכולת להציל מהן משהו לטובתנו. וזאת לא עשית.

אנחנו התרגלנו לקבל ממך ידיעות. בכלל התרגלנו, בייחוד אני התרגלתי, לקבל ידיעות רבות, חשובות וממקורות ראשונים. העדרן גורם לי כאב. לחזור על פתחי אחרים אינני יכול. לא נאה לי. אולי זה פיניוק, אבל כך הוא הדבר.

בשנה שעברה הייתי מוצף ידיעות. אתה כתבת, יהודה<sup>33</sup> כתב, ברל כתב לבן-גוריון ואני נהניתי.<sup>34</sup> השנה דללו כל המקורות. ברל כותב, אבל מאמריקה. יהודה [אחיו הצעיר של מ"ש] נדם וכן גם אתה. אך בשתיקתך יש כובד מיוחד. אינני יכול לבאר, אך כך אני מרגיש ואין אדם נתפש על הרגשתו. תבין, כי ימי שהותך פה השאירו בי משקע.<sup>35</sup> קיוויתי כי ימהל בחליפת המכתבים. אך קרה ההפך. תבין, שלא על ה"קונטרס" לבדו יחיה אדם כמוני.<sup>36</sup> תכיר את חובתך.

עם פניי נפגשתי בכי טוב, בלבביות רבה. סיפר לי הרבה, אך הכל כללים ולא פרטים. גם ממך אינני דורש פרטי-פרטים, אך אני רוצה לדעת מבפנים, ומפיני אני שומע מבחוץ. הן תבין.

בשיחה אחת אתה התברר לי דרך אגב, כי בבית-היוצר<sup>37</sup> שלכם נוצרות עכשיו תוכניות והצעות חדשות בנוגע לשאלה הערבית, פתרונות מעשיים וכו', וכי אתה הוא הבקי בכל אלה עד כדי כך, שאם יבוא רמזי מקדונלד<sup>38</sup> לא"י (כך השבנו, אך כפי הנראה הוא לא יסע, לרגלי הבחירות הכלליות שתערכנה ודאי פה בקרוב) ואם תהיה אז אתה בדרך הנה, או פה, לא יהיה אדם שיוכל להסביר לו (לרמזי) דברים

33 יהודה שרת - אחיו הצעיר של מ"ש (1901-1979).

34 בכרכי אגרות ב"כ ב-1921 אין שום מכתב לב"ג. נראה כי זו עדות יחידה להיכתבם וכי כולם אבדו.

35 בהרב שהה בלונדון מאמצע פברואר עד 10 במרס ומאמצע יוני עד סוף ספטמבר 1921.

36 לפי "לא על הלחם לבדו יחיה האדם", דברים ח 3.

37 בהנהלת חברת החשמל. פ"ר היה מעורב בפרשת התוויית הגבול הצפוני של א"י בין הבריטים והצרפתים ואפשר שהכוונה לסוגייה זו, אך סביר יותר כי מדובר בנושאים שהעלה פ"ר במכתב לראש המשלחת הערבית בלונדון שם, כמדווח:

[פ"ר] עמד על הערובות שנכללו בהסכם עם הממשלה, המבטיחות זכויות שוות לכל תושבי א"י [---] הוא הבטיח כי כל אזרחי א"י, בהם גם הערבים, יוזמנו להשקיע מכספם בהקמת החברה והנהלתה תייצג את כל המשקיעים. יהודים וערבים יועסקו בהקמת התחנה בלא אפליה וגם המהנדסים ייבחרו לפי כישוריהם בלבד ובלא שים לב למוצאם הלאומי. פ"ר אף הבטיח לסייע לרשויות המקומיות הערביות לגייס כספי הלוואות, שיאפשרו להן ליהנות מפירות המפעל (שאלתיאל, עמ' 100).

38 רמזי מקדונלד (1866-1937). ממנהיגי ה"לייבור". חבר פרלמנט. ר' להלן מכתב 131.

חשובים מאוד להבנת השאלה. כשאני שומע דברים כאלה מפי פיני, איני מקבל אותם כהלכה מסיני ואני מניח, במחילה, כי יכול להיות שזהו בלוף. אך הן יכול להיות שיש בזה ממש. ועתה הבן את מצבו של אדם, העוסק כבר עכשיו בשאלה הערבית יותר מבכל שאלה פוליטית אחרת ואשר ודאי יקדיש לה חלק הגון מחייו וממרוצו; הרחוק עכשיו משדה ההסתכלות והמוכרח למצוץ את הכל מהעיתונות ולמלא את החסר ע"י החוש והדמיון; היודע היטב מנסיונו לשעבר כי לגבי א"י הערבית רחוקה העיתונות מהיות ראי החיים, וכי החוש והדמיון עלולים להטעות ולהכשיל; הסובל לכן מאוד מהרגשה זו של סנוורים, גישוש, קרקע רופס, והמוקיר כאוצר יקר כל ידיעה ישרה מעולם המעשה; ולאדם זה ידיד כמוך, אשר יש אתו ידיעות, ניסיון חדש ותוכניות לעתיד והוא מונע את אלה ממנו; בפירוש מונע את הטוב מבעליו,<sup>39</sup> מציב חיץ בין מקורות החומר הגולמי ובין חבל התעשייה המעבדת אותו. הלא תודה, כי זהו חטא, אשר כל המושגים התפלים על חשאיות ומשמעת לפקודתו הנוקשה של פיני בטלים ומבוטלים בפניו ונעשים ממש לבלתי מוסריים. פיני, כדרכו, סתם ולא פירש ואני, כדרכי, לא פצרתי. אני חוזר, הבן את חובתך ומלא אותה. כמובן, אם יש דבר-מה חדש וחשוב, ולא **commonplaces** [נושאים נדושים] כמו שיתופם [של הערבים] בעבודה או בהכנסה וכיו"ב.

אני מוכרח, למשל, לדעת במה קניתם את לבו של ע.ב.<sup>40</sup> אם שיתדתם או לא.

לביאור העובדה הזו יש ערך עצום בשבילי. זוהי אבן בוחן לבניין שלם של הנחות ומסקנות.

ובכן על כל אלה עליך לכתוב. זאת ראשית.

שנית - דבר קטן. קיבלת ממני (ע"י אידר<sup>41</sup>) ניירות חשובים.<sup>42</sup> איך זה **businessman** כמוך אינו מאשר קבלתם. ולא זו בלבד, אלא גם לאחר שאני כותב בפרוש על זה - אינך עונה. כתוב, אם קבלת, ומה עשית בהם, ולמי הראית, ובידי מי הם עכשיו.

עוד נזיפה אחת ודי. על מבטאים אחדים בתלגרמה מבנהא התרגזנו - דוד ואני - מאוד, ואיני רוצה לעבור על הדבר בשתיקה. שם נאמר: **are sending** (את אל.[יהו גולומב]). קודם כל - נוהגים בתלגרמות למסור עובדות: "אל. נוסע", ולא חשוב כלל אם שולחים אותו, ומי שולח. ולעצם העניין - הן זהו אבסורד. אל. בין כה

39 לפי משלי, ג 27.

40 עומר אל-ביטאר, ראש עיריית יפו ונשיא "האגודה המוסלמית נוצרית" שם. במכתב למ"ש מ-4.11.1921 בישר לו בהרב כי עומר אל-ביטאר ואישים ערביים אחרים תתמו על הסכמתם לתוכנית פ"ר להקים תחנת חשמל על הירקון (יל"א, מכתב 115).

41 דר' דוד אידר, ראש ועד הצירים (ר' עליו ביל"א, מכתב יא הע' 2).

42 הכוונה למסמכי המשלחת הערבית שנפלו בידי דוד הכהן (ר' שם, עמ' 304-305).

וכה צריך היה לנסוע. פני הביא לי את הידיעה הזאת. ואם הוחלט שייסע – השתתף הוא עצמו בהחלטה זו לא פחות מאחרים ואין כאן כל מקום ל"אנחנו שולחים". מיותר. שנית, כתוב: **instructed and fully informed** [מודרך ומידע בכל]. אפשר להבין מילים אלו רק בקשר עם אל, ו"א שאל. הוא שהינו **instructed** וכו'. אבל שוב – הן זהו אבסורד מוחלט. ממי הוא קיבל "אינסטרקציות" ו"אינפורמציה"? וכלום לא מובן הוא מאליו, כי אל. בטרם יסע התייעץ עם חבריו, וכי בבואו לאירופה מביא הוא אתו את כל הידיעות שישנן בא"י בנוגע לעניין. ולשם מה מודיעים זאת לי? אם יש בכוחה של תלגרמה שלך להסיעני מלונדון [לטרייסט] – כאשר היה לולא מה שקרה – היה הדבר נעשה בלי עזרת סממנים כאלה. ואם אין – לא היו עוזרים כל הסממנים שבעולם, ולא כל שכן הוספות מיותרות כאלה, המאפילות רק על המובן ועושות את התל' למימית, בשעה שהאסון דורש בהירות, דיוק וצימצום. בקיצור – רצינות! איזה תענוג מיוחד יש לך להאריך תלגרמה ללא צורך להוציא זמן וכסף לשווא ולגרום לנו ספקות וחששות, שמא לא ירדנו לסוף כוונתך והמילים האלו באות לרבות דבר שנעלם מעינינו. די יהיה. אתה בוודאי כועס. מה לעשות? לא צריך היית לכתוב דברים מיותרים, בייחוד בזמן כזה.

האגודה המושלמית החדשה, זו שראשה יונס חטיב,<sup>43</sup> התכוננה להוציא עיתון אל-[טון] [ערבית: המולדת]; אם יצא או יצא – הזמינוהו בשבילי ושילחו חשבון. השתדלו להשיג את תוכניתה ואת כרוזיה, אם ישנם. בכלל היו ערים לדרברים כאלה, עד כמה שאפשר לכם, והודיעוני. לא איכפת לי אם אקבל מכתב בן שורות אחדות, בלי נגיעה בעניינים פרטיים.

מחלף,<sup>44</sup> שאל את יהושע הנקין<sup>45</sup> וכתוב את דעתו על האגודה הזו, היא של קלוורסקי.<sup>46</sup>

וזאת לדב.

אנחנו מסכימים, כי מצב זה שאינך כותב לי ולא תכתוב לי לעולם הוא הכרחי, וכי עלי עכ"פ לקבלו כגזרה שאין להשיבה. טוב. אבל רוצה אני לומר לך רק דבר

43 במאמציה למנוע התארגנות כללית עוינת של ערביי הארץ נגד היישוב עודדה ההנהלה הציונית התארגנויות מקומיות נפרדות. כך קם בגליל, שם פעל חיים קלוורסקי, אירגון אופוזיציוני שמרכזו בעכו ובראשו יונס אל חטיב, מי שהיה הקאדי של מכה. אירגון זה התנגד למשלחת הפלסטינית ויצא נגדה בעצומות (פורת, עמ' 173-177).

44 כינויו של י' בהרב בפי חבריו מנוער.

45 יהושע הנקין, אחראי ביה"צ לרכישת אדמות וליחסים עם ערבים. גדול רוכשי הקרקעות בא"י. מ"ש היה עוזרו בשנים 1919-1920 (ר' עליו יל"א, מכתבים ב, ג, וכן גם עמ' 492).

46 חיים מרגלית (קלוורסקי) (1868-1947). אגרונום מראשי יק"א בגליל, שם רכש קרקעות ויוזם הקמת יישובים רבים. ב-1923-1931 מנהל הלשכה הערבית בהנה"צ. ממיסדי אגודת "ברית שלום" (ר' פורת, עמ' 53-55, 175).

אחד. ידוע ידעתי, כי בבוקר עבות אחד תתפוצץ על ראשי תלגרמה ארוכה ובה רעם ורעש על משבר ועל תקציבים ועל הלוואות, ושמותיהם של ג'ימי [ג'יימס רוטשילד] ווולפי<sup>47</sup> יתנוססו שם, לונדון ופריס תתערבנה, האקזק. הציונית על כל חבריה תצא במחול, ומעשה הצלה מידי ידרש, ותשובה תלגרפית תתבקש - הכל בסגנונו וכנהוג אצלנו. לא אפצה פה ואעשה מה שאוכל ואשיב על מה שנעשה. תשובה על זה, כמובן, לא אקבל, ולא אדע אם הועלתי במשהו או לא. ובכן זה לא יהיה טוב, בפירוש לא. איני מדבר על עלבוני - זה יזיק גם לעניין. הכרחי שיהיה לי מזמן לזמן מושג על מצב העניינים. אתה מוכרח פעם לשבת ולכתוב לי סקירה קצרה, לקונית, אבל מקיפה ומדויקת על מצב העבודות [הציבוריות]. התייחס אל זה כאל אחת מעבודות-החובה שלך, אולי מהשלישיות או הרביעיות במדרגת הקדימה, אך בכ"ז כעבודת חובה ולא כאל עניין של ידידות סתם. אל תנתקו אותי מהארץ, אתם מבינים עד היכן מגיעים הדברים ומה נעשה בנפשי או אינכם מבינים?

את האינפורמציה הפוליטית שבמכתב זה מיסרו לבן-גוריון ובן-צבי<sup>48</sup> ובכלל למי שתמצאו לנחוץ. אגב, לבן-גוריון כתבתי לפני זמן רב מכתב לא קצר, איני יודע גם אם קיבל אותו.<sup>49</sup>

שלום לכם,

משה

---

47 חיים וולפנון. מזכירו של ג'יימס רוטשילד. ר' עליו יל"א, עמ' 128 ואילך.

48 יצחק בן-צבי - מראשי "אחדות העבודה" וההסתדרות. ר' עליו יל"א מכתב ה, הע' 2.

49 נראה שמדובר במכתב 103, יל"א.

לונדון, ז' טבת תרפ"ב [7.1.1922]

לפני כשבוע כתבתי לך.<sup>1</sup> אני כותב שוב, את רואה? אני באמת חוזר בתשובה ואכתוב לך מעתה תדיר.

אני חייב לך באמת מכתב ארוך ארוך. צריך הייתי לספר לך כסדר על ההרפתקאות והגלגולים שעברו עלי פה, בחיי ובלמודי, מאשתקד ועד עכשיו; על אופן חיי, על עבודתי, או יותר נכון – עבודותי השונות; על הסביבה, או הסביבות שאני נמצא בהן, על מכרים חדשים (הם אינם רבים); והעיקר – על כל ההתפתחות העצומה שעברה עלי, על הדרך הגדולה שעברתי מ"אחדות העבודה" אל הסוציאליזם ומארץ-ישראל אל העולם, והדרך שעברתי ושאני עובר עוד עכשיו מהסוציאליזם אל "אחדות העבודה" ומהעולם אל א"י. באמת חלוקה זו אינה נכונה, ואין בה סדר כזה. בכל חלק וחלק, בכל תא ותא של התפתחותי נמצא אני בין שני קטבים אלה ועובר מהאחד אל השני וחזרה. א"י עוזרת לי להבין את העולם, והבנת העולם שופכת חזרה אור חדש על א"י. את הדברים האלה באמת עוד לא כתבתי לאיש. היחיד אשר סיפרתי לו ואשר שפכתי לפניו מגביע נפשי שהיה מלא על גדותיו, היה ברל.<sup>2</sup> בו נקשרה נפשי מאוד, הוא נפלא בלי גבול, יחיד הדור בהרבה מובנים. איני יודע אם מכירה את אותו לעומק.

אבל אני עובר מעניין אל עניין. מכתב אחד כזה, כל מכיל, לא אוכל לכתוב לך. פשוט – למעלה מכוחותי. כ"כ הרבה נצטבר. אני אחלק את זה לחלקים, אכתוב מדי פעם על הנעשה ומתוך הצטרפות כל מכתבי יחד תעמדי על הכל.

אני אשתדל לבאר לך עכשיו את הדברים שהפלטתי לעיל. בצאתי עכשיו מא"י השוויתי את עצמי למה שהייתי בנוסעי מא"י בפעם הראשונה בשנת תרע"ג, מייד אחרי גומרי את הגימנסיה. ההבדל היה עצום.<sup>3</sup> הייתי נער במלוא מובן המילה, וכל ארץ-ישראליותי – לא הריגשית, כ"א השיכלית, הרצינונית – נופצה או לרסיסים אל סלע המציאות של הגולה. העובדה לבדה, אשר באתי לעיר (אודסה)<sup>4</sup> בעלת יישוב

1 מכתב 125.

2 ר' מכתבי מ"ש לב"כ ביל"א.

3 בסוף 1913 הלך מ"ש ללמוד משפטים בקושטא. ר' על פרשה זו בנתראה וימי קושטא, כרך מכתבי מ"ש משנת לימודיו באוני' איסטנבול, 1913, שיראה אור ב-2006.

4 בצאתו לקושטא ביקר מ"ש תחילה באודסה, עיר הולדתה של אמו פניה (לבית לב), שם שהה חודשיים בבתי דודו האגרונום אברהם זוסמן (בעל אחות אמו אלכסנדרה-סשה) וסבו יהושע לב.

יהודי השקול כפליים כנגד כל יישובנו בארץ, הממה אותי. הרוסית והידיש כאילו המיתו את האמונה בעברית, עשו אותה מחוזן היסטורי לשעשוע ביתי. נוכחתי באפסותנו, בקטנותנו. ואין אונים החלטתי או לעצום את העיניים מראות את המציאות ולהשתעשע בחלומותי בחדרי לבבי. להדביר את המציאות תחתי, לעשות אותה ואת חלומותי לחטיבה אחת – לא עצרתי כוח.

אחרת לגמרה היה הפעם. הפעם יצאתי מא"י איתן ומוצק, משוריין כנגד כל החיצים ועשוי לבלי חת מפני כל רוח-סערה. ההרגשה, כי גם מציאותנו הארץ-ישראלית, למרות פעיטותה הכמותית, מציאות-ברזל היא באיכותה, היתה לי למשגב. ולא רק שהרגשתי בתוכי לזו קשה, ואם גם קטן, אשר שום דבר לא יפצה אותו, ואשר כל גרעין חדש, אשר קלטתי לתוכי מוכרח היה להסתגל אליו, כי אם עוד יותר מזה: הלזו הארץ-ישראלית היה לי המפתח לכל החדש.

אני אוהב לנתח את עצמי, לסכם, לנסח ולהסיק מסקנות. אני עושה זאת לא מתוך חשיבה עצמית מופשטת, אלא שהדבר נשפך תמיד בשיחה. שיחות זה כבר לא היו לי. ואני נותן חופש לחולשותי זו הפעם, בשיחתי הראשונה אתך. ובכן אל תלעגי להתפלספותי ואל תחשבי שנעשיתי לחטטן בתוך עצמי ותו לא. זה בסוגריים.

מדוע היתה יציאתי הפעם אחרת ממה שהיתה אז – לזה הרבה סיבות. קודם כל – פשוט, גדלתי, התפתחתי, בגרתי בהרבה מובנים.<sup>5</sup> אך זה רחוק מהיות הכל. הן פגשתי במשך הזמן בחברים, אשר נפרדתי מהם אז, ואשר גם הם בגרו בינתיים, אלא שבגרותם רק הקשיחה בהם את הלב, עשתה אותם ל"פיקחים", קצצה בכנפיהם ו"יש" חדש לא נפתח בהם. ולזה שהתבגרותי-אני לא הלכה בדרך זו מונה אני שתי סיבות עיקריות. ואלו הן: יצירת "אחדות העבודה"<sup>6</sup> ותקופת הפורעניות שעברה על

---

לבני משפחתו כתב אז מאודסה:

בשבת הולך אני לבית-הכנסת הגדול עם הוקן [אבי אמו]. בשבת הראשונה כיבדוני במפטיר. הפטרתי כמובן בהברה הספרדית ובקול רם והכל ידעו ש"הנה זהו מי שגמר את הגימנסיה העברית ביפו, יהושע'ס לב אייניקל [נכדו של יהושע לב]. החזן והמקהלה יפים מאוד" מ"ש התרשם שם מלחן תפילת "השיבנו אדוני אליך ונשובה", ולימים היקנה אותה למתפללי בית-הכנסת "ישורון" בירושלים.

על ביקור זה סיפר לימים, לקראת התמנותו לראש הממשלה, לכתב "דבר השבוע":

בקיץ 1913 יצא מ"ש לקושטא. בדרך סר לאודסה והתארח חודשיים בבית דודו האגרונום אברהם זוסמן (אבי המשורר עזרא זוסמן). היה זה ביקורו האחרון ברוסיה. שם הכיר מקרוב יותר את מנחם אוסישקין (שכבר התוודע אליו קודם בארץ), שמע את ביאליק, טשרניחובסקי, חיים גרינברג (מ' אחי-יוסף (משה בן-אלול), 3.12.1953).

5 לתהליך ההתבגרות של מ"ש תרמו שנת הלימודים בקושטא, הפעילות בא"י למען ההתעתמות, שלוש שנות שירות בצבא העותמאני, שתי שנות עבודה לימין יהושע הנקין בוועד הצירים, שכללו מסעות באזור, והפעילות במסגרת אה"ע.

6 ערב הקמת מפא"י ב-1930 אמר מ"ש:

מה שנתנה אה"ע לנו זהו קודם כל עמוד שדרה איתן [---] ביטחון פנימי לכל שעה טרופה,

הארץ בשנה האחרונה (לפני צאתי; התקופה הן עוד לא תמה).<sup>7</sup>

את זוכרת, איך פעם על החולות דיברתי לפני כולכם על המהפכה שחוללה בי "אחדות העבודה", על הדרך החדשה שהיתוותה לחיי ועל ערכם העצום של הדברים האלה בעדי.<sup>8</sup> לא אחזור על זה. אומר לך פה רק כי כשאני מתייחד עם מחשבותי, אומר אני לעצמי כי אילו באה "אחדות העבודה" לעולם לא בשביל ה"ציונות-הסוציאליסטית" ולא בשביל "כנסת העבודה"<sup>9</sup> וכו', אלא רק למען הציל אותי מאבדון - דיה. וכי היא, ורק היא, הצילתני מאבדון - זה ברור לי עכשיו. הרבה עדויות חיות מוכיחות, כי ניצלת מהסכנה להיות תלוש כל ימי. לפני שנים אחדות הרגשתי, כי אם יאבדו לי פעם אליהו ודב - ואבדתי גם אני. עכשיו איני מרגיש זאת יותר. ואני מאושר. אני חש את עצמי אזרח, אני חש קרקע תחת רגלי. אולי רק לפי מידת רגלי, אבל הקרקע מוצק, ודי.

לך ייראה אולי כל הלך-מחשבותי זה למוזר. את תגיד: כמה משונה הדבר שהוא מסתפק בעולם-המוח שלו, במחשבותיו, הכרותיו והרגשותיו. החיים, חיי המעשה, מה יתא עליהם? הלא כן תגיד! - ובכן, בפצעים איני רוצה לגעת הפעם. אני רוצה לשיר פה את שירת החיוב שלי, החיוב הגדול, המנצח. יחי הוא, והלאה כל השאר! והדבר השני, השנה האחרונה שלי בארץ עם כל פגיעה, היתה דחיפה עצומה והזדמנות נפלאה כאחד, ללמוד את הארץ ואת הנעשה בה על כל צדדיו וגילוייו. אני חושב, כי בצאתי מהארץ מעטים היו אשר יכלו להתחרות אתי בכמות הידיעות על כל המתהווה בה, והעיקר - בהיקפן וברב-גוניותן של ידיעות אלו. כל הנעשה ביישוב, בין הערבים, בממשלה; המעמד הכלכלי הפוליטי; המצב בעבודה ובתנועת העבודה; התוכניות והאפשרויות של ההתיישבות, וכו' וכו' - כל אלה היו נהירים לי בפרטי הפרטים. אבל לא הידיעות הכמותיות האלו היו העיקר. העיקר היתה האיכות,

---

עמידת קוממיות [---] קרקע מוצק תחת הרגליים [---] אנו יודעים היום היטב מהי הציונות שלנו ומהו הסוציאליזם שלנו [קונטרס" שעב]. עוד על החווייה המכוננת של הקמת אה"ע ר' יל"א, עמ' 17-18.

7 על חוויית מ"ש בימי מאורעות 1920 לא נותר בכתב דבר לבד משני איזכורים (ר' שם, עמ' 16).

8 לימים כתב מ"ש על אותה פגישה "על החולות" שאירעה אחרי שובו ארצה מהשרות בצבא העותמאני:

כשנפגשנו שוב לאחר המלחמה - מצאנו עצמנו מתלקטים סביב דגל "אחדות העבודה". באותם הימים נתכנסה החבורה שלנו פעם על גבעת חול בתל-אביב וסיכמה את הדרך שעברה. היתה לנו הרגשה ברורה כי הגענו למחוז חפצנו. להט היצירה אשר יקד ב"אחדות העבודה", חתירתה לגדולות, ערוותה והעוטה המדינית, עוז-רוחה וחרות-מחשבתה - שבו את לבותינו ושיכרו אותנו. דומה היה כי כל רחשי-לבנו הסמויים, הסתומים, מצאו בה את ביטויים, את תיקונם. אמרנו לעצמנו: "ההסתדרות המצומצמת" מילאה בשבילנו את שליחותה. המיפנה שחוללה בחיינו, המסלול שהעלתה אותנו עליו, הרוח שהפיחה בנו - הביאנו עד היום. תפסנו את מקומנו במערכות התנועה הרחבה (אורות שכבו, עמ' 20-21).

9 כך נתכנתה ועידת א"י העובדת, שהתכנסה בקרלסבד ב-30.8.1921, בימי הקונגרס הציוני הי"ב.



המושגים היסודיים אשר רכשתי בשאלות החברה ובפרובלימות הפוליטיות – מושגים מוצקים, מגווני המציאות, סמוכים בעובדות ובראיות מן החיים; לא ערטילאים וחסרי אחיזה, כאלה הנשאבים מתוך ספרים בלבד.

כאשר באתי הנה – צללתי מלוא שיעור קומתי קודם כל – בעיתונות. אומר לך כאן, במאמר מוסגר, מהי העיתונות האנגלית, בעיקר – העיתונות של לונדון. היא בלי ספק, היותר טובה, היותר עשירה, היותר מעניינת והיותר מלמדת משבאיזו בירה אחרת בעולם. היא תקיפה, נמרצת, דוחפת ומאלצת לחשוב. וגם מחנכת ומורה – איך לחשוב. גם בה יש תרמית, ניוול, שחור, שמרנות – אבל כל אלה נראים וגלויים לפניך ועומדים במלוא גודלם, וזה לטובה. אתה מסתכל בהם ולומד אותם. אתה לומד את המציאות של העולם, מפני שכזו הנה ואלה הכוחות הפועלים בה. היא – העיתונות – רחבה, חובקת עולם; גוללת לפניך כיריעה את כל כדור הארץ על יבשותיו ואוקיינוסיו; שופכת אור על הפינות החבויות, מיישרת את הקמטים הכי זעירים. "העם לבדד ישכון" על אִיו המופרש מכל, הגאה בבדידותו – הוא העם היותר אינטרנציונלי מכל אומות העולם; איני רוצה להיכנס בהרצאה היסטורית ולא אפרט את הסיבות; והן אלו ידועות. אני רוצה רק לציין לך את הקו האופייני הזה: האנגלים, המחוננים שבהם, חיים עם העולם כולו, יודעים אותו ומתעניינים בו יותר מבני כל עם אחר, ומסוגלים להבין את הנעשה בארצות זרות ורחוקות יותר מאחרים. שמאלים וימניים, וגם אנשים בעלי שאר-רוח אשר לא נספחו על שום מחנה – כולם נשתוו בזה.

ולא רק העיתונות. החברה עצמה היא במה, אשר עליה מקטרים לכל האלים שבעולם. כל זירמי הרוח וכל התנועות הפוליטיות מוצאים פה את הָדָם יותר משבאיזה מקום אחר. אתה שומע הרצאות על הודו ועל ה"גַנְדְּהִי" מפי הודים; על סין ועתידותיה מפי סינים, על יפן מפי יפנים. חדשות ונצורות קמות לפניך, אינך יודע במה לשלוח יד תחילה. כאילו עומד אתה בראש מגדל-אור, השולח קרני אורו לכל עבר ומניס את החשכה; או על פיסגת הר גבוה, אשר אופקו משתרע עד אפסי-ארץ, והכל פרוש לפני עיניך.

ובהחילי לספוג לתוכי, ללמוד וליישב את כל המון הידיעות והמושגים החדשים האלה היתה לי ארץ-ישראל למורה דרך, לקנה-מידה ולכור-מצרף נאמנים. הכל הובא במעבדת המוח מאליו למכנה המשותף הזה. "אחדות העבודה" ותנועת העבודה בארץ בכלל (גם המפ"ס)<sup>10</sup> עזרו לי להבין ולדעת את המתהווה בתנועת העבודה בעולם, מן הבולשביזם הפוליטי והמעשי ברוסיה, עבור בכל ארצות אירופה, עם התנועה

---

10 מפלגת פועלים סוציאליסטית, אִם המפלגה הקומוניסטית בא"י. בבחירות לוועידת היסוד של הסתדרות העובדים הכללית בשלהי 1920 קיבלה 6 מתוך 87 צירי הוועידה.

הקואופרטיבית באיטליה והתפתחות ה"גילדים"<sup>11</sup> באנגליה בתור קוטב הסוציאליזם המעשי, ועם הכנסת הפוליטיקה בפעולת הטריד-יוניונים [האיגודים המקצועיים] האנגלים ודרך של מפלגות "האינטרנציונל השלישי"<sup>12</sup> בכל הארצות חוץ מרוסיה – בתור קוטבי הסוציאליזם הפוליטי. הערבים של א"י, שיחם, בילבוליהם ועופרי שאיפותיהם, הם היו מורי-דרכי להכרת המזרח הגדול, "מהודו עד כוש"<sup>13</sup> ולהבנת חידותיו ופלאיו, פריצי הכוחות הכלואים בו והפורצים חוצה בעירבוביה פראית של קנאות אפלה, בערות והשחתה, עם געגועים לחרות ולחיים עצמיים.

איני רוצה להלאותך בדוגמאות ואולי אינך מבינה הרבה ממה שאני כותב לך. הן כל הדברים האלה, ועצם ההתעניינות בהם, כה רחוקים ממך ומעולמך. כל מילה שכתבתי בחצי העמוד הזה, צפון בה שבילי אוצר שלם של תוכן אשר כבר התחבב עלי. ואת כל כך שנאת את "הפוליטיקה", אלא שטעותך היתה כי תפשת את המלה הזו רק במובנה הצר והרע. היא היתה בעיניך נרדפת עם "נרגנות". אבל יש פוליטיקה אחרת – חוכמת חיי החברה, חיפוש הדרך לצלות על חיים אלה, וזהו דבר אחר לגמרה. אפשר לאהבו ולהתלהב ממנו, ועוד איך! אבל אינני רוצה להתווכח אתך, ואיני מבקש להוכיח לך דבר. אני באתי רק לספר לך ואת מוכרחה לשמוע. לא איכפת לי, אם את שומעת רק משום שאני הכותב, ואם בעצם אין הדברים מעניינים אותך. ואולי בכ"ז הם גם מעניינים אותך?...

ובכן, בקיצור, לא היה דבר חדש, קטן או גדול, שנתגלה לי בעולם אשר לא מצאתי לו מייד משל או רָאִייה מארץ-ישראל – ורק אז הייתי מבינו על ברור, ואז גם הייתי זוכרו. רק בדרך זו היתה נעשית בי טמיעת-הידיעות, הפרוצס אשר בלעדיו אין לרכישת הידיעות בלבד שום ערך.

וכיוון שנקלט מושג חדש – מייד היתה מתחילה פעולתו החוזרת על המושגים האיי"ם אשר עזרו לו להיקלט. האוצר הלך ורב, האופק הלך והתרחב. הפרטים הבודדים השונים אשר שאבתי מן "המציאות הארץ-ישראלית" נמצאו פתאום חלקים של "כללים" החובקים את העולם כולו. אין חדש תחת השמש – או הכל חדש תחת השמש, שניהם אמת. אין חדש במובן זה, שהעולם כולו הולך בדרך אחת; והכל חדש – במובן זה, שאין בני האדם מחקים זה את זה, אלא מתוך תוכם, כאילו באופן עצמי, כל אחד במקומו ובתנאיו, מגיעים הם לאותן המסקנות ובוחרים באותה הדרך. שאלת בניין הארץ, המכריעה בתקופתנו בחיי א"י, יצרה את התנועה בעד איחוד

---

11 תנועת פועלים שקמה באנגליה ב-1906 והתפוררה סופית ב-1923. שאפה לשליטת הפועלים בתעשייה באמצעות ארגונים מקצועיים, מוכרים ע"י המדינה.  
12 האינטרנציונל הקומוניסטי (קומינטרן). נוסד בידי ולדימיר לנין ב-1919, במטרה לחולל מהפכה עולמית שתכונן מדינה קומוניסטית עולמית.

13 לפי מגילת אסתר א' 1.

עבודתם הפוליטית והכלכלית של העובדים;<sup>14</sup> המשבר הכלכלי של אירופה, חוסר העבודה באנגליה, הוא שדוחף את הטרייד-יוניונים להרחיב את אופקם ולהתערב בפוליטיקה.<sup>15</sup> גם בהודו עומדים בראש תנועת החופש רבים מן המנצלים, המשמרים, קנאי הדת; אם יוסר עול אנגליה מעל הודו יוטל על דלת העם עולם של מנצלים מבית, אשר ודאי יהיה קשה שבעתיים. אותו דבר בא"י, בין הערבים. ובכן, מדוע זה חושבים אנו את הנעשה בהודו לתנועת-חופש, ושוללים תואר זה מן הערבים? אם זוהי תנועת חופש או לא – לזה עוד לא מצאתי תשובה, אך ברור הוא, כי הכל אחד. וכן הלאה, דוגמאות בלי סוף, ממש בלי סוף.

ו"הכללים" של העולם אשר התרכזו מסביב ל"פרטים" של א"י, שפכו עליהם אור חדש, הגדילו את משקלם, וגם ביררו בהם הרבה דברים שלא היו מובנים דים, תרצו הרבה קושיות ויָשְבו סתירות. והחשוב שבפרוצסים האלה היתה הדרך שעברתי מאחדות העבודה אל הסוציאליזם, ובחזרה. אני חושב שאת מבינה אותי. קשה היה מאוד לערוך את הדברים בכתב. זהו עולם מחשבה מתהוה ותוססת וכמעט שאי אפשר עוד לתתה בתוך דפוסים קבועים. השתדלתי.

די הפעם. שלום לך, שלום ... ונשיקה.

## משה שלך

אני שולח דרכך את מכתבי לדב ולמחלוף (אני בטוח כי האחרון כבר נסע) גם למען תקראי אותו וגם מפני שחושש אני להשתמש במענם.<sup>16</sup> בין מכתבי אליך למכתבי אליהם – תהום. אבל שניהם שלי. שלך – חיי עולם ושלהם – חיי שעה. קבלי את שניהם. אחרי קראך – מוטב שתסגרי המעטפה, כי למחלוף יַחרה שקראת את הניזפות. הוא ראוי ליותר מזה. סבלתי ממנו פה נוראות.

---

14 התהליך שהוליד את הקמת אחת"ע ב-1919 ואח"כ את "ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י" ב-1920.

15 האיגודים המקצועיים בבריטניה היוו תשתית לשתי מפלגות הפועלים: מפלגת העבודה הבלתי תלויה (I.L.P.) ומפלגת העבודה (L.P.), שעם הזמן התמזגו למפלגה אחת (L.P.).

16 הצנוורה הוחמרה נוכח חשיפת פעילות מבצע הרכש. "אזהירך [---] כי יש אולי מישהו הקורא את מכתביך לפני אלה שאתה כותב אליהם" (א"ג למ"ש ב-12.1.1922, חביון, עמ' 236).

יקירות, לונדון, 10.1.1922

היום נתבשרתי, כי מחלקתי בשיעורי הערב לעברית נסגרה. הסיבה — מיעוט התלמידים. מראשית השנה היו לי רק 10, והמינימום הוא 15. המנהל המתין חודשים אחדים עד אשר מוכרחה היה, לפי התקנות של העיריה, לסגור. זוהי מכה ניצחת לתקציבי — 7 פונט בחודש. גם דבר כזה — חוסר תלמידים בשיעורי הערב העולים כמעט חינם והמתנהלים באופן מצויין בתוך תוכי הגטו היהודי — יכול היה לקרות רק בלונדון. אל תדאגנה, לא אוֹבֵד. אני חשבתי, כי לאחר שיירווח לי מהחובות הרובצים עלי, אתחיל לשלוח לכן קצת. עתה נידחה הדבר לעתיד סתום, וזהו המצער בעיקר.

[---]

את המעיל שקניתי בפרנקפורט יחד עם דב גנבו לפני כחודש, ועתה נמצא שוב. דבר כזה יכול קרות רק בלונדון, בעירו של "שרלוק הולמס". ולא רק שהשיבו את המעיל, אלא עוד שילמו לי 15 שילינג "הוצאות" בעד טירחתי בבואי לביית-המשפט. הבחור ששלח ידו במעיל נדון למאסר ל-3 שנים, מפני "עברו המזהיר". בינתיים ביליתי איזה יומיים בבית-המשפט, וראיתי "חתיכות חיים" כאלו, אשר אין חשק לקרוא ספרים אחרי זה. את דמי האחריות בעד מעילי שנגנב בקרלסבד לא קיבלתי.

לאליהו.

דוד יכתוב לך היום או מחר.<sup>2</sup> המצב הוא כך, שדווקא בזמן האחרון עלה על דרך חדשה ומבטיחה גדולות בעבודתו שבמלון. ונדמה לי, שכל זמן שהם [אנשי המשלחת הערבית] כאן אסור לקחתו מפה. יוכל היות שבקרוב יזוּזו, אבל אין זה מוחלט. שטיין אמר לי, כי ב-Col. Off. לא התפעלו ביותר מעניין חיפה,<sup>3</sup> אך מובן שזה מסב אי-נעימות.

1 עדה באה לוינה בראשית דצמבר 1921.

2 מאז בואו לוינה חש א"ג צורך לחזק את מעמדו שם נוכח יחסיו המשובשים עם אנשי "השומר", ולפיכך הציע לדוד הכהן (להלן: דוד, דה"כ) להצטרף אליו (ר' המכתב הבא, הע' 1, 2, 8).

3 השיפת משלוח הנשק בנמל חיפה.

חיים [וייצמן], אשר הגיד אפילו לל. ג. [לויד ג'ורג', ראש ממשלת בריטניה] שאנו מכניסים סחורה לא"י, אומר כי לא איכפת לו כלל. אדרבה, עכשיו ייווכחו הם כי דבריו לא היו התראה בלבד, אלא שבפועל ממש עוסקים אנו בזה.<sup>4</sup> זהו קצת היגיון "בוגרצ'ובי",<sup>5</sup> לדעתי.

משה

---

4 על הודאת ח"ו באוזני רה"מ לויד ג'ורג', בנוכחות צ'רצ'יל ובלפור, ר' אגרות ח"ו 10 (אנגלית), עמ' 227, 236 (בתרגום העברי של הכרך, עמ' 242, 251).

5 הכוונה לחיים בוגרשוב, מנהל גימנסיה "הרצליה", שאותו הכירו מ"ש ונמענות המכתב היטב.

לונדון, 17.1.1922

אליהו,

מכתבך מ-12.1.22 נתקבל הבוקר<sup>1</sup>.

כל הימים האלה רדפתני ההרגשה, כי מכתבינו<sup>2</sup> לא הניחו את דעתך ולא סיפקוך. בשעה ששלחתי לך את מכתבו של דוד חשבתי אומנם שעלי להוסיף ולהאיר במקצת את הדברים. אך לא היה פנאי. דוד עצמו מודה ומצטער, כי לא הצליח לומר במכתבו את אשר רצה להביע באמת. אין להאשים אותו. הוא שקוע ראשו ורובו ביחסים עם ידידו<sup>3</sup> ובשבועות האחרונים עלה על דרך המלך. הימים, ואפילו הלילות, עוברים עליו במחשבה מאומצת מאוד, והשיחות הארוכות [עם אחד מאישי

1 מכתב זה, כמכתבים נוספים שלו באותם ימים, כתב א"ג בבואו לארגן מחדש ולהגביר את פעילות רכש הנשק באירופה. לאחר שחזר בו מפנייתו למ"ש להשתתף בפעולה זו בווינה (ר' לעיל מכתב 127 הע' 7), השתדל א"ג לרתום את דה"כ לאותה פעולה:

אחר לגמרי, כפי הנראה לי, הוא המצב בנוגע לדוד. קודם כל נדמה לי שהוא צעיר יותר ממני, והעבודה שיקבל על עצמו לא תוציא אותו ממסילתו, ומי יודע, אולי גם תכניס אותו למסילה. הרי הוא עדיין לא עבד ולא נמצא בחברת עובדים עד הזמן האחרון. חוץ מזה, בהיכנסו לעבודה לא ידוכא כל כך מהר על ידה, כי העול לא יפול עליו בבת אחת, אלא לאט לאט. עם היכנסו לעבודה ועם התפתחותו בעבודה יוגדל העול אשר יוטל עליו. עד כמה ששמעתי עליו הרי הוא מתאים לעבודתנו, ובעבודתנו עכשיו מצב כזה, שעוזרים מוכרחים לבוא, מוכרחים, ומתוך ההכרח שבעבודה אני קורא לו. אני חושב את העבודה שאנו עושים לאחת החשובות ביותר. איני יודע ברור מה מעשיו של דוד ומה תקוותיו מלימודיו, אבל גם זאת אדע, כי אם כל אחד ממנו יחשוב רק על עתידו ולא נקבל על עצמנו את העבודה בהווה גם במקום אלה שמוכרחים עכשיו להיות חופשים – הרי אני חושש גם לעתידנו (חביון, עמ' 234-235, ושם תאריך שגוי וצ"ל 12 בינואר 1922 ולא 2 בינואר).

2 מכתבי מ"ש ודה"כ לא שרדו. את תשובתו הארוכה לדה"כ מ-19.1.1922, פתח א"ג בהתנצלות: דוד, אני כותב לך כמעט מבלי להכיר אותך, ולכן אקדים לך, לפני שאגש לעצם העניין, איזה הקדמות על עצמי ועל יחסי אליך. הייתי צריך באמת לבקש את סליחתך על אשר בעניין שעלול לקבוע את דרך חיך בעתיד, לא פניתי אליך באופן בלתי אמצעי, אלא כתבתי למשה על "הכנסתך לעבודה". על כל פנים, פירושך לדבר אינו נכון בהחלט. כשתכיר אותי תדע שאני הנני איש בלתי מחונך במידה ידועה, וז"א איש שלא הורגל לשים לב לכל מיני נימוסים שבין אדם לחברו, ומתוך זה בא לפעמים ביטול יתר, או יותר נכון, שיכחה לשים לב להשפעה של אופני היחסים שלי לבני אדם. כתבתי למשה, פשוט מפני שאליו קל לי יותר לכתוב. שאלתי אותו מה הוא חושב על "הכנסת דה"כ לעבודה" לא מתוך זה שאני מתכוון להעמידך למבחן לפני או לפני משה, כי אם פשוט מפני שהוא מכיר אותך יותר ויודע את מצב העניינים אצלך (חביון, עמ' 240; ר' להלן הע' 8).

3 חברי המשלחת הערבית.

המשלחת] עם מסווה התמימות והבורות על הפנים גם הן מְתִישוֹת את המוח ואת העצבים, במצב כזה קשה הקפיצה מעניין לעניין. אך על עניין זה עוד אכתוב להלן. בטרם אתחיל בדברים ארוכים דע מראשית קריאתך את המכתב, כי דוד רוצה ונכון לבוא. הוא השתוקק לזה בעצמו ומכתבך הכריע את הכף. אך על אופן הוצאת הדבר לפועל צריך עוד לדבר. יש דברים הטעונים בירור, ויש פרטים טכניים שעליהם צריך להסכים.

קודם כל, ובתור נסיגה קטנה הצידה – מפני שלעצם העניין אין זה נוגע עתה – רוצה אני לברר לך את מצב לימודי של דוד ואת דעתי בנידון זה. דוד נמצא פה כבר שתי שנים. מפני סיבות שונות – יסודיות ומקריות – שאינן תלויות בו, ובמקצת גם באשמתו, עד היום לא עמד בבחינה של השנה הראשונה (הקורס הוא בן ג' שנים ויש בו שתי בחינות: אחת בסוף השנה הראשונה והשנייה בסוף השלישית). נמצא שעומד הוא כאילו עוד על סף בית-הספר. אילו לא קרו דברים צדדיים – היה צריך לעמוד לבחינה בעוד חודשיים. ואם היה עומד בה – היה מציל שנה זו. אך איני רוצה לבלבל את ראשך בחשבון השנים. העיקר הוא, שאני חושב כי אם יינתק דוד מן הלימודים לגמרה – ע"י נסיעה מפה ושקיעה בעבודה אחרת, בולעת – ובעולם אחר יהיה לו קשה-קשה לשוב ולהירתם מחדש, באין יתד. אילו כבר היתה לפחות בחינה אחת מאחוריו – היה הדבר בסיס לבנות עליו. אך זה איננו. ואם תשאל: ומה בכך אם לא יגמור בכלל? על זה אענה: אני חושב, שאם אדם כדוד, אחרי כל המרץ והזמן שהשקיע פה, ישוב לארץ מבלי להביא לידי גמר דבר שהתחיל בו – יהיה זה בשבילו משבר אישי קשה, ובלי ספק ישפיע על חייו להבא לרעה. זאת, ועוד אחרת. לו נחוץ "התואר", נחוץ אולי בכדי למצוא בעתיד את מחייתו, כי איננו **qualifiziert** [גרמנית: מוסמך, מתאים] בשום דבר אחר.

כל אלה דברי, ולא דברי דוד, אם כי הוא מסכים בוודאי לרובם. אך לדברי דוד, וכמו שאמרתי לך לעיל, אין הם מכריעים כעת. דוד חושב כי היציאה מלונדון לחודשים אחרים – כך מתאר הוא לעצמו לע"ע – תשפיע לטובה, תרענן אותו. יש לו עוד דברים כמוסים, הקשים להִפֵּע, אשר גם הם מחייבים את הנסיעה. כל זה מלבד עצם החשיבות של העניין והשתתפותו בו. הוא חושב, כי מעניין זה לא יעבור לעבודת-כלל אחרת, כאשר זה קורה עם דב (גדוד [העבודה]-עבצ"ב-הגנה-עבצ"ב<sup>4</sup>) או איתך, באשר אין לו שורש בשום עבודה אחרת בארץ; ובהיות שלשוב לארץ בידיים ריקות ובלי תכלית אי אפשר יהיה – ע"כ בטוח הוא כי יעמוד בו כוח הרצון לחזור הנה, ללימודים. מי יתן.

זו היתה הנסיגה. אני שב לעצם הדברים.

---

4 ארבע התחנות במסלול עבודתו של ד"ה.

העבודה בקשר עם משלחת המלאכים הרעים<sup>5</sup> החלה רק בשבועות האחרונים להביא "פרי ישוה לה"<sup>6</sup> ועתה מתנהלת היא "במלוא הקיטור". קשה ומיותר לכתוב פרטים על זה, והן בוודאי יבוא אליכם דוד ויספר, ותתפוצצו מצחוק ותתפקעו מהתפעלות. "האישים הגדולים" פה אינם מאמינים למשמע אוניהם. רק אנחנו, היודעים את רוח הנוער הגימנסאי הטוב, את אומץ הלב המגיע עד לנערות, או להפך, ואשר יש בו פיקחות, גאונות ההתחפשות והפיוט שבשקר – יכולים להבין באיזו קלות ופשטות, כאילו מאליהם, נעשים דברים כאלה, ובכ"ז באיזו התאמצות הם עולים. בקיצור – הוא עשה הכרה עם אחד מהם ונכנס עמוק עמוק ביחסי ידידות אינטימיים, כך שכמעט הכל גלוי וידוע לפניו. המכונה עובדת באופן נפלא. אני מציא לו אינפורמציה מהעיתונות ומהנעשה ויחד קובעים אנו תוכניות לשיחות הבאות. מובן, שהרוב העיקרי נעשה תמיד עפ"י השראת השכינה עליו ועפ"י ההודמנות והרצון של הצד השני. החומר המושג מסר למי שצריך בהסת', ויש שהוא נערך בכתב על ידי. חיים [וייצמן] ומזכירו הפוליטי (S.) [ליאונרד שטיין] משתמשים בזה בצעדיהם ב-C.O. העניין דק מאוד. מצד אחד יש יצר וגם צריך להשתמש בידענות בכדי לספל את מזימותיהם, ומצד שני צריך להיזהר שלא לתת בלבם חשד כי משהו מתחקה עליהם, מפני שאז יתחיל הבחור להיזהר ולא יהיה כ"כ נדיב בדיבורו. אך גם דברים כאלה – הפרעת מעשיהם – כבר נעשו והצלחנו. למרות ההצלחה הזאת מכריע דוד את הכף לטובת וינה. בעצם גורמת לזה גם העייפות מן העבודה הזו ומן המסווה. אנשים משלנו אינם יכולים, סוף סוף, לעסוק בזה זמן רב.

אך אני עומד בכל תוקף על זה, שלכל הפחות עוד שבועיים עליו להישאר על המישמר. לפי אומדתנו – במשך שבועיים אלה צריכה להקלט השאלה בדבר ההצהרה החדשה,<sup>7</sup> העוברת עכשיו עוד את גלגוליה משני הצדדים, וגם עצם השאלה בדבר נסיעתם הביתה או הישארותם לעוד איזה זמן (הם חשבו להישאר פה במקרה שתהיינה הבחירות הגדולות בקרוב; אך כנראה שאלו נידחו לסתיו הבא). חיים איננו כאן, מחר-מחרתיים ישוב מג'נווה (את העיון במנדט דחו שוב למושב הבא של חה"ל) והוא ודאי ירוש מדוד בכל תוקף לבלי עוזב את העמדה. ולכן זאת החלטתנו. עליך או עליכם להחליט: א. אם בכלל הכרחי דוד לעבודה.

ב. בשקלכם דבר זה תשימו לב רק לדרישות העבודה ולא למצבו של דוד. הוא רוצה ונכון לבוא, בכל לבו.

5 לפי תהילים עח 49.

6 לפי הושע י 1.

7 מדובר בהצהרה של ממשלת בריטניה על מדיניותה בא"י, שבניסוחה עסקו אז במשרד המושבות (פורסמה ב-3.6.1922 ונדועה לימים כ"הספר הלבן של צ'רצ'יל").



ב. במקרה שהוא דרוש – אם דרוש הוא מייד או יוכל לבוא בעוד שבועיים-שלושה. כי אז ימשיך עוד את עבודתו. אך אם דרוש הוא מייד – יבוא מייד ויעזוב את העבודה הזו, אשר גם מה שעשה בה עד עכשיו רב הוא. יעזבנה למרות הפצרותיו של חיים. הוא (דוד) חושב את עבודתו בוינה ליותר חשובה.

ג. במקרה שתחליטו כי דוד דרוש, אך לא דווקא מייד – אֵל תבוא בעקבות החלטה זו, כעבור איזה זמן, הודעה, כי פני הדברים נשתנו, ודוד יוכל להישאר כאן. שיקלו אפשרות כזו למפרע. הטעם: במקרה שמתברר לדוד כי לוינה לא יסע, הוא יעזוב בין כה וכה את עבודתו בכדי לשוב ללימודים ולהציל את הבחינה הקרובה. רק אם ידע כי הוא נוסע, אלא שלא תיכף, וע"כ בין כה וכה לא יוכל לשוב ללימודים, רק במקרה זה ימשיך את העבודה פה, אך אם ימשיך את העבודה, על מנת לנסוע בעוד שבועיים-שלושה לוינה, ובסוף הזמן הזה יקבל הודעה, כי אין הוא נוסע – יישאר קרח מכאן ומכאן.

ד. על המכתב הזה צריכה לבוא תשובה תלגרפית. בה צריך להיות כתוב: אם דוד נחזק או לא; במקרה שנחזק – מתי בערך.

התשובה התלגרפית הזאת צריכה להישלח תיכף ומייד אחרי הגיע מכתבי זה אליך. תיכף ומייד צריך להיות תיכף ומייד, מבלי לדחות אף לחצי-יום, מפני טעם מעשי פשוט, אך חשוב: היום השני, 23 בינואר, הוא המועד האחרון לתשלום שכר הלימוד בעד השליש השני (שהתחיל תמול), ודמי הבחינה הקרובה – סה"כ 15 לירות שטרלינג. בתשובתך יהיה תלוי, אם על דוד להכניס סכום זה או לא. וע"כ עשה כשביקשתי ותלגרף מייד.

(מכתבך הזה הלך כחמישה ימים; אני מקוה, כי מכתבי זה ילך פחות. אך אם גם ילך חמישה – יבוא לוינה ב-22. אם תתלגרף בו ביום – נקבל את התלג' ב-23 בבוקר. אגב, בתלג' כתוב Buckley Road בשתי מילים, ולא באחת, כמו שכותבת תמיד רבקה, ואני משלם פה קנסות).

אני בטוח, כי לא קשה יהיה לך להחליט ולתלגרף. ההחלטה בוודאי מוכנה בפיך. אני חוזר – נימוקיה צריכים להיות רק צורכי העבודה וכשרונות הבלתי-מסופקים של דוד לה. המעצור היחיד צריך להיות רק הטעם המושכל, כי איש מיותר אינו נחזק, וכי בלי צורך מיוחד אין מן הראוי להחריד אדם ממקומו.<sup>8</sup>

---

8 עיקרי הדברים שכתב א"ג לדוד ב-1922.1.19 בנושא זה מובאים להלן:

באתי לבקש ממך לעבוד אתנו לא כמו שבאים אל איש זר או אל איש אשר יש רצון לנסותו בעבודה. מתוך יחסיהם של דב, של משה ושל בהרב אליך האמנתי אמונה שלמה בכשרונך לעבודה, ודווקא מפני אמונתי זאת רציתי מאוד שתבוא עכשיו לעבוד אתנו. אני לא אקח על עצמי את התפקיד שאתה רוצה להטיל עלי – שאני אחליט במקומך. אני רק אבאר לך למה רציתי שתבוא עכשיו לעבוד איתנו. רציתי בדבר זה גם מנקודת מבט העבודה וגם מנקודת מבט צרכיך אתה, עד כמה שאני יכול להשיג אותם ולדון עליהם. עבודתנו צריכה

אליהו, הנסע שפיגלמן לא"י? כתוב לי. הן אני שלחתי לו כסף לנסיעה. היום נסע רמזי מקדונלד למזרח. יבלה בא"י 10 ימים.<sup>9</sup>

להיחפך לתנועה [---] בכל מקום צריך להיווצר חוג אנשים אשר ענייני הארץ – ענייני העבודה, העלייה וההגנה – יהיו תמיד לנגד עיניהם, ולהם ימסרו את כשרונותיהם, זמנם ומרצם. [---] בלי כל זה לעולם לא נעשה את העבודה שאנו יכולים לעשותה. ומי יעשה את כל זה אם לא האנשים, אשר עם זה יקבלו עליהם את עול העבודה המעשית? [---] אתה בודאי מבין עכשיו כי עצם העובדה של השתתפותך בעבודה חשובה עכשיו בעיני כמו הימצאי פה, למרות זה שגם אני עוד לא נכנסתי לעבודה כמו שצריך. גם עצם כניסתי אני לעבודה קשה מאוד בתברזה זו, בגלל היחסים שנוצרו בינינו, שהם הנם היחידים העושים וולתי [---] דב בארץ, וכן גם משה במכתביו, מתנגדים לזה שאתה תיקרע עכשיו מן הלימודים. לדעת הדבר הזה עלול להיות פטלי לעתידך, ואני מפטליות זו איני פוחד, ולהיפך: חושש אני קצת אם אתה לא תיקרע מלימודך ותלך בדרך הסלולה. אני חושב כי כל מי שלא יתקשר קשר אמין בחייו ובעבודתו עם תנועת העבודה יהיה תלוש מדרך האמת, וכישרונותיו ועבודתו יעלו בתוהו. מי שנותן את ידו לתנועת העבודה, שהיא ורק היא היסוד והמשען לכל עתידנו, מביא את הפרי לפי כשרונותיו וגם מתעלה בעצמו על ידיה. מה היה דב לולא נתן את ידו לתנועת העבודה, מה יהיה משה אם לא יתקשר בתנועה זו, למרות כשרונותיהם הבלתי מסופקים? חשוב קצת על זה, ואולי תגיע לאיזו מסקנות גם בשביל עצמך. (חביון, עמ' 240–247).

בספר זכרונותיו כתב דוד הכהן על היענותו לקריאת א"ג:

ולפתע קיבלתי מכתב ארוך, בן כאלפיים וחמש מאות מילים, בו הפציר בי להפסיק את לימודי, לצאת לוינה ולהצטרף למספר חברים, והוא ביניהם, שעסקו ברכישת נשק למשלוח לארץ. בתביעה זו היתה פגיעה חמורה בלימודי ומשה, דב ורבקה אשתו חלקו על אליהו ותבעו ממנו שירפה ממני ויניח לי לסיים את לימודי. אולם נימוקיו היו משכנעים. היריעה הנרחבת שנפרשה באותו מכתב חשפה את המצב בארץ, את היחסים בין המפלגות היריבות בהסתדרות ואת הצורך החיוני לראגן כוח צבאי חשאי אשר בלעדי לא נוכל להחזיק מעמד. על פני עמודים רבים ובפרטי פרטים תיאר את המצב הירוד בהסתדרות ואת העדר המיזוג של הוותיקים עם העלייה החדשה (העלייה השלישית). הדגיש וחזר והדגיש את חובתנו להיערך לשינוי המצב, כיוון, כך אמר, שתנועת-העבודה היא היסוד והמשען הבלעדי לכל עתידנו. ולכן הוא פונה אלי אישית ומבקש ממני למצוא את הדרך להתקשר קשר נפשי ואישי עם העובדים. "לעבודתנו המעשית נחוצים גם אנשים שהם קצת יותר אירופים, בעלי השכלה..." ידעתי שהוא קלע להלך-הרוח שלי, שהלך וכבש אותי צעד אחר צעד, שלב אחר שלב, זה ימים רבים. בפתיעה של מכתב היסטורי זה אמר אליהו שהוא כותב "בעניין העלול לקבוע את דרך חיך (חיי) בעתיד"; שהוא בא לבקש ממני לעבוד אתו, לא כפי שבאים אל איש זר או אל איש אשר יש רצון לנסותו בעבודה; כי עבודתנו, כך כתב, צריכה להיחפך לתנועה ולתוכן חייו. בקריאה זו היה הד ותשובה לכל שהתרחש בלבי. בפנייה להינתק מהלימודים לתקופה מסוימת ראיתי שלב של ניסיון שאין לדחותו לקראת העתיד. נעתרתי לבקשתו (ע' לספר, עמ' 22).

א"ג כתב למ"ש ב-19.1.1922:

אומר לך את האמת, משה. גם לי, לא רק לעבודה, נחוץ מאוד איש כמו דוד, איש יותר חי ובעל טמפרמנט. אני עצמי כבר אבד לי במידה ידועה החום והדחיפה בעבודה. אין דבר אשר יפעילני ויפלאני. כמעט כמו קוטזוב ב"מלחמה ושלום". אני אומנם אעשה בודאי את כל אשר אוכל, אבל טוב ואולי גם הכרחי שהמשתתפים איתי בעבודה יהיו כוחות מסוג אחר. צריך לאמץ מאוד את הכוחות ולהשתדל שדוד יבוא (חביון א, עמ' 247).

9 ר' להלן מכתב 132.

רבצ'קה, קצרות:

- 1) קיבלתי מכתב ענקי (32 ע') מאמא, גדושי! קשה לי להיפרד ממנו. גם איננו איתי (אני בביה"ס) ע"כ אשלחו לך לחוד.<sup>10</sup>
- 2) הדודים ועזרא בוודאי כבר בבית. סימוצ'קה שוב בחרבין, בחוסר-כל.<sup>11</sup>
- 3) התנהגת לא טוב. גורץ<sup>12</sup> שאלני תמול, אם הזכרת באחד ממכתביך על המתנה ששלח לך. הוא עשה זאת ביום נסעו ופקד בחנות לשלוח לך. עד היום אינו יודע אם קיבלת. הוא חיכה, כמובן, לתודה. לא אמר זאת, אך הן זה כ"כ מובן. איך זה לא עשית זאת, רבצ'קה. כיתבי לו מלים אחדות לכה"פ עכשיו. הוא, אומנם, ביקשני לא לכתוב לך על זה. אך הן פשוט מעניין לדעת, אם קיבלת, או שהחנות רימתה.<sup>13</sup>
- 4) מעדה אני רוצה לקבל עוד ועוד מכתבים. מה היא עושה עכשיו? אל תחכו ואל תקוו למכתבים "פרטיים" ממני. אין פנאי אף טיפה. לחץ קריטי!  
את מכתבי לא"י שולח אני עפ"י מעני צעירות. פעם כתבתי עפ"י מענה של איגה ש'<sup>14</sup> בשביל יהודה ופעם (מכתב חשוב) לצפורה, בשביל דב. האומנם מסוכן?<sup>15</sup>

משה

- 
- 10 המכתב לא אותר.
  - 11 סימה, אחותן הצעירה של פניה ואלכסנדרה, פסנתרנית מחוננת, התגלגלה לחרבין, משם לפריס ואח"כ לארה"ב. שני בניה לובניה (שחקן) וינייה (מלחין) פלסקו היגרו לארה"ב.
  - 12 משה גוירצמן. איש עסקים. בוגר מחזור ב' של ג"ה. חבר קרוב של מ"ש מימי שירותם בצבא העותמאני (ר' איזכוריו בנתראה ובי"א).
  - 13 לנישואי רבקה ודב הגיש להם משה גוירצמן מתנה - מערכת סכומים (ר' י"א, עמ' 403). רבקה הגיבה על דברי מ"ש במכתבה אליו מ-6.4.1922:
  - על המתנה עצמה של גורץ אין לי חשק לדבר עתה. כבר עבר אצלי הכעס. אם יש איזה "חבר" אחד אשר יש לקוות למתנה הגונה ממנו, אז הוא "הולך" וקונה לי מזלגות וכפות. וזה בוינה - עיר האמנות, פסלים נחמדים, תמונות נהדרות. אך - יהי אלוהים עמו.
  - 14 כנראה איגה שפירא, לימים מראשוני משרד החוץ הישראלי.
  - 15 "יש לחשוש לתשומת לב מיוחדת למכתבים הנכתבים לפי כתובות ידועות" (א"ג לג' פליישר, חביון, עמ' 221). "עלה על הדעת כי מכתבים אינם נמסרים לנו. אולי צריך לשנות את הכתובת" (א"ג לרבקה, שם, עמ' 222), ור' מכתב 128 הע' 11.
-

חברים יקרים, לונדון, 23.1.1922

קפלנסקי<sup>1</sup> כבר כתב לכם על נסיעתו של רמזי מקדונלד למצרים ולא"י. ברצוני להוסיף אילו דברים.

לדעתי עלינו להעריך מאוד מאוד הזדמנות יקרה זו. מקדונלד הוא איש-הרוח של תנועת העבודה באנגליה. הוא אדם בעל בינה רחבה מאוד ויש בו הרבה מן המעוף והחזון. "מקצועו" הוא הפוליטיקה הבין-לאומית. בין הדברנים אשר ב"ליבור" אין איש אשר יעבור אותו בכוח הטמפרמנט, וגם בתור מושך-בעט הוא בין הראשונים. הוא אישיות טהורה מאוד. מוצאו אינו מן הטרייד-יוניונים, כ"א מהאינטליגנציה הענייה; לכן אין לו "קלייזל" [בית מדרש קטן, במשמע חבורת נאמנים משל] מיוחד בתוך מפלגת העבודה, כאשר יש כמעט לכל אחד מן המנהיגים, אך מכל "הבודדים" תופש הוא מקום מרכזי מיוחד ונוחל כבוד ואמון מכל האגפים. מיליונים מאורגנים ובלתי-מאורגנים יאמינו בכל הגה אשר יצא מפיו כבאורים ובתומים. יוצאים מכלל זה הם כמובן הקומוניסטים, המתירים לעצמם, לשם קידוש השם, ליידות אבן גם בו. הוא אמר לקפלנסקי, כי בארץ-ישראל יעניינו אותו שלושת הדברים האלה: א) המסוגלים היהודים, בתור גזע, לעבודת-בניין כלכלית? ב) המסוגל הפועל היהודי, בתור מעמד, ליצירה סוציאליסטית? ג) היש פתרון לשאלה העברית-ערבית בא"י, ומהו? עלי להגיד, כי לי יש הרושם, שאין הוא נוטה לנו חסד למפרע. נדמה לי, כי ה"אינטרנציונליזם" שלו הוא יותר מדי גויי, ז"א הוא רואה לפניו את האיתנים שבכוחות העולם והוא בו לקטנות. אפשר שאני טועה. הנה, למשל, הוא היה בג'אורג'יה [גרוזיה] וכשבו כתב מאמרים על ארץ זו בהשראה רבה, והעמיד לג'אורג'יה הרבה ידידים כאן (בימים שלפני הכיבוש הבולשבי הכתוב מדבר).<sup>2</sup> אך היש צורך להבליט את ההבדל? ג'אורג'יה היא עובדה, ואנחנו - חזון; ולחזון דרושה אמונה, ו"אין אמונה בעכו"ם".<sup>3</sup>

אך אין אני חושש כלל לזה, שהוא יבוא אלינו לא מתוך התפעלות מוקדמת. אני

1 שלמה קפלנסקי (1884-1950). ב-1919-1924 ניהל את המשרד המדיני של הברית העולמית של פוע"צ בלונדון, הגוף הציוני-סוציאליסטי בגולה שאליו היתה אחה"ע קשורה.

2 בתום מל"ע-1 הכריזה גרוזיה על עצמאותה וקם בה מימשל סוציאליסטי. ב-1921 נכבשה בידי הצבא האדום והפכה לרפובליקה סובייטית.

3 גירסה של "אין אמונה בעכו"ם" (חולין קלג).

בטוח בחיוב שלנו, שינצח גם אותו. וניצחון כזה יהיה חשוב הרבה יותר, משאלו היה אחרת.<sup>4</sup> עפ"י בקשת קפלנסקי עזרתי לו בעריכת תוכנית המסעות של ר"מ לעשרה ימים, א"כ אמרתי לו כי אין אני חושב שאפשר יהיה להוציאה לפועל בדיוק, וכי עכ"פ צריך היה להניח זאת לכם.

אני רוצה רק לבקשכם, כי לא תתייחסו אל האיש הזה כאל אורח סתם. מה שיספר ויכתוב הוא כשישוב לאנגליה על אודותינו, יהיה שקול כנגד עבודת תעמולה וחיפוש קשרים אישיים של רבים, רבים מאיתנו, במשך הרבה זמן (בקונגרס, בקרלסברד, המלטתי בשיחה על עבודתנו הפוליטית באנגליה לזמן רובשוב: "אלו יכולנו להביא לא"י אדם כרמזי מקדונלד; להראות לו את הקבוצות, את הכבישים, את עבודתנו התרבותית". והנה מתקיים הדבר). צריך יהיה לתת לו בן-לוויה קבוע. בן-לוויה זה צריך להיות, מוכרח להיות, דב הוז. עליו יהיה להינתק מעבודתו לשבוע. הוא צריך לנסוע איתו ממקום למקום ולדבר אתו על הכל, בלי הפסק.<sup>5</sup>

צריך לעשות לו פירסום בארץ. ובאותו זמן להבליט, שהוא אורחנו, אורח הפועלים. גם לממשלה צריך שיהיה הדבר ברור. יש לזה ערך עצום. באנגליה אומרים, כי הפרלמנט חיזור מפני שמקדונלד איננו בו (אם הוא אורח אה"ע או הסת' העובדים – זאת מניח אני לכם לפתור).

צריך להראות לו כמובן גם את המושבות, כדבר אשר אחרי הכל הוא "יש" יהודי בארץ. אך המראים צריכים להיות לא ראשי הוועדים [של המושבות], כ"א אנחנו, והדבר צריך להיעשות כמובן בהארה ובהשוואה הדרושה למה שיראה במקומות העבודה שלנו.

בנוגע לשאלה הערבית הייתי רוצה שלא תרפאו לפניו את השבר על נקלה<sup>6</sup> ולא תיתנו את כל העניין [הסכסוך היהודי-ערבי] לחתירות של הפאודלים נגד הקידמה החברתית שאנחנו מכניסים; כי אם תאמרו לו, כי כיום הזה אין הערבים רוצים בנו; אינם רוצים גם מפני שאנו יהודים וגם מפני שכל עם בער היושב על אדמתו מתקומם נגד יסוד זר הבא להתיישב בינו [בקרבו]; גם לאוסטרלים נדמה, כי כבר צר להם

4 ואכן ב"נשף הפרידה" שנערך לכבודו במשרדי הוה"פ של ההסת' הכללית בי-ם, אמר מקדונלד: [בא"י] פגשנו אנשים ונשים מסוגלים להתגבר על כל מכשול ופגע בדרך למשאת נפשם [---] אנשים ונשים שהיו נרדפים מאות שנים ואעפ"כ הם מלאים אומץ ורצון [---] בעלי השכלה וכישרון, שהיו יכולים לבנות באירופה את אושרם הפרטי והם באים הנה לעבוד [---] מנפצים חצץ, חופרים תעלות, חורשים, זורעים ונוטעים [---] אמרתי לפקידים הגבוהים [של ממשלת המנדט]: האנשים האלה הם בלתי מנוצחים. לא תשברו את דעותיהם ולא תהגו אותם מדרכם. הם יתערו בארץ ויפריחו אותה [---] ונזכור בשנים הבאות כי בפברואר 1922 היינו אורחיהם של הפועלים היהודים בא"י [קונטרס" קיא, 3.3.1922].

5 הצעתו-תביעתו של מ"ש נתממשה. ד"ה ליווה את מקדונלד ברוב ימי ביקורו בארץ (על ביקור מקדונלד ר' נספח 2).

6 לפי ידמיהו 14.

במרחביהם והם מחוקקים הגבלות על ההגירה, והערבים לא כל שכן.<sup>7</sup> זה העיקר, ולזה נטפלת הנירגנות של התקיפים שלהם, והפעולה המסכסכת של הפקידים<sup>8</sup> וצרפת,<sup>9</sup> והוותיקן<sup>10</sup> וכל הסיטרא אחרא.

אילו ידעתי, כי לזמן בואו לא", בערך אמצע פברואר, כבר יצא ה"קונטרס" האומלל<sup>11</sup> הייתי מכריח את קפלנסקי לכתוב מאמר עליו, או שהייתי כותב בעצמי. אך אין אני יודע את מצבו המשפטי של ה"קונטרס". אחרי כל הידיעות הסותרות זו את זו לא ברור לי, אם סגרוהו לשישה שבועות או חודשים.

וקלעי,<sup>12</sup> הכותב לי על התחדשות הוצאת הספרים, אינו מוצא לנחוץ להוסיף מילה על ה"קונטרס". בזמן האחרון שלחתי הרבה חומר – איני יודע גם אם התקבל. הבא שפיגלמן? שמא יכתוב לי משהו בקיצור על זה. אך לא כמעשה ברודסקי,<sup>13</sup> הכותב לי: "בוזה אני שולח לך חוזר של אחה"ע ועוד איזה דבר" (שכחתי מה) – ואני מנער ומנער את המעטפה, אך יותר מפתקתו של ברודסקי המתחילה ב"בוזה אני שולח" אין נושר מתוכה דבר. אי לך, ברודסקי! קלעי! אכתוב בקרוב מכתב מפורט. בחוסר העבודה השורר עתה בארץ אין להתבייש. דווקא זאת הוא [מקדונלד] יבין היטב. תאמרו לו: זהו מה שאתם קוראים באנגליה **unemployment**, אלא שאתם סופרים במיליונים ואנחנו במאות. הכל לפי המִסְשֵׁטֵב (קנה מידה).

אחר היכתב המכתב נודע לי, כי ג'ימי רוטשילד, אשר דבר נסיעת מקדונלד נודע למוכירו וולפנוון ממני, תילגרף מייד לפרנק<sup>14</sup> (בפריס) ודרש ממנו לתת הוראה תלגרפית ליק"א בארץ לשים לב לביקורו של מקדונלד ולנהוג בו כבוד וכו'.

## שלום לכם, משה שרתוק

- 7 השקפה זו על "הבעיה הערבית", ההופכית להשקפה שהיתה מקובלת באותם ימים על רוב מנהיגי אחה"ע, ניסח מ"ש בבהירות במכתבו לב"ג מ-24.9.1921 (ר' יל"א, מכתב 103).
- 8 רבים מפקידי הממשל הצבאי הבריטי, ובתוכם גם אנטישמים, נותרו בתפקידיהם גם בימי הנציב הרברט סמואל, ועודדו את הערבים בהתנגדותם ליהודים (אגרות ח"ו 10, מכתב 315).
- 9 תביעת צרפת לשליטה על לבנון וסוריה, והמתח סביב קביעת הגבול בין שטחי השליטה הבריטים והצרפתים, החריפו את יחסם השלילי של ערביי הגליל העליון המזרחי למתיישבים היהודים שם. זה היה הרקע לנפילת יוסף טרומפלדור וחבריו (שם, מכתב 220).
- 10 הוותיקן, כמייצג האינטרסים של הנוצרים באזור, הודחה עם ההנהגה המוסלמית של ערביי א"י בהתנגדותה לציננות.
- 11 ה"קונטרס", שהוקיע את מדיניות השלטונות הבריטיים בשל יחסם השלילי למפעל הציוני, נסגר על-ידם לזמן-מה בצו השלטונות ובמקומו הופיעו חוברות בשמות שונים.
- 12 דוד קלעי (1898-1948). עלה ב-1920. הצטרף לאח"ע. מנהל ה"קונטרס" והוצאת הספרים של אח"ע. ממכיני ועידת ייסוד ההסתדרות, דצמבר 1920 (ר' יל"א, עמ' 136 הע' 19).
- 13 נחום בנארי (ברודסקי) (1893-1963). מפעילי צ"צ ברוסיה. עלה ב-1914. מראשוני עין-חרוד. חבר הוה"פ של אח"ע ומערכת ה"קונטרס" ואח"כ מעורכי "מבפנים", ביטאון הקיבוץ המאוחד.
- 14 אנרי פרנק (1878-1937). מראשי פיק"א וממקורבי הברון אדמונד רוטשילד.

לונדון, 23.1.1922

דב,

א. היום כתבתי לזה"פ של אחה"ע (ליפו) על נסיעתו של ר' מקדונלד. איני יודע אם ידוע לך שמו. תשתדל לקרוא את מכתבי. שם מסרתי קצת מ"רישמי אפיו".<sup>1</sup> אבל לא זה העניין. כתבתי באותו מכתב, שאתה ורק אתה האיש המתאים להיות לבן-לוויה לימי שהותו בארץ (כעשרה ימים, בדרכו ממצרים לסוריה ומשם... לאנקרה; הדבר האחרון-אחרון סוד כמוס, כמו שאומרים).<sup>2</sup>

אני כותב לך לחוד למען הוכיח לך את הכרחיות הדבר. הלא תבין שאין אחר – אנגלית וידיעה מקפת בעניינים וכו'. והעיקר קלות התנועה, וכישרון הדיוק והסדר בנסיעה, והיכולת לסדר דברים הקשים לאחרים. עליך להמציא אוטו. אם נהוץ לזה כסף – מוכרחים להוציא. זוהי הזדמנות שלא תחזור. צריך להכניס באיש את א"י שלנו, להכריחו להבין אותנו, לרוכשו לנו לחבר נאמן, וערכו של דבר לא יסולא בפז. ממש. במקרה סיפרתי על נסיעה זו לוולפי; הוא רץ מייד אל ג'ימי, וג'ימי החשיב והעצים את הדבר וברך מייד לפרנק, שיברוק מייד הוראותיו ליק"א בארץ לשים לו לב ולנהוג כבוד וכו'. הוא יראה כמובן את הנציב ואולי מישוה מן הערבים. אך לכל צריך להיות ברור, כי הוא אורחו של ה"לייבור" העברי בא"י. הוא יתלגרף ממצרים ליפו בלומנפלד<sup>3</sup> על יום בואו, אך צריך לעמוד על המשמר ולדרוש ממי שיש לנו במצרים שיתהו עליו ויודיעוכם על תנועותיו. ופרשת המסעות צריכה להיות מוכנה בדיוק (הצעה עובדה על-ידי וע"י קפלנסקי ונמסרה לו פה ונשלחה ע"י קפלנסקי ליפו) ומותאמת לערבי אסיפות פומביות (ביד רמה!) ביפו ובירושלים וכו'. תבין, שלכל זה דרושה יד מסדרת ואתה או מחלוף, או שניכם, מוכרחים להימסר לזה לשבוע. הן ברור, כי אין אחר. צריך שביקורו יצליח, והצד הטכני חשוב מאוד. תדבר אתו בשעת הנסיעה על הכל. הוא פיקח ורחב-בינה. על השאלה הערבית תדבר בכל הגילוי האפשרי, בלי נוסחות משוננות שנואות נפשי. זה הכל כמדומני. אני חושש מאוד, שמכתבי זה יאחר ולא יהיה לך זמן להכנות, ומי יודע באיזה בור שחת ימצאך.

1 מלשון אפים – פנים. על ביקור רמזי מקדונלד בא"י ר' נספח 2.  
 2 הסודיות לגבי נסיעת חבר פרלמנט בכיר מן האופוזיציה לבירת תורכיה, נבעה ככל הנראה מהעובדה שטרם נחתם סופית חוזה שלום בין שתי המדינות הלוחמות לשעבר.  
 3 אפרים בלומנפלד (דוד בלוך) (1884–1947). ממייסדי אחה"ע וההסתדרות. ממקימי קרן פועלי א"י (קפא"י) ומנהלה. ראש עיריית ת"א 1925–1927.

אך האמן כי אי-אפשר היה, ממש אי אפשר היה לסחוט חצי שעה במשך כל השבוע. ונסיעתו היתה לנו להפתעה גמורה. באויר ניסרו שמועות תקיפות על **general elections** [בחירות כלליות] וברור היה, כי לרגלן לא יוכל לנסוע. אך פתאום פקעה השלפוחית, והנה נסע. די.<sup>4</sup>

ב. את פיתקוטיך עם הפרוטוקול<sup>5</sup> המעניין קיבלתי. שלחתי לברל לוינה. מסרתי לקפלנסקי ול-א. ק. ב. [אידישע קארעספאנדענין ביורא] תודה לך. אחרי שקיבלתי את ה"פנקס"<sup>6</sup> רציתי לכתוב לך שאני מפטר אותך מן התביעות. דיי בו. זאת בנוגע לאינפורמציות. ואשר "לבלמוס הכתיבה" שתקף אותך - איני מאמין בבלמוס, אשר אינו בא לידי גילוי מייד. ואם לא בא, סימן שאינו בולמוס אלא סתם בשורת-כזב. ובכן, דביק, אל תעשה שקר בנפשך ואל תפטם את עצמך ואת עבדך בהבטחות שווא.<sup>7</sup>

למניה כתבתי.<sup>8</sup> כתבתי גם לברל וביקשתיו להודיעני את הידוע לו. בכלל כמה שאני כותב עכשיו - לא תוכל לשער. ים!

---

4 ב-12.2.1922 כתב ד"ה לרבקה מירושלים:

השבוע עומד על הפרק רמזי מקדונלד. על בואו לארץ בטח שמעת גם מפי משה וגם מפי אחרים. משה הקדים לו מכתב לאחדות-העבודה ומכתב לי. בשניהם דרש כי אמסר לו לימי שבתו בארץ, אדריך אותו בטילוי, בביקוריו, אפקח עיניו על העניינים הדורשים ביאור והסברה, אגלה לו באופן ברור וגלוי את כל זוהר שאיפותינו, סכך מצבנו, יחסינו הצודקים, פגעינו וחולשותינו. הוטל עלי לנסוע למצרים לפגשו, אולם הדבר הגיע באמצע מבוכה גדולה בעבודה. נוסף על כל הקושי שעליו הרביתי לכתוב במכתבי הקודמים, הוטל עלינו מאת הממשלה לעשות ליקוידציה לעבודותינו הקודמות במשך חודש פברואר, ולשם זה הן נקראתי חזרה לארץ. לזה נכנסתי בראשי ורובי. ברגע האחרון הודעתי אפוא כי בשום אופן לא אוכל לנסוע מצריימה, כי בלעדי צפויה סכנה לעבודות. נסע בר-כוכבא [מאירוביץ] והציל בהרבה, כי כוונתו היתה לבוא ולהתאכסן אצל [מושל ירושלים, רונלד] סטורס ובר-כוכבא פקח עיניו על זאת ולפיכך נסע ישר אל החברים שלנו ביפו. הוטל עלי לפגשו בלוד, אבל גם לזה לא הצלחתי להיפנות. וכך, אמש בשתיים אחר הצות לילה, באתי ירושלימה. הערב נפגשתי אתו. הוא חושב את עצמו כאן אורה של אחדות-העבודה, וכך מביטה עליו גם הסביבה. בכ"ז מובן, כי מוזמן הינהו לחברתם של הנציב, [נורמן] בנטוויין, סטורס והאחרים. להיפנות אליו לגמרי לא אוכל גם עתה למרות הדרישות מכל צד. חושש אני גם שלא אוכל לשאת את פני בפני משה בגלל זה, אבל כך הוא מצב ענייני. כנראה שאסע איתו לגליל ולדמשק, בעל-בק וביירות. נסיעה נפלאה, מלאה קסם ועמוסת זכרונות. התפקיד בלי ספק גדול וחשוב. האחריות עצומה, לדמשק אסע יחד עם בהרב.

5 פרוטוקול משיבה בבית הממשלה בעניין העבודות הציבוריות.  
6 ירחון מידע של ההסתדרות. החל לצאת לאור ב-1.1.1922. במלאות שנה להיווסד ההסתדרות.  
7 בפתקה מ-6.1.1922, שצירף לפרוטוקול, כתב ד"ה למ"ש: "איני כותב לך לפי שעה. עוד אכתוב בימים הקרובים. נדמה לי כי תקפני בולמוס כתיבה."  
8 מכתב מ"ש למניה לא שרד. עניינו ביוזמתו של ז'בוטינסקי לרכוש "הגנה" מכונות יריה בארה"ב (ר' יל"א, מכתב 65 הע' 13), ונראה כי מניה שוחט, אז בארה"ב כחברת משלחת ההסתדרות לגיוס כספים לבנק הפועלים, היתה מעורבת בה. בפתק למ"ש מ-6.1.1922 כתב ד"ה:



ג. אחרי מו"מ ממושך של מכתבים ותלגרמות בינינו ובין אליהו בנוגע לבואו של דוד לוינה, הוחלט (ההחלטה האחרונה נמסרה לאלהו, וממנו יצא שדוד לא יעבור מייד אלא יעמוד לפקודה, ובינתיים ישתדל לעמוד סוף סוף בבחינתו, אשר תחול שוב בעוד שני חודשים. דוד היה נכון לנסוע, אלא שביררנו את המצב.

ד. דוד עלה על דרך המלך ונסע עליה בגאון. בדינו ידיעות כאלו, אשר הניירות שהושגו אז מחווירים ונאפסים לעומתן. אנחנו נשלח לכם העתקה מפרשת "שיחות פרטיות" בינו לבין אחד מהם ותראו ותשמו. כמוה עוד לא נעשתה. הבחור לבש מסווה של תם, יהודי מרוסיה, שקשר ומגע אין לו עם לאומיות וציונות, סתם אינטרנציונליסט, הלומד בבירת אנגליה; התיידד, והלה פתח לפניו את אוצרותיו הטובים. איני יודע אם תעריכו כשתקראו. אך למי שנמצא בתוך העבודה, המו"מ עם ה-C.O. וכו' - לזה שופך הדבר אור כזה על הדברים והיחסים, כי א"א כבר לתאר איך היה ומה יהיה בלי זה. הדבר נעשה בכישרון גאוני, בפיט ממש, פיט שבשקר, אוי לנו, בחוצפה גימנסאית ובתבונה נפלאה, בקלות ובגמישות ובהתשת המוח והעצבים עד דכא עם כל זה. את הניירות נשלח דרך ברלין, אם [ג'ורג'] ברדלו עודנו שם (מחכים אנו לפני מיום ליום), וְלֹא - דרך וינה, כי גדל הדבר מהישלח בדואר. זמן זה גוזל, רבש"ע כמה זמן. על דוד אין מה לדבר, ימים ולילות, ספרי הכלכלה המוזהמת מתעפשים. אך גם אני שקוע. אבל איזה אופקים זה פותח! לאיזה מסתרי-מסתרים אתה חודר! מי כדוד בחור אחד בארץ.

ה. עד היום לא הספקתי לערוך את הפרוטוקול של השיחה ב-C.O. עם עבור הזמן הולך העניין ונעשה מעניין פחות ופחות, אך בכ"ז צריך לשמור כתעודה לימים יבואו ולכן אעשה זאת.<sup>9</sup> המשלחת עובדת במרץ - בנידון התעמולה. גבריאל<sup>10</sup> פירסם

---

ממנינתנו מני. [ניו יורק] נתקבלו מכתביים בהם היא מודיעה, כי בטל עניינו של נואם הדילטנטיסמוס [ז"ז] אשר בשבילו בלע כמה אלפי ל"מ, וכי רוצה היא לעזור לו במשלוח מידי לא"י. א"י הזקוקה לעמקות, העמק והסתר דברים, לא תוכל להסכים ברגע כזה ליצירה שנוצרה ע"י דילטנטים בארץ הבלופים. לפיכך טילגרפנו דעתנו המתנגדת בהחלט. אבקשך להסביר לה את העניין ביתר בירור. לך יקל הדבר, כי קרוב אתה אליהם ממני.

נראה שיחסו השלילי של ד"ה כלפי ז"ז, שראשיתו בשלהי ימי ה"גדוד", נבע מהשקפותיו העקרוניות השונות של ז"ז על מעמדו של ארגון ה"הגנה" ומהתנגדותו של ז"ז בקונגרס ה"ב בקרלסבד (ספטמבר 1921) לכלל פעולות הרכש של ה"הגנה". הודעתו הפתאומית אז, שבדעתו לרכוש מכוונות ירייה באמריקה, היתה מכוונת לניטרול מבצעי הרכש בווינה.

על מעמדה של מניה בארה"ב ר' מכתב ב"כ ללאה מירון מ-17.12.1921 ומכתבו לדוד בלוך-בלומנפלד מ-14.2.1922, אגרות ב"כ ה, עמ' 38-39, 59.

9 הפרוטוקול מובא בנספח 1.

10 קולונל סר אדמונד וויאן גבריאל. שירת כיועץ כספי לממשל הצבאי בא"י 1918-1919. עמד לימין המשלחת הערבית בימי שהותה בלונדון במכתב לשקבורו מ-16.11.1921 טען ח"ו שיחסי היהודים עם הערבים התערערו והורעלו ע"י סוכנים בריטיים, וכי גם עם המשלחת הערבית

מאמר ארוך בירחון חשוב, מאמר מלא ארס ומטעה בתכלית. נאומיהם באספות שונות נמשכים. השבוע ינאמו בקלוב של **Liberal Club** (Liberty Club), יש לנו חברים בו (שטיין ועוד) וגם אני אהיה, בתור ממונה על המיָרה [תחמושת], להספיקו בשעת הצורך אל הקו הראשון. בשבוע הבא תופיע ההסת' הציונית בצורת חיים [וייצמן] ושטיין והברית העולמית "פועלי ציון" בצורת קפלנאי [ש' קפלנסקי], ושתייהן יחד בצורת הסינתטית, לפני הוועדה הבין-לאומית אשר עם הלייבור-פרטי. לפני אותה הוועדה כבר התייצבו בני-הדוד והגישו תעצומותיהם. **they are going to give us a hearing now**, כמו שאומרים פה. אם יהיה דבר מעניין אכתוב. על המון דברים קטנים המתרחשים מדי יום תוך כדי העבודה אין כדאי לכתוב כמוכן. מי ימנם ומי יספֵּרם.

עבודתי בעיתונות הערבית מתפתחת ומתרחבת. הלימוד הוא בבחינת **'comprime'** [צרפתית: גלולה].

פרטים: את משרתי ב-L.C.C. [עיריית לונדון] שכלתי ובהומת תקציבי ניבעה פרץ, רוחבו 7 פונט לחודש. את המעיל שנגנב מצאה משטרת לונדון רבת-התושיה והחזירתי בגאון אל כתפי. מי כמוהו - התוכניות להסיע את עצמנו מ[דירתנו ברחוב בקלי]-36 עודן בעורבן; דוד כל הזמן רובץ שם וכשבועיים היה נמנה ונגמר שהוא נוסע לוינה. מרבקה אין לי מכתבים, אף לא מעדה. רק אחד. אני כותב תדיר מאוד, בעיקר אומנם לאליהו, אך תמיד גם הוספות להם.

דביק, בכל זאת, אתה רואה - הנה כתבתי, ובסה"כ חצי שעה. האומנם, האומנם? ואם מצב רוח - **damn it, boy!** [כאן שתי מילים בתורכית שלא פוענחו] או באיוו שפה אחרת שאתה רוצה.

בכל זאת שלום לך. אני רואה, כי לאחר הכל עוד נהיה פעם ידידים.

משה

שמא תאמר לי פעם שלום ל[דוד] רמו. ותגידי לו, כי את פקודתו בדבר שיפמן<sup>11</sup> אני נוצר. אבל עם שיפמן זה שימרו את הקשר, אל אפתח פה לשטן, אך מר יהיה לכה"פ לי, אם ישוב לא"י סתם מחפש מישרה. ההעבירה לך צפורה את מכתבי הקודם? אֲשֶׁר!!!!!!!

---

בלונדון היה אפשר להגיע לפשרה לולא אישים כגבריאל (אגדות ח"ו 10, מכתב 283 ור' גם מכתב 267, ובכרך 11 מכתב 22 הע' 3 ומכתב 24, וכן יל"א, עמ' 304-306, 318, 353).  
11 יעקב בן-סירה (שיפמן). בוגר מחזור ה' של ג"ה. בשנים 1921-1924 למד הנדסה בלונדון (ר' עליו יל"א, עמ' 361, 364).

---

לונדון, 23.1.1922

ברל,

מדוע אינך כותב? ולא רק שאינך כותב (הן מוכרח היית לפחות לענות על התלגרמה)<sup>1</sup> כי אם גם את ה"צייט"<sup>2</sup> אינך שולח לי, כאשר נהגת לעשות. הנה מצאתי גליון, שבו שוב מאמר שלך, על הבנק,<sup>3</sup> ומסירת פרשת האספה הרבתי שהיתה לכם. גליון זה נודמן לידי בדרך נס. אנא, נצור חסד ושלח תמיד כל דבר קטן. עשה למעני. מכתיבה אני מפטר אותך. אני מבין עד כמה עסוק הנך. ומאשר לכתוב לי – מוטב שתוציא אותה השעה לכתובת מאמר. אך על שאלות עליך לענות, ברל. וכן עליך לאשר קבלת מכתבים.

חדשות?

רמזי מקדונלד יצא למסעתי בארצות המזרח. מצרים, א"י, סוריה, ומשם כנראה תורכיה הכמאלית.<sup>4</sup> הדבר האחרון חשוב כסוד. בא"י מקווה הוא לשהות עשרה ימים. כתב קפלנסקי וגם כתבתי אני הוראות, הסברות ועצות. דרשתי שדב ימסר לו לימי שהותו בארץ לגמרה. כתבתי זאת לזה"פ של אחה"ע ולדב.

ה"קונטרס" שבת כנראה. דווקא בזמן האחרון שלחתי הרבה חומר ועוד ידי נטויה. אך הכל נגנו. היום קיבלתי מקלעי חוזר על "התחדשות" הוצאת הספרים, ועל ה"קונטרס" אין מילה. אם בא שפיגלמן איני יודע. אין קשב, לא מברלין, לא מיפו. ואני בכי רע. לווייתי מכל צד עד שצברתי 20 פונט להוצאות נסיעתו בתקווה כי אשלם מדמי ה"קונטרס". והנה עתה נפסק ואין לי פתחון פה לגבות. דומה לחובות שאנשים חייבים למי שמת.

ה"פנסק" מרנין מאוד. בתוכנו לאו דווקא – העבה"צ על עברי פי פחת, כך מרמז גם דב – המצוק נורא – אך בצורתו ואופן עיבודו.

אני עובד מאוד בעיתונות הערבית בזמן האחרון – עם שטיין. הוא בחור לא

1 המברק לא אותר.

2 יומון פוע"צ בידידיש, ניו-יורק. עורכו דוד פינסקי. ב-14.11.1921, עם בואו לארה"ב, כתב ב"כ למרכז אחה"ע: "נכנסתי למערכת ה'צייט' לרגע והרגשתי את עצמי כמו על-יד בר-מינן. העיתון נמצא במצב של גסיסה חומרית" (אגרות ב"כ ה, עמ' 17).

3 "אל הפועלים היהודים באמריקה", דברי ב"כ בנשף קבלת פנים למשלחת פועלי א"י באמריקה, דצמבר 1921 (כתבי ב"כ א, עמ' 285-288).

4 תורכיה שבשלטון כמאל אטא-תורכ, מייסד תורכיה המודרנית.

רע, נבון-דבר ובעל-שיטה. פורש רשת על ארם-נהריים ג"כ.<sup>5</sup> השמים מתקדרים יותר ויותר.<sup>6</sup>

אליהו בוינה "עשה שלום" עם ישראל [שוחט], עובדים יחד תחת פקודות ועד הגן [ה'הגנה"] שבארץ.<sup>7</sup> עוסקים לא רק בקנייה ובהכנת המשלוח, כ'א בארגון אסיף כספים מחדש. פיני יעזור. אני מחכה לו פה (מברלין) מיום ליום. בברלין הצליח מאוד, כאשר מספר ניידיטש.<sup>8</sup> גדולים סמכו ידיהם על התוכנית מצידה הטכני. ניגלו אפשרויות מזהירות לרכישת מכונות ומכשירים.<sup>9</sup> מטפל בזה חבר אנשים חשוב מאוד.<sup>10</sup> פיני כ"כ עסוק, עד כי כשבא אליו (לברלין) אליהו (בוינה) לא מצא זמן לדבר אתו ארוכות והסתפקו בשיחה קצרה.<sup>11</sup>

המפלה שהיתה לנו זהו דבר נורא, מחפיר. כתם שלא נרחץ ממנו. על לא דבר הסגרנו את עצמנו, בידינו ממש. אלה שבוינה שלחו עפ"י מען שלא הותנה (כך דווח ב"כרמל" [עיתון ערבי שיצא לאור בחיפה]); הם אומנם תילגרפו זאת לארץ, אך תלגרמה אחת לא הובנה (מחליפים תלגרמות בגרמנית; הכותבים [בוינה] והקוראים [בא"י] גרמנים מופלגים הם כאחד) והשנייה איוותה משכב לה בכיסו של צבי נדב<sup>12</sup> ימים רבים עד שנתגלגלה לידו של אליהו. אל תאמר פרט זה למניה. היא תחשוב אולי שאנחנו טופלים על החבריא שלהם. באמת צבי הצטדק אח"כ ויצא שהיה קצת

5 בעיראק שלט המלך פייצל הראשון, שעזמו הגיע ח"ו להסכם ב-1919.

6 מ"ש צופה התפתחות מדינית לרעת היישוב בא"י.

7 ב-1922.12.1 כתב א"ג לב"כ:

אחרי הרבה שיחות לא כ"כ נעימות וקלות בשבילי [---] באנו בכ"ז לכלל דעה כי לא עת היא לעסוק במריבות בית [---] לכן החלטנו למסור את כל הנהלת העבודה בידי הוועד אשר יבחר בארץ והוא ימנה את העובדים בארץ ובחו"ל, אשר יהיו אחראים בפניו (חביון, עמ' 237).

ולמ"ש:

באתי איתם [עם שוחט ופליישר] לידי הסכמה שהוועד בארץ [ד"ה, י' אולשן, י' הכט] ינהל את כל העבודה ויקבע את באי כוחו בחו"ל. אנו נעבד כשליחי הוועד שבארץ (שם, עמ' 235).

8 יצחק ניידיץ'. מידידי ח"ו. ב-1920-1927 ראש מח' הכספים של ההס' הצ' ונשיא קה"י. ר' עליו יל"א, עמ' 138 הע' 2.

9 בגרמניה עלה בידי פ"ר לרכוש ציוד למפעל החשמל בהצ'י המחיר שנדרש בבריטניה. רכישה זו, שהיתה לרוחם של המשקיעים, היתה לצנינים בעיני גורמים בריטיים מעוניינים, אך משרד המושבות לא לחץ על פ"ר לסגת ממנה (ר' שאלתיאל, עמ' 131).

10 כשבא לפריס לאחר שעזב את רוסיה ב-1918. חידש שם פ"ר את קשריו עם קבוצת בעלי עסקים רוסיים, שפעלה אז מבירת צרפת. אחד מאנשיה המרכזיים, מהנהג אלכסנדר בירקנהיים, אף יצא עימו לא"י ועבד במחיצתו תקופה קצרה בשירות מפעל החשמל (שאלתיאל, עמ' 39, 298, 299).

11 במכתבו למ"ש מ-1922.12.1 כתב א"ג: "הייתי בברלין. השגתי את הסכמת פ' לעבודה משותפת [עם אנשי ה"שומר"]. תחילה התנגד לה מאוד" (חביון, עמ' 237).

12 צבי נדב (1891-1959). איש ה"שומר", ממייסדי "גדוד העבודה" ומראשוני אהה"ע. מפעילי ה"הגנה". לימים מהנהג בסוה"י. ספריו: מימי שמירה והגנה; כך התחלנו; רשימות בספר השומר ובקובץ השומר.

אחרת. אך עכ"פ אשמת התרשלותו בדבר ברורה בהחלט. המשטרה הא"יית המיושנת לא חששה לכלל רע. אלא פשוט, בהתקבל הסחורה לא היה איש מאיתנו, וע"כ לא נהגו בה כל זהירות. "טילטלוה טלטלת גבר"<sup>13</sup> כמו שכותב אליהו בשרידי הסגנון הגימנסאי, אשר יסכון עוד לפעמים לצורכי קונספירציה, ותיבה אחת נפלה ונסדקה והיה מה שהיה. [יצחק] רוזנברג<sup>14</sup> הוצא בערבות של 2,500 ל"ש. מחכים למשפט. בין הערבים מרקחה. דורשים להנהיג חיפוש כל האימפורט "הציוני", הפסקת ההגירה "אשר ברור כי יש קשר בינה ובין הברחת-נשק" וכו'.

דוד עלה על דרך המלך ונכנס לפני ולפנים. הפעם לא אכתוב פרטים, אך בקרוב אשלח לך תעודות, אשר כמוהן עוד עין לא ראתה. לא "קרעים" [שנשלפו מסל הנגירות וחוברו מחדש] כ"א פרוטוקולים של שיחות בין דוד, כשמסכת צדיק תמים על פניו, ואחד מהם. ללימוד הפסיכולוגיה [של חברי המשלחת הערבית] חומר אשר אין ערוך לו.<sup>15</sup>

בזה העתקת פרוטוקול ישיבה אחת בבית הממשלה [בירושלים], אשר שלח לי דב וביקש להנות גם אותך. דב כותב, כי הדברים נמסרו בחיורון, כי באמת היתה השיחה הרבה יותר מעניינת - מו"מ של כבוד והערכה כלפי המרכז לעצב"ב. מסרתי פה ל-J.C.B.<sup>16</sup>

תסלח על ההוספות בשולי הגליונות: אני כותב עתה מכתב למניה, לעצור בעד משלוח המכונות של ז'בו<sup>17</sup> - עפ"י בקשת דב - עד יעבור זעם. אנא, הודיעני את הידוע לך על העניין. עוד דבר, שניסר כבר ימים אחדים, אך התברר בעצם הרגע הוזה: המשלחת [הערבית] התייצבה לפני הוועדה לעניינים בין-לאומיים של ה"לייבור פרטי". ובהקבלה לזה תשמע אותה ועדה אותנו, ז"א ההסת' הצ' ופוע"צ יחד, ואלה יהיו: וייצמן, שטיין, קפלנסקי, אני. אני חייב לך עוד פרוטוקול הישיבה שהיתה לנו בקולוניאל. אשלח, שלום לך,

משה

13 לפי ישעיהו כב 17.

14 ר' עליו יל"א, עמ' 358 הע' 13.

15 ה"פרוטוקולים" לא אתרו.

16 ב-7.1.1922 כתב ד"ה לרבקה:

רשימה קטנה רצופה כאן על שיחה שהיתה לנו בבית הממשלה. הצליחה מאוד. בירכוני מכל צד על הצלחתי להעמיד את השאלה של העבודה, ועל אשר הפכתי ממבוקר ונרדף למבקר ותוקף את פקידי הממשלה על יחסם לעבודה העברית. השיחה, כפי שנמסרה כאן רשמית, אינה נותנת לגמרי את דמות המו"מ. אקווה שיהיה לי פנאי לנסח את השיחה כפי שהיתה באמת.

פרוטוקול השיחה בבית הממשלה לא אתר.

17 זאב ז'בוטינסקי. ר' עליו יל"א, עמ' 491.

מחלוף, לונדון, 23.1.1922

לפיתקתך מ-12.1.22<sup>1</sup>

פרטים - במכתבי אל דב.<sup>2</sup>

"אין לי שום אפשרות לכתוב" - אבסורד מוחלט! ובשום אופן לא תכריחני לחשוב אחרת. אני יודע, שאם אני רוצה, אני כותב. חצי שעה פעם בחודש תימצא, וא"י לא תחרב. ואשר למצב הרוח - קח עצתי, שכח פעם אחת מהו דבר זה. חי נפשי, בדורנו אין הדבר נאה אפילו לנערות. הבן זאת, בן-אדם!

מדוע אתה כותב לי איזה משפט סתום בתשובה על מכתבה של עדה נעלם מבינתי. מובן שהעברתי זאת לוינה. אך אני חושב שאצלכם [רוסית: דעתכם מבולבלת עליכם] בנידון החשאיות. האומנם דבר חשוב הוא ש-Fraulein Ada Shertok מוינה תקבל מכתבים?<sup>3</sup>

וכן אבקשך לבלי השתמש במושג<sup>4</sup> בתור מען למכתבים. הן לא אנחנו לבדנו גרים בבית ולא צריך להזייל את השם. טוב להניח את השימוש בו לנו, בתור חתימה למברקים במקרים ידועים.

אם אינך יוצא לדרך - מחכה אני לתשובה על מכתבי הקודם. לא על זה. כל המכתבים מא"י מתקבלים בתכלית השלמות והדיוק.

משה

אבל זה שאישרת קבלת מכתב - בכ"ו קידמה חשובה, ואני בפירוש ובלב תמים מודה לך על זה.

1 לא אותרה.

2 מכתב 133.

3 עניינה של פיסקה זו לא נתחווה. אפשר שבהרב שלח מכתב חשאי לפי מענה של עדה בוינה, כדי לעקוף צנזורה.

4 קיצור של משה דוד.

אחיותי, לונדון, 23.1.1922

למה ושלמה אינכן כותבות - בפירוש אינני מבין. אין בזה שום היגיון וטעם, ואם יש - אדרבה, הוכחה טעונית על פני. הדין נותן, שאילו גם לא כתבתי אני לגמרה - ואני כותב בכ"ו, ובכלל כותב אני בשבועות האלה מכתבים לעשרות, וארוכים ארוכים, לאמריקה, אליכם, לא"י - היתה בכ"ו החובה עליכן לכתוב לי. ועתה כשהדבר להפך -

רבצ'קה, מוכרחים שיהיה לך ההרגל לענות על סעיפים שונים. הקיבלת למשל פונט ממני, ומה עשית בו. אצלי חשבונות מחשבונות שונים - "הגנה", "קונטרס", עתה ה"פנקס", ועתה עוד החוברת על ברנר,<sup>1</sup> ועוד הוצאות בשביל פני ועוד - והכל על מקומו בשלום. ובאמצע - עצם בגרון, פונט לוינה ולא ידוע כמה הוצאתי אני וכמה ה"הגנה". ובכן, התאורי וכיתי לפי מכתבי האחרונים מה שצריך. ובנוגע למצב הרוח, כבר יעצתי היום לדב להשליך אותו החוצה ולדרוס עליו ברגל גאוה. הן מוכרחים, מוכרחים.

אני שולח לך בזה מכתב אמא. ימים רבים לא יכולתי להיפרד ממנו. עניין סימוצ'קה זוהי טרגדיה נוראה.<sup>2</sup> מניין הכוח לאמא להכיל את כל זה, ועוד עתה. ומה לנו לעשות, הן זה נורא. הרגשת אין האונים בשעה כזו כ"כ מדכאה אותי. שלום לכן.

משה

אני מוצא למיותר לערוך שאלון לך ולעדה. ממה נפשך - אם תכתובנה - הן תכתובנה על הכל, ואם לא תכתובנה - גם שאלון לא יעזור. ויהי אלוהים עימכן. היום כתבתי מכתבים: לאליהו, לכן, לדב, למחלוף, לד' בלומנפלד, ל"קונטרס", לברל, למניה שוחט - סה"כ 2+8 מכתבים לונדוניים.<sup>3</sup>

1 בסוף 1921 יצאה לאור חוברת "יוסף חיים ברנר ותכונות האישיות והספרותית", פרי עטו של הסופר או"ר, בהוצאת אח"ע.

2 בעלה של סימה דודת מ"ש, סמיון בְּרִלְצֶקִי, רופא צבאי, נטש אותה ואת שני ילדיהם.

3 מיבול מכתבים זה אותרו ארבעה.

ציפ'לה נחמודת, לונדון, 24-25.1.22

עכשיו שש בלי רבע בבוקר. לא השכמתי לקום, אלא שישבתי כל הלילה. עלי היה להכין למחר, ז"א להיום, מאמר אחד (באנגלית), ולהכעיס היו הימים האחרונים אומללים מאוד. וכשבאתי הערב הביתה והנה שָׁברו! מצאתי בר-נש, שבא זה עתה מא"י, אבנטיריזסט-פוליטיקן אחד, אשר בילבל לנו פעם את הראש בירושלים, לפני שנתיים וחצי (את זוכרת, כשהיה וייצמן ואני תירגמתי<sup>1</sup>). בא עכשיו הנה, לעפֵר את מימינו העכורים גם בלאו הכי, וביחוד לפרוט על עצבי הכואבים. ישב שלוש שעות ודיבר וטָחַן בלי סוף. נשארתי ממש חולה ממנו, כל כך הִלָּאָה אותי בדברים וכ"כ התאמצתי בעצבי. וכך יצא שהתחלתי לכתוב מאוחר מאוד, וכתבתי כל הלילה. בחוץ אפלה איומה ממש. קָפָא וסגריר יחד. רוח מייללת ומייבבת. גשם מושלג דופק בחלון כבמחטים דקים. אך בחדר אור וחום. החשמל מולך בגאווה קרה ויהירה, אך אש האח מחממת בכל ליבה. פחמי אבן – כיד אנגליה, רבתי המכרות. עכשיו, כשהתכוננתי כבר לשכב, נכמרו געגועי עליך ואמרת: אבקש ממנה נשיקה אחת לפני שכבי, אחת על המצח, ועוד שתיים על שתי עיני העייפות והאוהבות.

יש לי לישון בדיוק שתי שעות. וכמה זה טוב עכשיו. מחר יהיה יום רועש מאוד. צריך יהיה לברר עם וייצמן מה רוצה אותו הבר-נש. וצריך יהיה למסור את המאמר ולסדר את הגהתו. הן אנגלית! וצריך לדבר עם קפלנסקי ולהידבר איתו על השיחה שתהיה לנו בשבוע הבא עם הוועדה הבין-לאומית של הלייבור פרטי, אשר שמעה את

1 מדובר בנגיב עזיז צפיר, לבנוני נוצרי, שהתיימר לייצג את המפלגה הסורית וחתם בשמה הסכם עם יהושע חנקין בשם ההסתדרות הציונית. לפי ההסכם, יכירו סוריה ולבנון, תמורת סיוע כלכלי, בזכותה של ההסת' הצ' להקים בא"י "בית לאומי לעם ישראל באמצעות סידורי הגירה של המוני יהודים מכל הארצות". מ"ש שימש מתורגמן בין צפיר וחנקין ועודד את ההסכם בתיאום עם מ' אוסישקין (על פרשה זו ר' יל"א, נספחים 1-3; שם, עמ' 418-422; נקדימון רוגל, יהושע חנקין, יוזמותיו המדיניות, המכון לחקר תולדות קק"ל, מס' 30, מאי 1997; אגרות ח"ו 11, עמ' 128-129). ב-17.2.1936 דיווח מ"ש:

צפיר זה נפגש עם דר' וייצמן ואיתי עוד ב-1919 [הפגישה הייתה במרס 1920], אז בא בתוכנית רבתי של הסכם יהודי-סורי-לבנוני: א"י ליהודים, סוריה למוסלמים, לבנון לנוצרים. מאז הוא מופיע אצלנו הופעה מטאורית פעם בכמה שנים, תמיד באיוו הצעה נועזת ודימונית (יומ"מ א, עמ' 65).

ר' גם איזכורי צפיר-ספיר ביומ"מ ב, עמ' 141-142, 174-175; יומ"מ ג, עמ' 723-724.



הערבים ועתה תשמע אותנו. אפשר שגם וייצמן יהיה. וצריך יהיה להידבר עם עוד מישו, אשר יחד איתו אלך למקום אחד, בו ינאם מזכיר המשלחת הערבית איש-הדמים [שיבלי ג'מאל], לקפח אותו אם אפשר ואם צריך.<sup>2</sup> וצריך לשלוח המון מכתבים הכתובים עוד מתמול ומחכים למילואים שונים. ובתוך כל זה יש שתי הרצאות לשמוע ושיעור אחד לתת, אוי לא, שניים. ולישון, ולישון, מחר הן צריך יהיה לשכב מוקדם. חובות כאלה אני מוכרח לפרוע לעצמי מייד, אחרת אני נהרס. אני יודע זאת מהניסיון. אל תדאגי, זה קורה לעתים רחוקות, פעם בחודש בערך.

שלום לך.

ובכן – שלוש נשיקות, כן?

שלום,

משה

איך אומר משה כרמי: "פוליטיקה, פוליטיקה, פוליטיקה!" – אין דבר. זה נחזין. וכל ההרהורים והחיטוטים לעזאזל!!! אבל אין אני משה שרתוק העסקן, ציפה. אני משה שלך, וכ"כ מסכן!

---

2 מכתב מאת ח'ו מ-3.2.1922, שנשלח למערכת השבועון "ווסטמינסטר גוט", שופך אור על המאבק הציוני במשלחת הערבית:

ב"ווסטמינסטר גוט" מיום 27 בינואר אני רואה כי ניתנה הבלטה לשתי פסקאות המטילות דופי בתנועה הציונית – ידיעה על נאומו של מר שיבלי ג'מאל ב"מועדון השמונים" ורשימה ורשימה ארוכה על מאמרו האנטי-ציוני של הקולונל גבריאל בגיליון האחרון של "אדינבורג ריווייו". יורשה לי להוסיף כי בידיעה על הפגישה ב"מועדון השמונים" לא הוזכרה כלל התשובה המפורטת שניתנה למר ג'מאל על-ידי האיש שדיבר מייד אחריו [ל' שטיין].

אין לי ספק כי הרושם שנוצר באופן זה איננו מכוון. אינני יכול להעלות על דעתי כי נציג דגול של המסורת הליברלית כ"ווסטמינסטר גוט" עוין את התנועה הציונית. מכל מקום, אני סמוך ובטוח כי בהתאם להגינותו המקובלת ירצה לשמוע את שני הצדדים, וכי אין להבליט את מתנגדי הציונות ולהוציא מכלל זה את תומכיה.

יורשה לי אפוא לקוות שיינתן מקום על דפי עיתונך להצגת הטענות הציוניות בקצרה. עלי להוסיף כי אקדם בברכה הזדמנות לדון עמך אישית בשאלה הציונית ואשמח להיפגש עמך לצורך זה, אם תואיל בטובך להציע מועד ומקום מתאים. (אגרות ח'ו 11, עברית, עמ' 52) ב-28 בפברואר וב-20 במרס, פורסמו בשבועון מאמרים ציוניים פרי עטם של י' ווג'ווד ור' מקדונלד (שם).

יהודה,

לונדון, 26.1.1922

אני שולח על ירך את:

(1) מכתבי לקלעי; (2) מעין מאמר ל"קונטרס"; (3) המחאה בשביל קלעי.<sup>1</sup>  
 אם ה"קונטרס" אינו עומד להתחדש, ואם אתה חושש, שבמערכת(?)<sup>2</sup> ילך הכתב  
 לאיבוד - שמרהו בידך לעת מצוא.

לאמא אמור, כי זה כמעט שבועיים שקיבלתי את מכתבה המגילי,<sup>3</sup> אשר הסב לי  
 אושר אין קץ. מייד עניתי לה וגם כתבתי, או יותר נכון התחלתי לכתוב מכתב גדול  
 לדוד אברהם. מכתב זה לא נגמר ובינתיים נשתרגו עלי טרדות מטרדות שונות, אשר  
 שלשלתם עוד לא נפסקה. כן חיי תמיד, משבר רודף משבר. לפעמים יש רווח קטן  
 ביניהם, ואז אני שואף רוח, פוקח עיני להביט סביב, נזכר בכם וכותב. אך בטרם  
 אפרע את כל חובותי והנה משבר שני, ואני מוכרח להניח הכל באמצע.

ובכן לע"ע מסור את עתרת ברכותי ונשיקותי לבאים היקרים.

איתך אני צריך להידון. אתה זנחת אותי בעת קשה מאוד, בשעה שברל (ועתה  
 גם אליהו) אינם בארץ. דוקא בזמן שמשקלם הערכי של מכתביך היה עולה  
 שבעתיים - נעדרו. חטא! אילו ידעת עד כמה אני עסוק, ולכמה קרעים אני נקרע, ובכמה  
 כיוונים שונים מוחי עובר, ולמרות הכל - כמה מכתבים אני כותב לא"י, לוינה,  
 לאמריקה (ברל) - היית נקוט בפניך, יהודה. את מצב הרוח זרה הלאה ונטשתו  
 לבטלים,<sup>4</sup> ומתוך כל תילי העבודות המגובבים עליך פנה לי, או סחוט לי מתוכם  
 שעה - וכתוב.

אני זקוק לעזרה, ורבים הם אשר אני דורש את עזרתם והם אינם נענים. לא אתה  
 צריך להיות אחד מהם. אני ביקשתך פעמיים שני דברים קטנים: פעם - לשלוח לי  
 גיליון ה"אח"ב",<sup>5</sup> ופעם - לכתוב לי קצת חדשות על העבודה התרבותית.  
 לא מילאת. בוודאי לא תיארת לעצמך, כיצד אפשר לכתוב מילים אחדות בקיצור על  
 עניין צדדי מבלי לשלוח עם זה מכתב כהלכה. ובכן טעות היא זו, רבים טועים בה

1 המכתב לדוד קלעי לא אותר. ר' תגובה עליו במכתב 27. עניינו וגורלו של ה"מעין מאמר" לא נודעו.  
 2 סימן השאלה מרמז למצבה הרופף של מערכת ה"קונטרס".  
 3 המכתב לא אותר. "מגילי" - ארוך כמגילה.  
 4 לפי "את רצפת האש מעל מזבחתך וזה הלאה, הנביא, ונטשת לנבלים" (ח"ג ביאליק, "דבר").  
 5 עיתון ערבי יפואי.



ידידי רפאל,<sup>1</sup>

לונדון, 26.1.1922

רוצה אני להודות לך בכל לבי על אשר פקדתני בדרישת שלום. כמדומני שחייב אני לך מכתב עוד מהשנה שעברה. אבקשך לא לסלוח לי, אלא פשוט לא לכעוס אלי ולא להקפיד אתי בעניינים כאלה. טרדותי רבות מאוד ובייחוד בשנה שעברה לא ידעתי מנוחה: נסעתי הרבה וקפצתי מעניין לעניין ומעבודה לעבודה. נשארתי חייב הרבה מאוד לעצמי, ולאחרים לא כל שכן.

השנה חיי ולימודי מסודרים יותר, אך העבודה בכלל רבה עוד יותר. ואם באתי בזה לחדש את חליפת המכתבים בינינו, מתרה אני בך ומודיעך למפרע, כי לא תמיד אדייק לענותך בזמן.

שתי בקשות לי אליך הפעם. הראשונה – כי תתחקה במסתרי ההנהלה הציונית אם נעשתה בקשת המשרד הלונדוני להזמין עבורי ועפ"י מעני את העיתונים "אל-צבאח" ו"לסאן אל-ערב" מירושלים, "פלסטין" ו"אל-אח'באר" מיפו. אם לא נעשתה, וזו את מי שצריך לעשות את הדבר מייד, כי העיתונים נחוצים לי מאוד מאוד. כמו כן טוב שיוזכרו את "בית אל-מקדס" ואת "אל-שורא", אשר אני תתום עליהם כבר מאשתקד, שיתמידו לשלוח לי את גליונותיהם. והבקשה השנייה – כי תואיל בטובך לכתוב לי מכתב ארוך וגדוש בפרטים ובהשקפות על כל הנעשה והנשמע. כל חדשה תיקר בעיני. בייחוד חשוב לי לדעת סיכום מן המדובר כעת בחוגים השונים של הערבים. את הכתוב אני יודע, אך מקורות התורה שבע"פ נסתתמו בשבילי והם החשובים ביותר. הייתי רוצה גם שתעמוד על המשמר כאשר רק ירשך זמנך, ומדי הופיע איזה כרוז או משהו בדפוס, שאינו נכנס בגדר העיתונות הקבועה, תשלחו אלי וברצון רב אשיב לך את ההוצאות. הודיתי בנוגע לאי-דיוק אינה חלה בענייני כסף, חלילה.

את אחיך [מרדכי] רואה אני תדיר בתדר הקריאה של בית ספרנו. הוא בחור כארנו, איננו פרחת כמוך – תסלח על המחמאה.

ברכתי לך,

משה

1 הנמען הוא עו"ד רפאל מני (1901), יליד חברון. ב-1919 התקבל לעבודה במחלקת הקרקעות של ועד הצירים ב-ים והיה עוזרו של מ"ש, אז יד ימינו של מנהל המחלקה יהושע חנקין, ואח"כ מוזכר חברת "הכשרת היישוב".

1.2.1922

ע"י קסל<sup>2</sup> שלחתי מעטפה מכילה נכבדות.<sup>3</sup> על התקבלה צריך לבוא אישור מידי, לא איכפת אם בפיתקה.

אני רוצה להזהיר על הצמצום במיספר הקוראים ככל האפשר - עוד יותר משעשיתי זאת במכתב הרצוף במעטפה ההיא. פ. [רוטנברג] התנגד בראשונה לכל עניין משלוח הדבר אליכם, פן יתפרסם הדבר והצינור של דוד ייסתם. אך אני עמדתי בכל תוקף על המשלוח, מטעם - שם ג"כ עובדים מוחות וצריך להספיק להם מזון, והוא הסכים.

פ. הבין סוף סוף שגם לנו דרושה אינפורמציה מהארץ. אנחנו לא ביקשנו, לא נאה לנו לבקש ממנו, אך הוא עצמו אמר לדוד, כי כשבו ירושלמה יסדר קשר איתנו. ובכן, לא איכפת לי אם הדבר יעשה בזכות פקודתו של פ. העיקר שיעשה. דיברתי עם פ' בגילוי לב, אך בלי כעס, על ענייני הגן.<sup>4</sup> הוא לא ענה לי, אך

- 1 מכתב זה, שנמענו לא צוין, נועד ככל הנראה, ליקותיאל בהרב, שכן במכתב לד"ה מ-9.2.1922 כתב מ"ש: "ע"י מחלוף, מפי קסל, בוודאי כבר נודעו לך פני הדברים החדשים".
- 2 ישראל קסל (1871-1936). מהנדס. עלה ב-1920. תחנת החשמל הראשונה, שסיפקה אור לת"א, נבנתה לפי תכנונו. סייע לפ"ר בפיתוח מערכות החשמל בארץ והיה יועץ לכמה מפעלי תשתית. מפעלו העיקרי - חברת המלח בעתלית.
- 3 יבול הריגול אחרי המשלחת הערבית שנעשה ע"י דה"כ. על תחילתו של ריגול זה ר' יל"א, עמ' 304-305.
- 4 אלי שאלתיאל האיר עניין זה:

רוטנברג הסכים לשתף פעולה עם פעילי ה"הגנה" ברכישת נשק ובעוד פעולות מפורות חוק, אך מידת נכונותו לפעול נגד שלטונות הארץ היתה מותנית. כשנדמה לו, כי בין פעילי ה"הגנה", מצויים כאלה האוהדים את הרעיון הבולשביקי וחותרים תחת שלטון בריטניה, הביע מחאות נמרצות. התנגדות זו כוונה בעיקר נגד שיתופם של מניה וישראל שוחט בפעולות הרכש. גולומב יחס התנגשות זו למורשת האנטי-בולשביקית שהביא עמו רוטנברג מרוסיה. גם יחסם של גולומב וחבריו לרוטנברג היה מותנה ומסויג. הם הכירו בכשרונותיו הארגוניים, בניסיונו המחתרתי ובקשריו המרובים. עם זאת, חשדו בו כי עיניו נשואות לעמדות של הנהגה, כי הירתמותו למלאכה אינה חד-משמעית ונקייה מפניות, ומכל-מקום יש בו יסוד של הרפתקן שקשה לשלוט בו. רוטנברג יועיל, ומרצו יופנה לאפיקים חיוביים ויעילים, רק אם תצליח תנועת העבודה לרותמו ולכוון את מעשיו. עיסוקיו המרובים של רוטנברג בענייני חברת החשמל ונקודות החיכוך והמחלוקת בינו ובין ראשי ה"הגנה" הרחיקו אותו עד מהרה ממעורבות פעילה בתחום זה (שאלתיאל, עמ' 614).

התחייב לתקן את המעוות שנעשה באמ.[ריקה]. הוא אינו קורא לזה "מעוות",  
מבוא<sup>5</sup>. בכלל אני בוחסים לבניים מאוד.

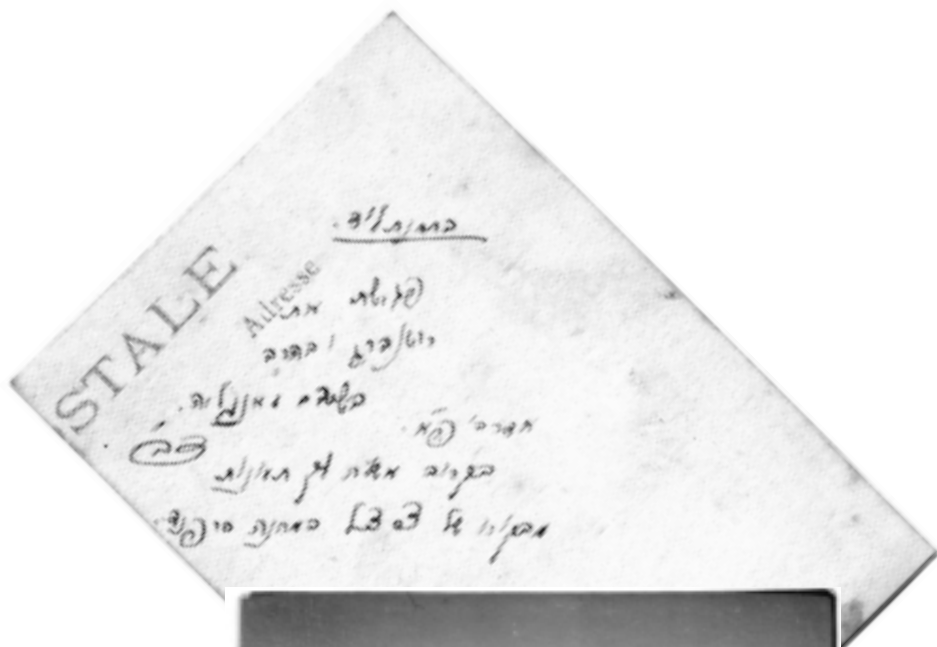
מ.

5 "המעוות באמריקה" הוא הוראתו של פ"ר לעמנואל מול, "בא כוח הברנדסאים [סיעת ברנדייס  
בציונות האמריקנית] בא", שיטלגרף לאמריקה כי לא יתנו אמון לדברי מניה שוחט" (רחל  
ינאית למניה שוחט, סת"ב 3-3, עמ' 1274). בספרה מניה שוחט כתבה רחל ינאית:

בקין ההוא של שנת 1921 יצאה משלחת מטעם הוה"פ של הסתדרות העובדים לארה"ב כדי  
להשיג אמצעים להקמת בנק הפועלים. במשלחת השתתפו ב' כצנלסון, בריץ ומניה. למניה  
נמסר תפקיד נוסף, בעיקר בשל קשריה האישיים עם אנשי (השופט לואיס) ברנדייס: להקים  
קרן סודית לרכישת נשק. באופן רשמי נשלחה ע"י רוטנברג. מניה ידעה, שאנשי ברנדייס  
יעזרו לה רק אם גובר הקרן יהיה אדם שהם רוחשים לו אמון מלא, ומשום כך הציעה מניה  
להנרייטה סולד לקבל עליה את התפקיד, וזו הסכימה. סוכם בין השתיים, כי הכסף שיתקבל  
יישלח לבן-צבי או לי' שוחט. זמן קצר לפני הפלגת האונייה הודיעה ה' סולד למניה, שהיא  
מבטלת את הסכמתה, כי בתור נשיאת "הדסה" אין לה רשות מוסרית לעסוק במפעל  
בלתי-ליגלי, שכן אם יתגלה הדבר הוא עלול להזיק מאוד ליוקרת "הדסה".  
מניה עצמה כתבה על פרשה זו בספר "השומר":

התמסרתי כולי לתעמולה בין אנשי ברנדייס, שיסכימו לתת כסף לקרן הנשק. היה קשה  
מאוד לשדלם לכך, כי הם לא הורגלו לתמוך במפעל "בלתי ליגלי", כעבור חודשיים הובטחו  
20,000 דולר בשביל קרן הנשק, וכאן הופיעה השאלה על שם מי להעביר את הכסף לא"י.  
[---] כעבור כמה שבועות נתקבל מכתב [מא"י, בהוראת פ"ר] ע"י שליח מיוחד. במכתב  
מסבירים שמטעמים פוליטיים מסוכנת בעת כל פעולה הקשורה עם משלוח נשק. עומדים  
לפני אישור הצהרת בלפור ואם יתגלה דבר מה זה יכול להזיק ביותר. [---] כתבתי הכל  
לרחל ינאית. מתשובתה נודע לי, שרוטנברג הוא שנתן הוראות למול לשלוח אותו מכתב.  
נדמהתי. מה קרה לרוטנברג? כעבור זמן מה הוברר לי כל העניין ע"י ה' סולד. כשרוטנברג  
חזר ארצה מסרו לו שהתקשרנו עם ה' סולד (הוא לא ידע שברגע האחרון שינתה את דעתה).  
רוטנברג נעלב ונתקע על שעשו הסכם עם סולד בלי לשאול אותו ושלל הוא יהיה הגובר  
המרכזי של מפעל זה. הוא האמין בהצלחת הפעולה רק אם הוא יהיה המנצח היחיד. [---]  
הכסף הוקפא בבנק, ורק בסוף השנה הצליח אלכסנדר אהרונסון (אחי אהרון) לשכנע את  
ועד המגבית, שרוטנברג טעה בהערכתו הפוליטית. יש צורך לזיין את המושבות, ואין טובים  
יותר להגנת הארץ מבני המושבות... והכסף הועבר לידיהם של צעירי זכרון יעקב. אחרי  
מקרה זה לא דיברתי עם רוטנברג שנים רבות. אולם למרות המכתב הצלחתי באופן אישי  
להשיג כמה אלפים מידידים סתם, שלא עסקו בפוליטיקה. את הכסף שלחתי לוינה לי'  
שוחט, והוא והחברים פליישר וש' הפטר עסקו שם בקניית נשק והעברתו לא"י. (עמ' 391).  
במכתבו למ"ש מיוני, 23.1.1922, כתב א"ג:

מכתב המלצה נחוץ גם למניה באמריקה, בייחוד אחרי שפ"ר קילקל את כל עבודתה. הוא  
הבטיח לנו בא"י לעשות את הכל בכדי לבטל את הצעדים שאחו בהם נגדה. כנראה שהוא  
לא מילא את הבטחתו. אנו דורשים זאת ממנו בכל תוקף. צריך מכתב מחיים וגם הודעה  
מצד פ"ר שהדברים שלו נגד מניה היו על יסוד טעות. כך הבטיח לנו לעשות ואנו דורשים  
זאת ממנו.



מימין לשמאל:  
 יקותיאל בהרב, דב הזו  
 ופנחס רוטנברג,  
 תחנת הרכבת לוד, 1920

לונדון, 1.2.1922

רבקה,

אני כבר חדלתי לכעוס ולהעלב. אני פשוט דואג. אני חושש ברצינות שמצבכם החומרי ברע. בזה קבלנה חמישה פונט.<sup>1</sup> אנא, אשרי מייד קבלתם. אל תדאגי, אינני דחוק.

אימרי לאלהיו, כי פיני משך ידיו מן העבודה.<sup>2</sup> על 1,200 פונט<sup>3</sup> נדבר בעצמנו עם חיים – רק היום. אין בידינו שום מספר, שום עובדה, על מה יוצא הכסף, ובהגיע נתינתו – אם רק תגיע – ידרשו מאיתנו פרטים. ע"כ עליו לכתוב לנו מייד דברים

1 א"ג כתב למ"ש ב-21.2.1922:

חמישה הפונטים ששלחת לרבקה היו באמת מיותרים, אבל מכיוון ששלחת אותם, ובאותו זמן נתקבלו גם מאת הגברת הזו [אם דב] עשרה פונט [מתנה לנישואי רבקה ודב], יעצתי להם להשתמש בזה בתור קרן לתיקון רדיקלי של השיניים (חביון, עמ' 257).

רבקה הגיבה על קבלת סכום זה במכתב למ"ש מ-23.2.1922:

את 5 הפונטים קיבלתי. רציתי לשולחם לך מייד חזרה ואולם נודמנה הוצאה יוצאת מגדר הרגיל. כספך נדרש לה. ליבי כואב מאוד על זה" (אמ"ש).

2 "בכלל התרחק רוטנברג מענייני ההגנה בחורף 1922, אם משום אי-אמונו באנשי 'השומר' או משום שהיה שקוע כולו בענייני-הוא, הקמת מפעל החשמל שבו ראה בימים ההם חזות הכל" (סת"ה ב-1, עמ' 146).

בפרשה זו כתב א"ג מוינה למ"ש ב-1.1.1922:

הפצתי שבהתחדש העבודה נוכל להתייעץ בינינו ונוכל גם לקשור את הקשרים הדרושים עם פיני ולקבל את עצתו ועזרתו (חביון עמ' 231).

ב-11.2.1922:

ביחס לפיני אני חושב כמוך כי דווקא עכשיו אסור לו לעזבנו [---] ומה לדעתך צריכים להיות ייחוסינו איתו, הלהשלים לגמרי עם התרחקותו? (שם, עמ' 254).

ב-21.2.1922:

אם פיני עודנו בלונדון תמסור נא לו בשמי, שהסתלקותו מן העזרה לנו עכשיו היא חטא שיתנקם גם בו ובעבודתו. אני תמיד הערכתני בפיני את זה שעם כל התמסרותו לעבודתו, לא שכח אף פעם את הקשר שבין עבודתו לעבודות אחרות, והכרתו כי כל עבודה יכולה להביא פרי רק אם גם שאר העבודות תהיינה מסודרות היטב, ולא תהרוס האחת את אשר בנתה האחרת [---] בכל אופן, אני דורש ממנו תשובה ברורה אם הוא פורק מעצמו את העול לעזור לנו, אם מפני שהוא עסוק או מפני סיבות אחרות. תשובתו חשובה לי מאוד (חביון, עמ' 259).

3 ב-12.1.1922 כתב א"ג לב"כ:

הייתי בכרלין [---] השגתי גם סיועו [של פ"ר] לקבלת סכום של 1,200 פונט מההסתדרות [הציונית] (חביון, עמ' 237).



מעשיים, ואם ימצא לנחוץ – הוראות מה ואיך למסור מהדברים להם. אך אנחנו צריכים לדעת, עכ"פ.

על תוצאות השיחה עם חיים ועל עמדתו של פיני בפרוטרוט – מחר, לאליהו.<sup>4</sup> ממך אני רוצה לבקש, כי מבלי לתלות את הדבר במכתב שאת חייבת לי, אלא תיכף ומייד, ויהי גם ע"י גלויה או פיתקה, תעני על שאלות אלו:

א. היודע משהו מכך איה שפיגלמן? לאן נסע מברלין? הנמצא הוא בדרך לא"י?  
ב. מה גורל הכסף שהשאיר דב בשביל נסיעתו? כתבת לי פעם, כי כסף זה הוצא על דבר אחר. ההוחזר ובידי מי הוא עתה?<sup>5</sup> אם כסף כזה ישנו, אני מניח עיקול עליו עד אשר תכתבי לי ואברך לך את הדברים.

אני שולח את גיליון ה-Nation<sup>6</sup> "הגדול", שבו נדפס מכתבי.<sup>7</sup> המכתב אינו חשוב ביותר, סתם "חתיכת" אינפורמציה, אבל זה שהדפיסוהו חשוב, כי שום המלצה לא שלחתי להם ולפרוץ דרך אל שבועון כ-Nation לא קל ביותר. זוהי מעין דריסת רגל להבא, ובמשך הזמן לצרכים אחרים, יותר חשובים.

כיתבי לי, היש במסיבתכם איש הקורא היטב אנגלית (איש נאמן, ולא סתם). כמדומני שזאר<sup>8</sup> איננו בוינה. זה נחוץ לי לדעת בטרם אשלח לכם תעודה חשובה מאוד מפרי עבודתו של דוד.

כל זה נכתב לפני יומיים. לא היה רבע-שעה פנוי להיכנס לדואר, האמיני. בא הנה הלכנוני [נגייב צפיר], זה שהיה לנו מו"מ איתו בא"י לפני שנתיים. הוא מוצץ את לשדי ממש. בינתיים קיבלתי את מכתבך.<sup>9</sup> עליו לחוד. כיתבי לע"ע הלאה. לי נדמה שאת לא דוגלברילה [רוסית: אמרת עד תום] דבר-מה.

משה

---

4 אך ביום המחרת כתב מ"ש מכתב מפורט על פ"ר לברל, ואפשר שתוכן שני המכתבים זהה.  
5 במכתב למ"ש, ללא תאריך כתבה רבקה:

מה ידוע לך על שפיגלמן? כתבתי לו (בשם דב) ולא ענה לי. דב השאיר בשבילו אצל זלמן [שור] 10 פונט (רווח מקרי מפרוט כספים – מעשייה ארוכה) לנסיעתו, ואתמול אמר לי זלמן כי הכסף איננו – הוא שילם בו חובות של יבנאלי ל"קונטרס", והשתמש בחלק בשביל אחות [שלמה] לבקוביץ [לביא] שנסעה לארץ, ועתה איני יודעת איך אשא פני בפני שפיגל.

6 שבועון סוציאליסטי, לימים: The Nation and Athenaeum.

7 המכתב מובא בנספח 3.

8 יצחק זאר 1885-1956. סופר ועורך. מראשוני פוע"צ ברוסיה. לפני מל"ע-1 היגר לארה"ב. אח"כ פעל במזכירות הברית העולמית של פוע"צ בוינה.

9 מכתב רבקה מ-27.1.1922, שעניינו פרשת מרובע היחסים א"ג-עדה רבקה-ד"ה.

לונדון, 2.2.1922

ברל,

על שתיקתך "הנמרצת"<sup>1</sup> אני עובר לסדר היום.

1. פיני פה. הוא נוסע... לא"י, ורק אח"כ לאמריקה. מעגל קסמים שהוא מסתובב בו מבלי יכולת לפרוץ סוף סוף החוצה. הוא מתחיל בעבודה ביפו. את הירקון הוא מזניח לע"ע, מפני האמרת מחירי הקרקעות הדרושים לו, ע"י הערבים. הוא הזמין וקנה מכונות בגרמניה בזיל הוול<sup>2</sup> ויכוונן [תחנת כוח] "מרכזית" דינמית ביפו להאיר ולהניע ביפו, תל אביב, פ"ת וראשל"צ. על שאלת עם-הארץ שלי - אם בלי מים,<sup>3</sup> אז מה כל הרעש? אמר, כי הכל **all right**, וטוב להתחיל כך, להשחית את גאונם<sup>4</sup> של הערבים, שיורידו את מחירי הקרקע ויתחילו לחזור אחריו. מילא, נסמוך עליו. בא"י - אומר הוא - ישהה רק שבועיים, והפעם באמת רק שבועיים, כי יש לו מעט מאוד לעשות שם ומשם - ישר לאמריקה.<sup>5</sup> ברקנהיים<sup>6</sup> יסע אתו ויישאר בארץ.

מלבד זה מעבד הוא תוכנית שגיאיה בדבר רכישת כמות עצומה של מכונות בגרמניה (בחצי מיליון פונטו) על מנת לשלב את הדבר במערכת תשלומי הפיצויים של גרמניה כך: הממשלה הגרמנית תשלם לבתי החרושת והסכום הזה יינקף לזכותה בחשבון תשלומי הפיצויים לאנגליה; האוצר האנגלי יקבל **bonds** מפיני, אשר ישולמו ע"י החברה שלו לשיעורים. בדבר הגשמת הדבר מצד גרמניה עובדת כנראה קבוצת פיננסיסטים ותעשיינים יהודים-גרמנים; מצד אנגליה עובדים הוא, ג'ימי,

1 נראה שמ"ש עונה לב"כ במטבע לשון משלו.  
 2 מייד עם הענקת הזיכיון להפקת חשמל בא"י ב-21.9.1921 יצא פ"ר לא"י כנספח למשלחת אנגלית-צרפתית שעסקה בקביעת הגבול בין שני המנדטים. תקוותיו שהליטאני ייכלל בגבולות א"י ושאפשר יהיה לרתום גם את מימיו להפקת חשמל, לא נתממשה. מא"י יצא פ"ר לברלין ורכש שם שני גנרטורים מופעלי מנועי דיזל, ובפרס גייס למפעל החשמל מכר ותיק, המהנדס אלכסנדר ברקנהיים. בהגיעו ללונדון הודיע על פרישתו המוחלטת מענייני ה"הגנה", ולאחר שמאמציו להקמת חברה לא נשאו פרי עדיין, יצא שוב לא"י, אולי כדי לפקח על הפעלת הגנרטורים שרכש.  
 3 כלומר בלי הקמת המפעל ההידרו-חשמלי על הירדן.  
 4 לפי ידמיהו יג 9: "ככה אשחית את גאון יהודה".  
 5 פ"ר יצא לארה"ב ככל הנראה במרס 1922. מידע זה היה חשוב לב"כ, שכן בנוסף לתפקידו העיקרי באיסוף כספים להקמת בנק הפועלים, היה אמור לסייע לפ"ר כמקשר בינו לבין העיתונות האמריקנית (ר' יל"א, מכתב 123). למעשה, נראה שלא נוצר שם מגע בין השניים.  
 6 על אלכסנדר ברקנהיים ר' יל"א, מכתב 24.

כמדומני גם א.מ. [אלפרד מונד]. כל זאת איני יודע ממנו כי אם מוולפי, והדבר בבחינת סוד כמוס שבכמוסים.

התפקיד הישר העומד לפניו עכשיו בשהייתו בלונדון הוא הרכבתה ואישורה של החברה אשר התחייב עליה עפ"י הסכמו עם הממשלה ואשר מתנה המוחלט של הקונצסיה מותנה ממנה. וכאן עומד להתגלע, ובמקצת כבר התגלע, ריב בינו ובין ההסת' הציונית, יותר נכון – עם חיים; ריב התוסס מכבר והעומד עתה לפרוץ החוצה.<sup>7</sup> מתוך הדברים שאמר לי וממה שקיבלתי מוולפי (הן יודע אתה את תכסיסו של פיני לגלות טפח אחד לזה וטפח אחר לרעהו; בעצם יודע כמובן וולפי יותר ממני, כי הוא בעבי הקורה מצד ג'ימי, והוא גם נאמן מאוד לפ. וגם רודף שלום גדול, ורץ כל הימים בין חיים לפ. ובין שניהם לג'ימי.<sup>8</sup> הוא סוף סוף בחור טוב ואני מתחיל לסבול אותו). אני מצרף את הסיכום הזה: החברה תתייסד עם הון של 300,000 ל"ש לע"ע. מזה יינתנו 100,000 ל"ש ע"י ה-J.C.T.<sup>9</sup> 100,000 ל"ש ע"י יק"א<sup>10</sup> (בוה בוודאי הברון), וב-100,000 ל"ש תוערך התוכנית של פ. והוא יקבל מניות בסכום זה. חיים יצא בדרישת ביקורת מיוחדת מצד ההסת' ואחוז ידוע מהרווחים לטובת ההסתדרות הציונית, וטעמו – כי בלי עזרת ההסת' לא היה פ. מקבל את הקונצסיה. כנגד זה טוען פ., כי הוא השיג את הקונצסיה לא הודות לעזרתה כי אם למרות הפרעותיה של ההסת' הצ' – הפרעותיה לא מתוך כוונה רעה, כי אם מתוך אי-כישרונה ברצותה לעזור – הסעיף הקושר את המפעל במובן ידוע בהסת' הצ' הוכנס בהסכם הודות להפצרתו העקשנית שלו, לאחר סירובו הממושך של ה-C.O. לקבל את הסעיף אשר נראה בעיניו כמופרך, ועל כן לא יקשה עליו כלל לפעול על ה-C.O. לבטל את הסעיף – שם רק ישמחו לזה – ולהתיר בוה כל קשר לג'לי בין המפעל וההסת' הצ'.

הלאה. פיני רוצה למסור את מניותיו לוועד הלאומי,<sup>11</sup> בתנאי שהוועד הלאומי יתקשר אתו בחוזה, אשר על פיו ימנה אותו לבא כוחו (של הוה"ל) בעסק

---

7 לכאורה יכלה חברת החשמל להיות זרוע עיקרית בהגשמת יעדיה של ההסת' הצ', אולם במציאות התנגשו שתי היישויות זו בזו. ההסת' הצ' ביקשה לפרוס בעלותה על החברה אף כי לא היה בכוחה לספק לה את התקציבים הדרושים. "התקף ביותר בהתנגדותו לרוטנברג היה היו"ר, וייצמן, ששלל כל אפשרות להעניק מעמד קובע לרוטנברג בחברה שתוקם" (שאלתיאל, עמ' 116).

8 "בלא להיוועץ כלל עם ההסת' הצ' פתח פ"ר במו"מ עם ג'יימס רוטשילד על תנאים להשתתפותה של יק"א במפעל" (שם, שם).

9 Jewish Colonial Trust – אוצר התיישבות היהודים – הבנק הציוני הראשון, לימים בנק אנגלו-פלשתינה ואח"כ בנק לאומי לישראל.

10 Jewish Colonization Association – חברת התיישבות של הברון אדמונד רוטשילד. הורוע המבצעת של אסיפת הנבחרים של היישוב היהודי בא"י (1920-1948) (להלן: הו"ל). נראה כי פ"ר השליך יתבו על הוה"ל, שכן מוסד זה לא היה כפוף להסת' הצ', כלומר לח"ו, שעזמו לא רצה פ"ר לשתף פעולה.

לכל ימי חייו (של פיני); לזה מתנגדת ההסת' הצ', מתנגדת גם היק"א. מתנגדים לא לפי, כי אם לוועד הלאומי, כמובן, אשר אחרי ק"כ שנה יוכל לשלוח להנהלה את מי שירצה. זה כמובן אופיי מאוד. ההמצאה של הוה"ל חדשה בשבילי ונותנת כבוד לפיני. פ. בכלל מדבר בזלזול נורא על חיים. זה אולי לא איכפת, אך מצער זה שמורגש כי הוא חושב את עצמו ראוי לאיצטלתו של חיים, לאו דוקא למעשה - לקחת את מקומו - כ"א להלכה. לי נדמה פשוט, כי פ. מוגבל בזה מאוד, אינו מעריך הערכה נכונה את כישרונותיו וחושב את עצמו למוכשר לנהל "פוליטיקה גבוהה" ולהשפיע באישיותו יותר טוב משעושה זאת חיים.

לי אין כוח ואין גם מוחי פנוי להימסר לכל העניין ולשמור את צעדיו של פ., וצער תוקפני על אשר אינך על ידו עכשיו; אתה האיש היחיד, כמדומני, היכול להשפיע עליו ולהצילו מתקלות.

2. פ. החליט למשוך ידו בהחלט ולגמרה מעבודת הגן. המפלה [בנמל חיפה] הכריחה לחשוב ברצינות ולהחליט להישמר לנפשו ולעבודה שלו. הוא כעס גם על עובדות אחרות שבהן לא נזהרו ביחס אליו (ביניהן - על זה שמניח תילגרפה בדבר משלוח המכונות ישר למשרדו בירושלים). בו בזמן רואה הוא, כי לעולם לא ייפנה לזמן-מה עד כדי שיוכל להימסר קצת לעבודה זו בפועל, כאשר קיווה תמיד. אין אני חושב את הסתלקותו לאסון מצד העבודה עצמה. להפך, זה לטובה. הוא היה גוף יותר מדי גדול בעבודה, ביחס ליתר העובדים בה, והיה גוף דומם שא"א אפשר היה להניעו ושהיה מפריע בעד תנועת אחרים. הביטחון בזה שפ. חושב, פ. עושה, היה ממת את האינציאטיבה בלב אחרים וגם מפטר אותם כאילו מן האחריות. היו מייחלים למוצא פיו של פ., הוא לא היה עושה דבר, והעבודה היתה סובלת. המשמעת אליו נהפכה ל"לא-תעשה" תמידי ורק במקרים בודדים היתה "עשה". אך טוב היה אילולא נכנס לעבודה מלכתחילה. מכיון שנכנס ועכשיו הוא יוצא - תתפרש יציאתו בחוגים ידועים פה ובארץ כהתייאשותו מן העבודה או מאנשיה, והאמון אשר היו רוחשים באותם החוגים לעבודה הודות למציאותו של פ. בה יפול לגמרה. וכאן באה להחמיר העובדה, כי פורש הוא דווקא לאחר מפלת חיפה, אשר גם בלאו הכי ניוקה הכי גדול הוא לפי הערכתי לא בחוץ, כי אם בפנים, בהבאשת עבודתנו בעיני יתר השדרות והשליטים שלנו.

את כל הדברים האלה אמרתי לו בגילוי לב. הוקעת לפניו את מעשה התלגרמה של מול, דבר אשר המית את עבודת מניה. הוא עשה מה שעשה מתוך חששות ידועים, בביטחון כי בעוד זמן קרוב יהיה בעצמו באמריקה וישיב לעבודה כפליים. עתה נסיעתו נדחית. שם בינתיים אירגנו דבר, והוא בא והרסו ומי יודע אם לא יקשה עליו להקימו. והן הוא מסתלק מהעבודה, ואיש יותר טוב ממניה לא נמצא לעבודה זו באמ. - בייחוד מאחר שהיא כבר שם. אמרתי לו, כי זה חסרונו העיקרי, שהוא

תמיד בוטח בהחלט בעצמו, כי בזמן הדרוש ימצא במקום הדרוש ויעשה מה שדרוש – והוא נכשל פעם אחרי פעם. עבודתו העיקרית מסיחה בהכרח את הדעת ודוחקת מלפניה את כל יתר הדברים. דרשתי ממנו בכל תוקף לתקן את המעוות מייד. הוא הבטיח, מבלי להודות, כי היה בזה "מעוות" וכי צריך "לתקן". עדיין לא עשה דבר, אך אני לא אתן לו לנסוע מפה עד אם יעשה.

1. אני שב להמשיך את הסעיף הזה. התחלתי את המכתב לפני ימים אחדים. אין פנאי לכתוב הרבה בבת אחת. בינתיים התבררו לי הדברים יותר מפי פניו וגם התחדשו דברים. התוכנית של פניו היא כי תתייסד חברה עיקרית בשביל הקונצסיה, אשר תהיה ל"ע"ע סמירה, ואשר תעבוד ע"י בנותיה – חברות שניות לכל מפעל ומפעל לחוד (למשל, עכשיו לבניין המרכזית ביפו ובחיפה). בחברה הטמירה נכנסים עכשיו ה-J.C.T. (ההסת' הצ'), היק"א והוועד הלאומי. היא פתוחה גם לכניסתן של הקק"ל וקרן היסוד, עכ"פ רק למוסדות לאומיים-ציבוריים ולא לעסקים ולאישים פרטיים. בחברות הגלויות יוכלו להשתתף גם פרטים, אך בכל אחת יובטח הרוב לחברה-האם, הטמירה. (ה-Economic Board<sup>12</sup>, למשל, יוכל עפ"י זה להשתתף רק בבנות ולא באם). עניין הוועד הלאומי היה סלע מחלוקת קשה. פ. דיבר איתי על זה בהתלהבות שקטה, כדרכו. לאחר שאמרתי לו הרבה מחמאות, שאלתי אותו: "איפה זה התחנכת כך?" ואמרתי: "ראס איז שוין א'מדרגה" [יידיש: זו כבר מדרגה] והוא צוחק: "אחדות העבודה, א?" ואני לוי: "ברל בן יוסף פונגלדיל פו גולובו זה אטו" [רוסית: ברל היה מלטף את ראשך בגין זה]. והוא: "מובן שכל איש בעל ראש בריא צריך להבין עד כמה נכון הרעיון". הוא דיבר בהתלהבות (המילה אינה מתאימה לפניו, יותר נכון "ברצינות"), כי בתיתו 100,000 מניות לוועד הלאומי, אין לעיניו הוועד שטון וילין<sup>13</sup> עומדים בראשו, כי אם המוסד העליון העתיד לעמוד בראש היהדות הא"יית, אשר ההסת' הצינונית קיימת לשמה, ולא להפך, כי "הם" אינם מבינים זאת – מצד אחד חוששים לוועד הלאומי שידחוק את רגלי ההסת', ומצד שני חושדים פה כי הוא מתעטף באצטלא של אידיאליסט ודמוקרט, ובעצם דוחף לפניו את הוועד הלאומי, בדעתו כי זהו המוסד הכי חלש, אשר יוכל לעשות בו כרצונו ולהיות דיקטטור בעסק. (קצת...)

גם קפלנסקי שלנו לא תפס בראשונה את העניין וקנאו קנא לכבודה של ההסת' הצינונית. בנוגע לביאת הכוח התפשרו כי לוועד הלאומי יהיו שני באי כוח בעסק:

12 מועצה כלכלית לא"י – גוף שהקים ח"ו בשלהי 1920, משותף לציונים וללא-ציונים מיהודי אנגליה ובראשו אלפרד מונד, לשם יעוץ וגיוס כספים לפיתוח א"י (ר' יל"א, עמ' 206 הע' 25).  
13 דר' יעקב טהון (1880–1950). עלה ב-1907. ב-1916–1920 סגנו של ארתור רופין בהנהלת "המשרד הארצישראלי" ואח"כ מנהל המשרד. ממקימי אספת הנבחרים. בשנות ה-20 סגן נשיא הוה"ל. מ-1921 מנהל חברת הכשרת היישוב. דוד ילין (1864–1942). יליד י-ם. חוקר, בלשן ומורה. ממעצבי החינוך העברי בארץ. חבר עיריית י-ם לפני מל"ע-1 ואח"כ סגן ראש העירייה. נשיא אסיפת הנבחרים הראשונה ויו"ר הוה"ל ב-1920–1929.

פיני ועוד אחד, אשר ימונה ע"י הוה"ל בהסכם עם ההסת' הצ'. הם מציינים לזה את נובומייסקי.<sup>14</sup> בנוגע למספר הדעות כפי הנראה עוד לא התפרשו, ורק לאחר שיתפרשו יתחיל הריב עם יק"א. [אנרי] פרנק יעמוד נה דיבי [רוסית: על רגליו האחוריות]. גם ג'ימי אינו מעכל את עניין הוה"ל. הוא רצה כנראה להתיר את הוה"ל ולרתום במקומו את ה"אקונומיק בורד" בעגלתו של פיני. פיני אומר, שעם הוה"ל יתנה תנאים. לו תהיה הביקורת על הוצאת הכספים שייכנסו בקופתו של הוה"ל מן הדיבידנדים. "ואני לא אתן, כי יוציאו את הכסף סתם על העסקת חלוצים, כי אם אולי שיזמינו איזה מומחה, וישלמו לו – אם צריך – 200 פונט לחודש ושיעשה את הוה"ל למוסד מוצק". אם יצא הדבר לפועל, תהיה לו חשיבות עצומה. הוה"ל יתבצר וירים ראש. כל חוגי היישוב יתחילו לריב בעד השתתפות בו, משיחושו שדבר-מה מקשקש בלגינה.<sup>15</sup> זה ישמש דחיפה חזקה להתארגנות, ואפילו זוננפלד<sup>16</sup> כמדומני לא יעמוד אז מנגד.<sup>17</sup>

[נראה שוסף המכתב אבד]

---

14 משה נובומייסקי (1873–1961). יוום ומייסד מפעל האשלג בים המלח. נמנה עם קבוצה קטנה של אישים שבמהלך הקונגרס הציוני ה-12 נענו לבקשת ח"ו להתמסר לאיסוף כספים עבור ה"הגנה" (אגרות ח"ו 10, מכתב 249). קיבל על עצמו לעמוד בראש מטלה זו ופעל כגובר ה"הגנה": "הגובר נובומייסקי תבע למסור לו דוח מפורט על כמות הנשק שנקנתה, ומאחר שהעוסקים בכך נמנעו מלמסור לו דוח זה מטעמי קונספירציה, פרש בסיום השנה מתפקידו (סת"ה ב-1, עמ' 151; ב-3, עמ' 1,124). ר' עליו יל"א, מכתב 85 הע' 13.

15 אַסְתֵּרָא בְּלִגְנָא קיש קיש קְרִיָא (בבא מציעא פה) – מטבע בתוך כד ריק משקשק בקול.

16 יוסף חיים זוננפלד (1849–1932). רב ועסקן חרדי קנאי בירושלים. המתנה הקנאי שבראשו עמד סירב להשתתף בכנסת ישראל ובמוסדותיה: אסיפת הנבחרים והוה"ל.

17 בסופו של דבר, למרות חילוקי הדעות הקשים הגיעו שלושת הצדדים להבנה. בראשית מרס 1922 החליטו פ"ר, ג'יימס רוטשילד בשם יק"א, וגיאורג הלפרין בשם אוצר התיישבות היהודים, לכוון ועדה משותפת שתתווה דרכים להוצאת מפעל החשמל אל הפועל (שאלתיאל, עמ' 118).

דביק,

לונדון וכו', 9.2.1922

1. את מכתבך על חוסר העבודה קיבלתי מאחותנו [רבקה] רק תמול. תאריך אין על ההעתק כמובן, אך אין דבר. אני מְרַבָּה [מעתיק] אותו, שולח לברל ומראה לחיים ולקפלנסקי-ניידויץ.<sup>1</sup>
2. מאליהו אין קשב בזמן האחרון. על דוד הסכמנו שייסע, באם יהיה צורך, לאחר הבחינות – עוד כחודשיים. כסף 1,200 פונט (נוסף על הקודם) הם קיבלו מפה. פניתי תחייב לתקן את המעוות באמ' מבלי להודות כי היה כאן מעוות וכי צריך "לתקנו" – אך לע"ע טרם. אני לא אניח עד אם.

1 הלן קטעים ממכתב ד"ה, שנכתב ב-10.1.1922:

אני רוצה לספר לך על מצב העבודה, יותר נכון על מצב חוסר העבודה בארץ. כל העבודות הגדולות נגמרו. טבריה-צמח, טבריה-טבחה, טבחה-ראש פינה, עפולה-נצרת, חיפה-ג'דה, מסילות ברזל פתח תקוה-ראש העין, ולוד-צריפין. סודרו 2 מחנות מחוסרי עבודה. על ידי חיפה כ-500 ועל ידי יפו כ-600. בסכום זה אין נכללים כל העולים החדשים, היושבים במספר של 12,000-15,000 בבתי הלינה. קיראי עוד פעם את הספרות הנוראות האלה ואז יתברר לך הכל, הכל.

עובר אני ברחוב ורואה שורות שורות של עיניים מסתכלות בי, תאבות לשמוע איזה בשורה: ה"משרדניק" הולך, אולי בפיו איוז עבודה! בישיבות עם באי-כוח מחוסרי העבודה מדברים נוראות על המשרד, על שלא ידע לנהל את העבודות, על שלא ידע להקדים את פני הרעה הזאת, על שאינו מספק אוכל לרעבים. חינוך הפועלים שעבדו בעבודות ציבוריות היה רע מאוד. לפיכך לא ברור לרבים מהם כי אין לנו ממי לדרוש, על מי לאיים, כי לקחנו על עצמנו את כל התפקיד והאחריות של בניין הארץ, וכי הפגנות יקלו אומנם על מצבם הפסיכולוגי של הסובלים מרעב ומחוסר עבודה, אבל לא יפתרו את השאלה. תושבי הארץ יסכימו אולי מייד להפסיק את העלייה, ואנו עומדים ומתריעים – פתיחת שערי הארץ. כאן העבודה גנה בעיקר עבודת הסברה בלתי פוסקת. הנך מדבר באסיפות, משוחח עם בודדים. כל ענייני העבודה השוטפים נדחים מפני הצורך הזה. לפעמים הנך מדבר בניחותא, בהסברה, כמעט בתחינה, ולפעמים הנך שופך את כל רוגזך וכעסך שנצבר בלבך במשך ימים, על ראשי אלה שאינם מבינים, שאינם נושאים באחריות. משום-מה נהייתי אני לאחד המרכזים בכל חיי הפועלים כאן. עלי להשתתף בכל אסיפה, בכל ישיבה, ועלי להודות בפניך כי השתתפתי זאת נחוצה מאוד מאוד. למרות הכל צפון בי, בתוקי-תוכי, איזה אוצר של כוחות המתפרצים, ולא פעם הרגעתי שטפי שנאה ורוגז למשרד, להסתדרות כולה, לא"י בכלל, שכמעט החלו פועלים בקרב הציבור הרעב שלנו. בעניינים הנוגעים כלפי חוץ, יחסים עם הממשלה וכו', בואת הנני עוסק רק מעט עתה וכל תשומת לבי, כל זמני, מסור לטיפוח הרוח וההכרה של אלה החלשים ברוחם ובהכרתם – וכאלה הם רוב פועלי העבודות הציבוריות עתה. ומה הן הפרספקטיבות? מעטות לעומת הצורך והדרישה.

3. דוד יצא משם,<sup>2</sup> חזר הביתה, אך הקשר שריר וקיים, והבחור לנו מס עובד בידיעות. עמדתם [של המשלחת הערבית] ב-C.O. יותר רופפה מתקיפה - א"כ דבר ברור אין להגיד. חיים שקוע כולו באופטימיות, בטוח ביטחון ברזל במנדט,<sup>3</sup> קיבל מכתב קצת מתרפס מִבְּנֵי<sup>4</sup> - כי המצב הכלכלי [בא"י] הולך וטוב, כי בקרוב תפנינה עוד אדמות להתיישבות יהודית (אחרי גמר התאָחֶזָה בעוֹר?<sup>5</sup> כי אומנם יש מחוסרי עבודה (איני זוכר איזה מספר הוא נוקב), אך זה רק מוכיח עד כמה צדק הוא, בְּנֵי, בהגבילו את העלייה; שאילמלא הוא, היתה ההסת' הצ' אנוסה עכשיו לעשות זאת בעצמה, וכדי ביזיון.<sup>6</sup> בעד מה שעשה הוא נטל תשעה קבין התמרמרות מכל העולם; אילו היה יושב בחיבוק ידיים, היה כל זה ניתך עכשיו על ראש מנהיגי ההסתדרות, "הרי שאתם חייבים להודות לי". הקונסטיטוציה כביכול ערוכה ומנוסחה בתשעים סעיף - מה תוכה רצוף איני יודע, יש לקוות כי אדע במשך השבוע.<sup>7</sup> הבחור<sup>8</sup> אמר, כי היא **all right** בשבילם ומכה לציונים; ויתורם היחיד - ההצהרה. חיים אומר, כי להיפך. לך דע. ההבריא [המשלחת הערבית] נשארת פה לע"ע, א"כ ב-C.O. בטוחים שבקרוב יווצו. בקשר עם הישארותם פה צצה תוכנית חדשה, שְׁגִיאה, אשר אם תקום והיה זה פועל כביר. [בשולי המכתב]: תוכנית זו כבר בטלה.

דוד הולך מחיל אל חיל באומץ, אך בביטחון; אני איני בולם; רק לפעמים קצת מדריך.

עובר עלינו עתה בולמוס של אסיפות וויכוחים פומביים איתם. היתה אסיפת חברים של קלוב ליברלי די חשוב באיכותו, לגמרה לא בכמותו.<sup>9</sup> ג'10 מדבר

2 ממלון "ססיל", משכן המשלחת הערבית, שם שכר חדר כדי לעקוב מקרוב אחרי חבריה.

3 בפגישות רבות עם בכירי המדינאים הבריטים ובראשם רה"מ לוי ג'ורג', שר החוץ בלפור ושר המושבות צ'רצ'יל, שיום ח"ו בשבוע מארה"ב, הביעו הללו תמיכה מלאה בהצהרת בלפור ושני הראשונים אמרו כי בהצהרה התכוונו למדינה יהודית. ח"ו קיווה אז שהמנדט יאושר בחבר הלאומים במושב הקרוב, אך המנדט אושר רק ב-22.7.1922.

4 כינוי להרב רט סמואל.

5 עוֹר - עמק בית-שאן ("גי'פטיליק"), שם נאחזו בידואים שהיה צורך לפנותם כדי לאפשר התיישבות יהודית כמובטח ע"י הנציב. ג'י'פטיליק בית-שאן היה שטח אדמה גדול שנחשב לקניינו הפרטי של הסולטאן העותמאני, ועם כיבוש הארץ ע"י הבריטים הפך לאדמת מדינה. בתחילת תקופת המנדט רווחה תקווה כי השטח יוקצה להתיישבות יהודית רחבה אך היא נתבדתה. ב-1921 העביר הנציב את הבעלות על השטח למעבדיו הערבים (לפי אודות שכבו, עמ' 108). בנוב' 1921 נחתם הסכם בין ממשלת המנדט לבין באי-כוח שבטי הבידואים והמוכתרים של עמק בית-שאן על מכירת קרקעות המדינה (ג'י'פטיליק) שם למעבידיהן, בניגוד לציפיות התנועה הציונית (אבנרי, עמ' 137-138).

6 לפי אסתר א' 18.

7 ר' מכתב 128 הע' 12.

8 "המודיע" שרכש דוד בין חברי המשלחת הערבית.

9 על אחת מן האסיפות ר' יל"א, מכתב 114 עמ' 387 ונספח 16 שם.

10 מזכיר המשלחת הערבית שיבלי ג'מאל, פלסטיני נוצרי.



בכשרון, ברוך חתולי, ובדי ברק. רק לפעמים מבצבץ ביטוי או תנועת-יד החושפים את האַיִיט [האסייתי]. עמד בשער שטיין. נהג פּוֹלְמִיקָה ביד רמה עם נופך גדול של brilliancy [ברק] ומעך אותו מכל צד. אך לעצם העניין דיבר לא די. היו"ר בסכמו היה על צידנו – הוא חברו של הרברט [סמואל] עפ"י הקבינט האסקווייתי<sup>11</sup> וירשו בדואר<sup>12</sup> Sir Charles Hobhouse – עמד בעיקר לא על השאלה המוסרית ההיסטורית כ"א על הצד העובדתי הכלכלי – ארץ אשר קיבולה עוד לא נמלא וצורכי האנושות לנצל את כל השטחים והאוצרות. השקפה זו היא הרבה יותר טובה ומועילה מן הראשונה לדעתי, מפני שעלולה היא לעמוד בניסיון יותר.

אחרי זה היתה להם [למשלחת הערבית] פגישה עם הוועדה לעניינים בין-לאומיים של מפלגת העבודה. ההסת' הצ' פנתה אל הוועדה ודרשה שיזמינו גם את באי כוחה לשיחה. הוועדה נענתה והיתה גם לנו פגישה, אשר עליה אני כותב לזה"פ של אהה"ע ולא אחזור כאן. תקרא אצל בן-גוריון. please.<sup>13</sup>

אמש היה שוב ויכוח בקלוב אחד, אשר רובי חבריו הם עיתונאים. מצידנו דיבר ההדיוט גֶרְד<sup>14</sup> (הוא חבר, דְּבָר הפותח פי כל אתון),<sup>15</sup> מצידם שוב ג', פיהם היחיד. לא הייתי, אך כבר קיבלתי דו"ח בטלפון, כי ה-speech של גרד היה poor מאוד והנאום של יריבו – לעיילא ולעיילא, תוכו רצוף שיקרי שקרים ודברי רעל, כמו תמיד. שטיין בתור אורח דיבר רק 5 דקים. היה vote והרוולוציה שהוצעה ע"י גרד (בעד אישור המנדט על יסוד הצ' בל') נפלה ב-6 נגד 9. אך אין זה סימפטומטי דווקא. אילו היה נואם אחר היתה הרוולוציה עוברת וגם אז לא היה הדבר סימפטומטי. בכ"ז לא נעים. ואם תשאל, מדוע לא הייתי – פיני שיחיה העמים עבודת תרגום עם פקודה: עד הבוקר, וקיצצתי בלילה כך שלא נשאר ממנו כמעט כלום.<sup>16</sup>

4. הכתבתי לך, כי המצאתי לשפיגל[מן] 20 פונט? עשיתי על דעת עצמי, לווייתי כסף מאנשים פרטיים (גם מעצמי) על חשבון הכנסותיו העתידות של ה"קונטרס" – ז"א שבמשך חודשים אחדים לא יקבל ממני ה"קונטרס" אף פרוטה – וקיבלתי משפיגל התחייבות במכתב שהוא נוסע לא"י, ויעבוד ב"קונטרס" ולאחר הכל – קרא את דברי רבקה. אני בפירוש אינני רחמן, אפילו אם תכעס עלי אתה. יש חובה בעולם, ואין זו אלא דמורליזציה. הן הכסף יוצא בינתיים, אם רק לא הוצא

11 הרברט אסקוויט (1852–1928). מדינאי בריטי מן המפלגה הליברלית. ראש ממשלה 1908–1916.

12 לפני מינויו לנציב עליון בא"י כיהן הרברט סמואל כשר הדואר.

13 ר' מכתב 144.

14 מפעילי מפלגת פוע"צ באנגליה.

15 לפי במדבר כח 28.

16 "כשעלה הצורך לתרגם מאנגלית לעברית את עשרת העמודים של שני כתבי היזכיונות שהשיג רוטנברג באנגליה, גייס בהרב לעזרה את עמיתו למחזור הראשון, מ"ש, ששלט היטב באנגלית, ותוך זמן קצר היו שני היזכיונות מתורגמים לעברית צחה" (מ' נאור, חברת החשמל, עמ' 88).

כבר, שפיגל במקומו יישאר, ואנא אשא את חרפתי? בינתיים יצא כך, שמתוך ביטחון גמור ששפיגל כבר בדרך כתבתי ל"קונטרס" על כל העניין. עתה נגלה הדבר ואין בידי להשיב. מה לעשות? אינני יכול לכתוב לו. והן הוא חייב היה לכה"פ להודיעני, וזאת לא עשה.

5. רצוף מכתבה של רבקה.<sup>17</sup>

ה - הַתְּכַתּוּב? עַל מַחְלוֹף בְּאֵמַת מְכַנְלֵתִי בִיד.<sup>18</sup> הוּא עוֹד מְעִיז לְשַׁלּוֹחַ לִי מַכְתָּב בְּשִׁבִיל פִּינִי. אֵת הַאיִנְפוֹרְמַצִּיהַ שֶׁבְּמַכְתָּב זֶה תִּמְסוֹר כְּמוֹבֵן לְמִי שְׁצָרִיךְ. הַמִּשְׁךְ לְמַחְרָתוֹ:

מַכְתָּבִי - הַגִּילְיוֹן הָרֵאשׁוֹן - הוּא הַד רַפָּה מְאֹד לְזַעֲקַת הַשֶּׁבֶר שֶׁבְּמַכְתָּבְךָ עַל חוֹסֵר הָעֵבֹדָה. אֵת הַסִּיבָה אֶל תְּבַקֵּשׁ בְּרִיחֻק (בְּמִקּוֹם וּבְרוּחַ) חו"ש, כ"א פְּשוֹט בְּעוֹבְדָה שֶׁהַמַּכְתָּב נִכְתָּב אַחֲרֵי לַיַל נְדוּדִים, וְהֵייתִי "חֲלוּשׁ", בְּגוֹף וּבְמוֹחַ.

רַבְקָה בְּהַעֲתִיקָה לֹא כָתְבָה אֵת הַתֹּארִיךְ. אֲנִי מְנִיחַ שׁוֹה נִכְתָּב בְּרֵאשִׁית יְנוּאֵר, וְשַׁעֲתָה הוֹטֵב הַמְצָב בְּמַקְצָת, כִּי הַיְדִיעוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת מֵהָאָרֶץ (לֹא מִכֶּסֶם) אֹמְרוֹת, כִּי כְּחֻצֵי מְחוֹסְרֵי הָעֵבֹדָה בִּיפֹ (300 מ-600) הוֹעֲסֵקוּ בְּבִנְיָן וְתִיקוֹן רְחוּבוֹת וּבְחִיפָה הַחֲלָה עֲבוֹדַת נוּוֶה-שְׁאֲנֹן<sup>19</sup> (אֲגַב, עַפ"י יְדִיעָה שֶׁהִיְתָה בְּאָרֶץ, כִּי "חֲבֵרַת נוּוֶה-שְׁאֲנֹן עֲשֵׂתָה חוּזָה עִם הַמִּשְׁרָד לְעֵבֹדוֹת צִיבּוֹרִיּוֹת בְּדַבָּר סְלִילַת כְּבִישׁ כֶּךָ וְכך אֹרְכוּ", נִדְפַס בְּבִילֹוֹטִין הַצִּיּוֹנִי הַיּוֹמִי כִּי "חֲבֵרַת נוּוֶה שְׁאֲנֹן חֲתָמָה חוּזָה עִם מַח' הָעֵבֹדוֹת הַצִּיבּוֹרִיּוֹת שֶׁל הַמִּמְשָׁלָה". כְּשֶׁבֵּאתִי לְחַרְף אֹתָם טַעֲנוּ: "מִנְיִין לְנוּ לְדַעַת? הֵן יִכּוֹל לְהִיֵּת שְׁנוּוֶה-שְׁאֲנֹן זֹהוּ אֲגוּדַת פּוֹעֲלִים הָעוֹסֶקֶת בְּסִלִּילַת כְּבִישִׁים" (!!!); סוֹף סוֹף נֹאֲוֹתוֹ לְתַקֵּן אֵת הַשְּׂגִיָּאָה בְּגִילְיוֹן הַבֵּא. דְּבָרִיךְ כִּי גַם אֲז נִמְצָא רַק בְּרֵאשִׁית הַפְּתָרוֹן, בְּמִקּוֹמָם עוֹמְדִים.

מִפִּינִי אֶל תְּקוּוֹ לִישׁוּעָה קְרוּבָה. אֵין צָרִיךְ לֹמַר, כִּי הַצַּעֲתֶךָ "לְשַׁלּוֹחַ תְּלַגְרָמָה לְפִינִי כִּי יִתְחַלֵּל מִיִּיד בְּעֵבֹדַת הִירְקוֹן" הִיא בְּבַחֲיִנַת דְּקִירַת סִיכָה לְפִיל. פִּינִי "צוֹעֵד בְּטוֹחוֹת, לֹא יַחְפוּז".<sup>20</sup> ע"י מַחְלוֹף מִפִּי קֶסֶל בּוּדָאִי כְּכֵר נוֹדְעוֹ לְךָ פְּנֵי הַדְּבָרִים

17 במכתבה למ"ש מ-27.1.1922 כתבה רבקה בעניין שפיגלמן:

על שפיגלמן מְכַנְלֵתִי בִיד (ר' הע' 18). הוא לא נסע עוד. יחסים, מרי [לימים רעייתו] מסובך. אך אל תמהר להוציא משפט קשה עליו, דוקא מפני שעניין כספי מעורב בזה. הרמנים בני הרמנים אנהנו ושפיגלמן מסכן מאוד.

18 פועל רוסי (מְחַנֵּט) מעוברת. הנפת יד מזלזלת המביעה אכזבה.

19 המצב אכן הוטב במידת מה:

קצת הוקל מצב חוסר העבודה. מתחילים לעבוד בכביש ראשון-רחובות [---] וכמו כן בכביש של חברת נווה-שאנן שעל הכרמל, וכך תיפתר שאלת העבודה למאות אנשים אחדות. גם כביש לרחוב אלנבי הותחל [---] ההדירה לתוך העבודות השחורות הולכת בטמפו טוב [---] בקרוב נפתח כנראה מחצבה גדולה מרכזית שתעבוד בעזרת המכונות שקיבלנו מאמריקה (ד"ה לרבקה, 10.1.1922).

20 ח"נ ביאליק, "מתי מדבר" (ר' גם איוב יב 6).

החדשים. הונחת הירקון לע"ע והצבת תחנות דינמיות [מטוריות] ביפו, ואולי גם בחיפה בזמן הראשון, דבר שידרוש מעט מאוד "ידיים". אלו אינן הִסְקוֹת, אלה היו דבריו אחרי הראי לו את מכתבך. לדעתו – דעת האיש החושב, כי הכל נעשה או צריך להיעשות בעולם עפי' הנהלת יחידים אנשי-סגולה, ובלעדיהם אין צריך איש לרגו ממקומו, וכל זמן שתוכניתם של אותם היחידים לא גמלה צריך לחכות ולחכות (כך אני תופס את הפסיכולוגיה של פיני) – צריך היה להפסיק עכשיו את העלייה, ועל ההגבלות שהוטלו אחרי [מאורעות] מאי [1921] צריך – מהבחינה הכלכלית – להביט כעל אושר, ומוטב היה עכשיו להפסיק את העלייה לגמרה "עד לכשירחיב".<sup>21</sup> בנוגע ל"אקונומיק בורדר" – זה שם המוסד שאתה קורא לו משום-מה "הוועדה הכספית של מונד" (מונד שקוע עכשיו ב-Ministry of Health שלו יותר מבכל עניין אחר) – אבסורד לקוות, כי יעשה דבר-מה בנידון זה. אחת החלטתם – ביונס על תהרת הקודש.<sup>22</sup> בנוגע לזה יתחילו לעשות בקרוב דבר-מה, אך רק ביונס ולא יותר. ובנוגע ליק"א – יש שם צרות נוראות.<sup>23</sup> בימים האלה אקבל אינפורמציה מפורטת מוולפי וכאן, אגב אורחא, הערה לך. מכתב כזה, *Im Interesse der Sache* [גרמנית: לטובת העניין] כמו שהיה אומר שירהולץ ז"ל,<sup>24</sup> דינו להישלח אלי וממני לרבקה, ולא להיפך. כי אותי הוא מניע בכ"ו לפעולה ומחזיר לך תיכף אינפורמציה, ולא כדאי שדבר זה יידחה, ולו גם מהטעמים היותר כשרים וטהורים. ורבקה דחתה את ההעקקה, מפני שצריכה היתה לכתוב לי תחילה את המכתב הארוך. נשים...

ועכשיו העיקר, עניין כביש ראשון-רחובות. אלה הדברים אשר קיבלתי מפי קפלנסקי: הממשלה הציעה למושבות להשיג לה מהמוסדות היישוביים הלוואה בסך 30,000 ל"מ [לירה מצרית], למען תבנה להן בכסף זה את הכביש. היק"א סירבה וההסת' הצ' (J.C.T.) הסכימה להלוות החצי, לבניין חצי הכביש. סמואל אמר לאידר "כמובן, שההלוואה תהיה בלי ריבית" ואידר נואל להסכים. אז אמרו לסמואל: "אבל, כמובן, שהעבודה תהיה שלנו". על זה אמר, כי לאו דווקא, כי

21 ב-1922.1.22 כתב סמואל לח"ו: "לולא הטלתי בחודשים האחרונים הגבלות המורות למדי על העלייה, ובשל כך עוררתי נגדי מידה רבה של ביקורת מצד העולם הציוני, היה על ההסת' הצ' לפעול בעצמה באותו כיוון ולעורר את הביקורת נגדה. אני מקווה שתדע להעריך את שירותי הנאמן" (מוסק, עמ' 303-304; על הגבלות העלייה ר' יל"א, עמ' 166 הע' 8; עמ' 196 הע' 3).  
 22 בניין הארץ על פי שיקולים עסקיים בלבד. על ה"אקונומיק בורדר" ר' יל"א, עמ' 206 הע' 25.  
 23 "בלא להיוועץ כלל עם ההסת' הצ' פתח פ"ר במו"מ עם גיימס רוטשילד על תנאים להשתתפותה של יק"א במפעל החשמל", ואכן, "בראשית מרס [1922] החליטו רוטנברג, ג' רוטשילד בשם יק"א וג' הלפרין בשם 'אוצר התיישבות היהודים' לכונן ועדה משותפת" (שאלתיאל, עמ' 118).  
 24 אוברסט-לויטננט רודולף שירהולץ, מפקדו הגרמני של מ"ש בשרותו בצבא העותמאני (ר' עליו יל"א, מכתב 81 הע' 2 וכן בנתראה).

בתור עבודת ממשלה צריכה היא להתחרות פומבית; ואם רוצים אנו דווקא שהעבודה תהיה שלנו – עלינו להשתתף בשליש. בא"י הסכימו לזה וכתבו ללונדון. בלונדון דן בזה הוועד הכלכלי [אקונומיק בורד] והחליט בלא שבאל"ף. קודם כל – ריבית, ושנית – בלי שלישי. הלפרין תילגרף את ההחלטה לא"י אך קיצר בתלגרמה ולא פירש את הטעמים. אחרי ימים אחדים נתקבלה מא"י תלגרמה כי כבר חתמו על ההסכמה עם הממשלה וכי על לונדון לשלוח את הכסף. הלפרין היתמם לחשוב, כי לאחר שהודיע כבר את התנגדות הוועד הכלכלי, משמע שחתמו את החוזה לפי רצונו. עמד ושלח את הכסף. הדבר היה לפני ישיבת הוהפ"צ בווינה, בלונדון לא היה כבר כמעט איש והדבר נעשה ע"י הלפרין לבדו. כששבו מוינה דנו שוב בדבר ואז הרה הלפרין הצעה מצוינה זו (ברצינות!): הבנק נכון לתת לא 15,000 כ"א את כל ה-30,000, אך סכום זה יינתן לא לממשלה, כי אם למשרד לעב"צ שלנו, ז"א לכם. אתם תיתנו נגד זה ערובות כנהוג. אתם תבואו לפני הממשלה ותאמרו: נכונים אנו לבנות את הכביש, בתור קבלנים, ולדחות לכם את התשלום לשלוש שנים, בלי ריבית. כשבא קבלן לפני הממשלה ומציע לה הצעה advantageous [בעלת יתרונות] כזו, אין אז שאלה של public tender [מכרז ציבורי] ומובן מאליו כי הממשלה מוסרת את העבודה לו. באופן כזה אנו מתפטרים מתשלום השלישי. ואנחנו מוסיפים: באופן כזה מתבצר המשרד לעב"צ ועולה כבודו ותוקפו. זהו פרצדנט [תקדים] מצוין לעתיד, בעוד שהאופן שבו גמרו בא"י הוא פרצדנט נורא: היהודים משלמים 5,000 פונט; מלבד זה משלמת קרן-היסוד ל-J.C.T. 2,700 פונט ריבית בעד 15,000 בשלוש שנים, נמצא שעבודה ששוויה הוא 15,000 עולה לממשלה בפחות מהחצי – 7,300 פונט. היא מקבלת 15,000 משיבה לאחר שלוש שנים רק 10,000, וחוסכת סכום 2,700, ריבית רגילה, אשר היתה משלמת בכל מקרה אחר. את ההוראות האלו שלחו לא"י. בינתיים התברר כי את החוזה חתמו בתנאים שלהם לא הסכים הוועד הכלכלי, ומי יודע אם אפשר לשנות. אני חושש, שאם גם אפשר היה לשנות, לא רצו בזה בוה"צ – למסור את הכסף בידיכם; ראו ודאי בזה אות להשמאלתו של הוועד הכלכלי תחת השפעת קפלנסקי (טברסקי)<sup>25</sup> אמר פה, כי גם נידיץ' הוא חבר "פועלי-ציון" ו-[שתי מילים בתורכית שלא פוענחו, כנראה "פסלו"] את ההצעה. ואתם לא ידעתם מזה, כמובן. קפלנסקי עצמו אינו יכול לכתוב מאחורי גבו של הוועד, ולספר לי לא התעורר עד אשר הראיתי לו את מכתבך. ואפשר כי כל אלה דברים בטלים ואחרת א"א היה. מה אני פה כי אדע. עכ"פ, הא לך אינפורמציה.

---

25 נחום טברסקי, מראשי מפלגת "הפועל הצעיר". בר-פלוגתא של ד"ה במשרד לעב"צ (ר' יל"א, מכתב 36 הע' 19).

דביק, אתה מוכרח לעשות למעני דבר אחד. היפגש נא עם חנקין, מסור לו את ברכתי ואהבתי, ובקש ממנו כי יספר לך בדיוק ובפרוטרוט איך סודרו ענייני אריסיו של סורסוק בנוריס,<sup>26</sup> וביתר האחויות שקנינו בזמן האחרון. כמה בתי-אב הם, איזה שטח היו מעבדים, איזה שטח מסרנו להם עתה, באילה תנאים, ציפפנו אותם או השארנום במקומותיהם, מה ההצעות שעשינו להם בדבר האחויותם באדמה (ע"י קנייה במחיר נמוך) ואיך נענו וכו'. החושב הוא, כי אחר הכל ילכו משם או יישארו, ואם יישארו-לצמימות כי אז באלה תנאים בערך. הזקן אינו יודע לכתוב, אך את כל הדברים האלה יזכור בע"פ באופן מצוין - ואתה שמע, רשום וכתוב. הַבֵּן, כי אין לי איש אחר אשר אוכל לפנות אליו בזה זולתך. אם תקרא את מכתבי לזה"פ של אחה"ע [מכתב 142] על השיחה עם הוועדה הבין-לאומית של ל"פ [לייבור פרטי] תבין למה אני שואל זאת. אמנם יקבלו פה תשובה מהנהלה הציונית, אך אני רוצה לקבל ידיעה ממקור ראשון ובאופן פרטי. לא הרי כהרי.

המכתב שהה בכיסי עד היום 13.2. בינתיים גמרתי את מכתבי לזה"פ ואני שולחם יחד. יצא סיכום הקונסטיטוציה,<sup>27</sup> הגיעו הידיעות על ועמו של נורתקליף על החלוצים. שינוי עמדתו מזיק לנו מאוד ומרומם מאוד את קרנה של המשלחת. זוהי רק התחלה.<sup>28</sup> אני מחכה למילים אחדות בדבר ביקורו של מקדונלד.<sup>29</sup>

26 ב-1921 רכש חנקין, בין היתר 27,000 דונם בגוש נוריס (חרוד), מידי בעל הקרקעות הביירותי איברהים ביי סורסוק. על פרשה זו כתב מ"ש:

בלי לשאול פי איש או מוסד, על דעת עצמו ועל אחריות עצמו, חתם חנקין על חוזה קנייה של אדמת נוריס, חמדת עמק יזרעאל, ונתן לערובה שטר חתום בשמו. משיצר את העובדה, בא אל ראשי וה"צ וחברת הכשרת היישוב והודיע להם: "כזה וכזה עשיתי. רצונכם - קבלו על עצמכם את האחריות לבצע את הקנייה, אם לא תרצו - אצא אני לחוץ-לארץ, אפנה לנדיבים בעם, למען תקום האדמה לנחלה לנו, ולבל יחולל שמי". מעשהו של חנקין היה למופת למנהלי המוסדות. מה הוא העמידם בפני עובדה, אף הם העמידו בפני עובדה את העומדים על גבם בחוץ-לארץ. הקפיצה הנחשנית נעשתה. החלה הפרשה המפוארת של גאולת עמק יזרעאל ויישובו (אורות שכבו, עמ' 105).

27 טיוטת החוקה לא"י שהוגשה לעיון שני הצדדים בפברואר 1922.

28 לורד אלפרד נורתקליף (1865-1922). איל עיתונות אנגלי. מייסד "דיילי מייל" ו"דיילי מירור". מ-1908 בעלים עיקרי של ה"טיימס". אנטי ציוני. ב-1922 ביקר בא"י ובסיוור בתל-יוסף "התרשם שהמתיישבים בא"י רובם קומוניסטים או בולשביקים, ונוסף לזה גם טיפוסים שחצנים ותוקפנים". בשובו ללונדון זימן אליו את ח"ו, טען באוזניו כי "שיגעון הוא לקומם 50 מיליון מוסלמים בגלל 500 אלף יהודים", והניח לו חמש דקות להשיב לו בעוד אחד מפקידיו מפעיל שעון עצר ומכריז על תום הזמן שהוקצב. אחד מעיתוני נורתקליף תבע באותם ימים לבטל את הצ' בל, שכן "משלם המיסים האנגלי נקנס קשה כדי לאפשר לקומוץ יהודים מאירופה המזרחית לדכא ולנשל את ערביי א"י" (מסה ומעש, עמ' 277-280; אגרות ח"ו 11, עמ' 42-44, 54).

29 ב-1922. 16.2. כתב ד"ה למ"ש מדמשק מכתב על מסעו לשם עם רמזי מקדונלד (שלפי שעה טרם הגיע לידיו) ופתח כך: "לכתוב לך מכתב מדמשק - אין זה דבר קל. מכל צד ופינה בוקעים זכרונות (מימי השירות בצבא העותמאני במל"ע-1) ומנתקים אותך בכוח מהעניין שצריך הינך

אם כתבתי לך, כי מחלקתי ב-L.C.C. נסגרה - כי אז דע, שהיא נפתחת מחדש. אני שולח לך גזר-Daily Herald על מעשי תוקפם של ה-Unemployed פה. המעשה קרה בפופלר, במקום שהרוב המכריע של מועצת המקום העוסקת בעזרה למחוסרי עבודה הם אנשי הלייבור.<sup>30</sup> הראש הוא לנסבורי,<sup>31</sup> זקן כבן 70, עורך ה-ד.ה. עצמו ואחד המנהיגים הטובים והנאמנים של הלייבור. הוא בריא אמנם כשור, אך בכל זאת בן 70. התנחם!

שלום למחלוקי, שלום לך,

משה

---

לעסוק בו ומחזירים אותך לאותו עולם שחלף עם כל יופיו הגנוז". קטעי המכתב שעניינם מקדונלד מובאים בנספח 2, עמ' 245.

30 במועצה העירונית פופלר, מן העניות ביותר בלונדון, נאסרו 30 מחברי המועצה על שהפסיקו לשלם מיסים לעיריית הגג של לונדון במחאה על אבטלה גואה.

31 ג'ורג' לנסבורי (1859-1940). ממייסדי העיתון הסוציאליסטי The Daily Herald ועורכו שנים אחדות. מדמויות המופת של הלייבור.

---

חברים וידידים יקרים,

לונדון, 13.2.1922

הוועדה לעניינים בין-לאומיים של מפלגת העבודה הבריטית שמעה לפני שבועות אחדים את חברי המשלחת הערבית.

הוועדה הנ"ל מונה כ-45 חברים, אשר רק מיעוטם מבקר את הישיבות. בישיבה זו<sup>1</sup> היו נוכחים בריילספורד,<sup>2</sup> נורמן אַנג'ל,<sup>3</sup> ג'. ד. ה. קול,<sup>4</sup> רודן בקסטון<sup>5</sup> ואשתו ועוד – בסה"כ כ-12 איש. מזכיר הוועדה הוא יהודי, ליאונרד וולף.<sup>6</sup>

לפי מה שמסר [וויליאם] גיליס, המזכיר לעניינים בין-לאומיים של הל"פ עצמה, לקפלנסקי, עמדו הערבים בדבריהם על זה שהם הרוב המוחלט בארץ ולהם הזכות להחליט על גורלה; כי מתנגדים הם להגירת אנשים הרוצים לעשות את פלשתינה מארץ ערבית לארץ עברית; כי בכלל אין בא"י די קרקע וקיבולה מוגבל מאוד; כי הם דורשים ממשלה לאומית מייד. התעכבו באריכות גם על עניין הנשק. אלה היו הדברים שמסר גיליס. הוא שכח להזכיר נקודה חשובה אחת שעמדו עליה הערבים – עניין אריסי סורסוק בשטחים שרכשנו בעמק השנה. הערבים הוקיעו את הדבר הזה כעובדה המוכיחה על כל עבודתנו. לדבריהם, הכרחנו את תושביהם של 4-5 כפרים

- 1 הישיבה התקיימה ב-1.2.1922 (פרוטוקול באנגלית בגנון ח"ו, תיק 695; העתק באמ"ש).
- 2 הנרי נואל בריילספורד (1873-1958). עיתונאי וסופר. התמחה בנושאי המזה"ת והמזרח הרחוק.
- 3 ב-1907 הצטרף למפלגת הלייבור. התעניינותו בשאלות יהודיות החלה ב-1916 בקשר לפתרון בעיית המיעוטים הלאומיים, ומאז החלה אהדתו לציונות, שגברה ככל שהיטיב להכיר את מפעל ההתיישבות הציוני-סוציאליסטי בארץ (גורני, עמ' 40, 98, 120).
- 4 נורמן אנג'ל (1874-1968). איש רוח וסופר מן הבולטים בתנועת העבודה בבריטניה. התן פרס נובל. את תהילתו קנה בספר האנטי-מלחמתי האשליה הגדולה (1910). אוהד הציונות. טען כי הבעיה היהודית אינה רק עניין לאומי, כי אם גם עולמי. לא היהודים יצרו אותה, אלא האומות שבקרבן הם חיים, ולכן טענות הערבים המתנגדים לציונות חשיבותן פחותה לעומת החשיבות של שאיפות כל העם היהודי לקיום מוכר (גורני, עמ' 121-122).
- 4 ג'ורג' דגלס הוארד קול (1889-1959). כלכלן אנגלי, תחילה חסיד הסוציאליזם של הגילדות ואח"כ סוציאליסט פביאני ויו"ר האגודה הפביאנית. חיבר ספרים רבים.
- 5 צ'רלס רודן בקסטון. אוהד הציונות. טען שאין למנוע מיהודים להגר לא"י, וכך להיות לרוב שם, משום שרק הם מסוגלים לפתח את הארץ לטובת כל תושביה. עובדת היות הערבים רוב קיימת רק באופן זמני ולכן איננה קובעת (גורני, עמ' 40-42). אכן, בספרו לקפלנסקי על הרצאת שילבי ג'מאל, מזכיר המשלחת הערבית, לפני חברי סיעת הלייבור, אמר בקסטון כי "נימוקיו של ג'מאל לא נשארו בלי השפעה על רבים מחברי הסיעה" (שם, עמ' 364-365).
- 6 ליאונרד וולף – אינטלקטואל. בעל השקפות שמאליות. מתבולל מדעת. הסתייג מהציונות.

לעזוב את אדמתם ולהצטמצם בכפר אחד על פני שטח קטן הרבה יותר ממה שהיו מעבדים קודם.

עמדתם של חברי הוועדה היתה, לדברי גיליס, כזו: רק אחד החברים, קפטן בנט, עמד בתוקף לצידם של הערבים (בנט זה כתב פעם מכתב חריף נגדנו ב"דיילי הרלד"; היה בימי המלחמה בא"י וחושב את עצמו למומחה; על הלייבור נספה כנראה בזמן האחרון, ימני מאוד, בפירוש "איננו סוציאליסט"). כנגד זה עמד בקסטון לצידנו. יתר החברים היו "ניטרליים", אך הורגש שדעתם היתה בערך זו: השאלה קשה וסבוכה; ברור כי מבלי לחץ ידוע על הערבים לא תוכל ההתיישבות היהודית להתגשם; במצב זה אין הציונים צריכים לתלות תקוות בהתערבותה האקטיבית של אנגליה לטובתם.

אחרי השיחה הזאת פנתה ההסתדרות הציונית אל הוועדה בבקשה להזמין לאחת משיבותיה גם את באי-כוח ההסתדרות, לשמוע את הרצאת העניין מפיהם ואת תשובותיהם על טענות הערבים. הוועדה נענתה מייד. הוחלט שביאת הכוח תהיה מורכבת מויצמן, קפלנסקי ושטיין. באופן רישמי הופיע איפוא ק' כבא-כוח ההסת' הצ' הכללית; אחרת א"א היה, מכיוון שגדון עניין הציונות בכלל, והגוף הרשמי העומד פה בקשרי מלחמה עם המשלחת הערבית היא ההסת' הציונית. אך חברי הוועדה ידעו כמובן בא-כוחו של איזה זרם הוא קפלנסקי. אידר, אשר בא הנה בינתיים, ואשתו<sup>7</sup> השתתפו גם הם. מחברי הוועדה היו מעטים. תום שו', היו"ר, צריך היה ללכת אחרי חצי שעה לישיבה אחרת ובמקומו ישב ראש בריילספורד. מיהו בריילספורד הן אתם יודעים. אומר רק כי הוא עושה רושם של אדם עמקן, קשוב, חריף בתפישתו. הוא כבר כבן חמישים. היו עוד איתו הקפטן בנט, הבקסטונים, וולף, סיון לורנס (אחת ממנהיגות תנועת הפועלת באנגליה) ועוד שניים בלתי מוכרים לנו.

ויצמן פתח. הוא דיבר על זכותנו המוסרית-ההיסטורית, הפסיכולוגיה של העם ביחס לא"י וקשריו אתה אשר לא ניתקו. הדגיש בתוקף כי אין לתלות את פתרון השאלה של א"י עברית במעצורים ובתנאים השונים. צריך להחליט למפרע אם יש הזכות ליהודים לדרוש, כי תינתן להם האפשרות לשוב לא"י - או אין. אם יש - אפשר תמיד למצוא דרך להתגבר על המכשולים, אשר אומנם גדולים הם. ואם אין - למותר לדון בפרטי השאלה לגמרה. הזכיר את ההחלטות השונות שכבר קיבלה הל. פ. ואת עזרתה לנו, דברים המוכיחים כי עומדת היא על אותו הפרינציפ. דיבר על התנגדות הערבים וסיבותיה, והשתמש כאן בעיקר בארגומנטציה "פועל-ציונית" (לנדלורדים, פאודלזים וכו'<sup>8</sup>). עמד על הברית של מנהיגי הערבים

---

7 אדית אידר. פעילה בחוגי ה"פביאנים" ואח"כ בתנועה הציונית וביצי"ו באנגליה.  
8 כלומר, שבעלי הקרקעות הערבים מתנגדים לציונות שכן הם חוששים שהמתיישבים היהודים יפקחו את עיני העם הפשוט לראות מי מנצלו האמיתיים (ר' יל"א, מכתב 103).



עם ה"מורנינג-פוסט"<sup>9</sup> - הידוע באהבת החופש שלו ביחס למצרים, הודו וכו'. האידיאל שלו הוא - ארץ-ישראל עם רוב עברי, אבל אין זה אומר כי יהודים יתנשאו בארץ-ישראל לשלוט באחרים. הלְּצִיָּה וקנדה - אומות שונות עם תרבויות שונות חיות בהן יחד בשלום. הסכנה היחידה שישנה היא כי מפני המרחק אשר בין התרבויות יהפכו הערבים ל"גבעונים". דרך התיישבותנו מוכיחה, כי גם סכנה זו איננה. "על זה ידבר אליכם בפרוטרוט יידי [קפלנסקי] הקרוב אליכם יותר במובן הפוליטי". וייצמן דיבר בלי השראה ובלי הצלחה מיוחדת. הוא זילזל בכלל בפגישה זו ואמר לי יום קודם בצחוק, כי אין הדבר שווה קליפת שום בעיניו (ולזול שהינו פרי אותו הלך המחשבות המביא לידי היחס הידוע ליישוב הארצישראלי ולקונגרס הציוני). הוא לא התכונן במידה מספקת. גם הסביבה החילונית השפיעה. בראשית דבריו התנהגו חברי הוועדה קצת באופן "פרולטרני": יצאו מהחדר חליפות, קראו דברים אחרים, דיברו זה עם זה. כשוייצמן מדבר בחוג צר רגיל הוא בסביבה יותר חגיגית ובתשומת לב מיוחדת. באמצע דבריו הפסיקו פעם בקסטון: "את כל הדברים האלה אנחנו יודעים ומסכימים להם. הייתי מציע להתעכב יותר על התלונות של הערבים והשאלות המעשיות בקשר איתן". הוא רצה פשוט שנשתמש במעט הזמן שהיה ברשותנו ביתר תועלת. העניין שלנו היה רק סעיף אחד מסדר היום של ישיבת הוועדה באותו יום. אך בריילספורד ביקש את וייצמן להמשיך ולגמור את דבריו כרצונו. אחרי שוייצמן גמר אמר בריילספורד: ועדה זו לא פעם דנה בשאלת הציונות והביעה תמיד את אהדתה לתנועה זו, על יסוד אותו הפרינציפ שעליו דבר וייצמן. אך עתה רואים אנו, כי יש לחשוש שההגירה וההתיישבות היהודית בא"י תביא לידי שנאת גזעים וחיכוכים במידה כזו, שבארץ ישראל ישרור תהוה גמור. מעט הציוויליזציה שיש בארץ ייהרס, וציוויליזציה יהודית חדשה לא תיבנה. על זה ענה אידר - ברוגז (הוא בכלל הצטיין בעצבנותו, האנגלי שלנו), כי סכנה כזו איננה. הציוויליזציה הערבית - אם רק יש דבר כזה - לא תיהרס, וההתיישבות היהודית בלי ספק תצליח. אומנם קרו בלבולים [מהומות] בארץ ואין לכתת כי יוכלו גם להישנות. אך הם לא יעברו גבול מידה ידועה ויש לקוות כי יפחתו. בזמן האחרון היה שקט בארץ ועם התחזקות עבודת הבניין תלך סכנת הבלבולים ותִּרְפָּה. שנאת גזעים איננה. יש נרגנות והסתה. בקסטון שאל אז על עניין האריסים של סורסוק, סעיף ההאשמה העיקרי של המשלחת הערבית. לזה לא היינו מוכנים לענות, התשובות לא הניחו את הדעת והדבר עשה רושם לא טוב.

אידר אמר, כי איש לא נשל מכפרו וכי ניתנה די אדמה לכל משפחה. על השאלה,

9 עיתון לונדוני אנטי-ציוני. בעליו: הלורדים סידנהם ולמניגטון.

אם פחות ממה שהיה להם קודם, ענה כי הדבר נעשה לפי חוק העברת הקרקעות של ממשלת א"י, המבטיח לאיכר מינימום ידוע – מאה דונם למשפחה בת חמש נפשות. חוק זה הוצא בהשתדלותם של הציונים. עוד אמר, כי הומשכה להם האריסות לשש שנים וכי ניתנה להם האפשרות לרכוש את אדמתם בתום הזמן הזה במחיר הרבה יותר נמוך מזה שבו קנינו.

בנט: ובכן, במקום להיות אריסו של הלנדלורד הערבי, יהיו הם עתה אריסיכם? אין תשובה ברורה.

בנט: הנכון כי הכרחתם אותם להתכנס מכפרים אחדים לכפר אחד?

אידר: איש לא הוזה ממקומו, עכ"פ איש לא התאונן לפנינו.

בסוף השיחה ביקשו להמציא להם אינפורמציה בכתב בנוגע לסעיף זה, אשר עניין אותם מאוד. במשרד אין יודעים, כמובן, את פרטי התנאים ותילגרפו לא"י. לא הזכרתי לעיל, כי קפלנסקי כתב בשביל ה-Socialist Review של רי[מזי] מקדונלד על יחסי היהודים והערבים בא"י. מאמר זה יצא בחוברת הבאה של הירחון, אך לצורך הישיבה קיבל ק' מבית הדפוס הגהות אחדות ושלח לוועדה לפני הישיבה. המאמר היה לעיני החברים בשעת השיחה ובנט עורר את שאלת הסתירה אשר בין המספרים של קפלנסקי במאמר הנ"ל והמספרים של וייצמן – בנוגע לשטחה וקיבולה של א"י.<sup>10</sup>

קפלנסקי בירר, כי וייצמן דיבר רק על החלק המערבי של א"י, בעוד שהוא כלל גם את עבר-הירדן ואת חבל הצפון הנמצא בידי צרפת.

קפלנסקי המשיך ודיבר על עצם השאלה. מבחינה כלכלית לפנינו שתי עובדות: העם העברי הוא עם מהגר המבקש עבודה. א"י היא ארץ שקיבולה לא נמלא, ואשר יכולה לקלוט בה המוני מהגרים ולהגדיל את מידת קליטתה עם התפתחות אוצרותיה הטבעיים. לעיקר ההגדרה העצמית יש גבולים כאשר יש לעיקר החופש האישי: עד שאין הדבר פוגע בהגדרתו של עם אחר. הוא חושב, כי בשאלות של הגירה ופיתוח ארצות אין להכיר בקניין הפרטי של היישוב הנמצא באותה ארץ ברגע זה או אחר. שאלות אלו טעונות פתרון בין-לאומי. משום זה גם דרשנו תמיד מאת האינטרנציונל לקבל את העיקר, כי שאלת א"י צריכה להיפתר באופן בין-לאומי.

בנט: ובכן לפי דעתך אין האוסטרלים, למשל, רשאים לסגור את שערי ארצם בפני הגירת הצהובים? ז"א שאין זכות ההגדרה העצמית מגיעה גם לאוסטרלים?  
אידר (משסעו ברוז): סליחה, על איזו ההגדרה עצמית אתה מדבר בקשר עם אוסטרליה? העל ההגדרה העצמית של הפראים אנשי המקום?

---

10 המאמר: "יהודים וערבים בא"י", נמצא בחזון והגשמה, שלמה קפלנסקי, ספריית פועלים, 1950, עמ' 253-259.

בנט: איני נכנס בשאלה זו הפעם. כוונתי להתנגדותם של האוסטרלים הלבנים להגירת היפנים.

אידר: אני מבין, אבל מה בדבר ההגדרה העצמית של הפראים המקומיים?  
בנט: אני חושב, שהמדרגה המוסרית שהם נמצאים בה אינה מכשירתם להגדרה עצמית כלל.

אידר: כן, רק זאת רציתי לדעת.  
קפלנסקי: (עונה על שאלתו הראשונה של בנט). בתור סוציאליסט חושב אני, כי אין רשות לאוסטרלים להתנגד להגירת היפנים. ענייני האנושות בתור כלל מחייבים שארץ שוממה תינתן בידי אנשים אשר אין להם עבודה במקום אחר.  
וייצמן: יש כאן שני הבדלים יסודיים: ראשית – אילו היתה אוסטרליה ליפנים מה שא"י הנה לנו, כי אז ודאי שאסור היה לאוסטרלים לנעול את השערים. שנית – וזה העיקר – ישנה כבר בעולם יפן, ויהודה איננה! **"There is Japan, but there is no Judea!"**

בריילספי: נכון. מאחורי היפנים הבאים לאוסטרליה עומדים התותחים הגדולים של יפן, ואתם בבואכם לא"י אין כוח מזויין מאחורי גבכם.

בנט: אתם אומרים, כי האינטרסים שלכם מתאימים עם אינטרסי הפלח הא"י (על שאלת האינטנסיפיקציה של החקלאות, ציפוף היישוב, השבחת תנאי החיים והולדת צרכים חדשים וכו' דיברו גם וייצמן גם קפלנ). ובכן, התסכים כי ייערך פלביסציט (משאל עם) בא"י, לדעת את רצונם האמיתי של הפלחים?

קפלנ: לא, לא אסכים. דבר ידוע הוא כי בכל ארץ, תהיה גם רחבה בלי גבול, אם יבואו וישאלו את פי האיכרים, יאמרו תמיד כי אין בארץ מקום לאיש מיותר. בייחוד לא ידע שובעה האיכר הבלתי מפותח. אין זו הגדרה עצמית. תוך כדי הפרוצס של ציפוף היישוב יוכל לקרות כי איכר זה או אחר יסבול דוחק במשך זמן ידוע, אבל זהו דבר הכרחי. קידמת התעשייה היתה כרוכה תמיד בסבל זמני לאומנים ולפועלים שהיו רגילים בשיטות ובמכשירי העבודה הקודמים. אבל הפרוצס, בסיכומו, מביא ברכה לארץ ולתושביה. הוא הדין גם בהתיישבותנו.

גב' אידר: להציע פלביסציט לפלחים בא"י הרי זה דומה אילו היו נותנים את זכות הבחירות לעובדי האדמה האנגלים במאה הי"ג. ההיו מעיזים לבחור לא באדוניהם-נוגשיהם? כך גם הפלחים כיום.

בנט: ובכן, לא פלביסציט וגם לא זכות הבחירה. נדמה לי, כי הלייבור פרטי עומדת על זכות הבחירה לאיכרים ולאריסים האנגלים.

אידר: תחילה צריך שיהיה הדור מוכשר לדמוקרטיה פוליטית.  
בריילספורד: עליכם לארגן את האיכר הערבי. זהו המוצא היחיד שיש לפניכם.  
**"You must organize the Arab peasant. That is your only chance"**

אידר: זאת אנחנו עושים ונעשה. ב-1920 עשינו את הניסיון הראשון להכניס פועלים ערבים לתוך הטרייד-יוניונים שלנו. אנחנו ממשיכים לעבוד בכיוון זה ועומדים ליצור מפלגת איכרים חזקה. מובן שצריך להיאזר בסבלנות. שנים אחדות תעבורנה בטרם אפשר יהיה לקוות לתוצאות ממשיות.<sup>11</sup>  
בריי'לס': כן, כמובן.

נשאלו שאלות בנוגע למידת השטח הפנוי להתיישבות בא"י, מידת צפיפות היישוב שיש להגיע אליה בארץ, נסיונו ותקוותינו בנידון זה. וייצמן פרש את המפה אשר עליה מסומנות אדמות היהודים בארץ. דיבר על העתיד הגדול של הנגב. הפליט מספרים אחדים אשר עשו רושם של גוזמות. אמר, למשל, כי על השטח הנמצא בידי היהודים כיום אפשר יהיה ליישב במשך הזמן עד ל-300,000 איש. סוון לורנס ביקשה כי נמציא, אם אפשר, מספרים מדויקים בנוגע לתוכנית התיישבותנו החקלאית בארץ: השטח המסוגל לעיבוד, השטח הפנוי והצפיפות האפשרית. נראה היה שהתייחסה באי-אמון לדברי ו', כי בא"י אין מדפך וע"י עבודה אפשר להפוך את כולה לאדמה נעבדת.

יתר השאלות נשאלו ע"י בנט, אשר החזיק בידו את החוברת של הערבים (שלחתי לבן-צבי) ורשימות מדבריהם לפני הוועדה. שאל לסתירה אשר בין הצהרת בלפור וההבטחות שניתנו לשריף חוסיין ע"י הגנרל מקמהון במצרים.<sup>12</sup>

---

11 על ניסיון כזה כתב ב"כ:

מייד כשניגשה ההסתדרות לעבודה [בכביש טבריה-צמח], הוצע לפני ע"י קלוב ערבי פלשתינאי אורחי בטבריה להעסיק פועלים ערבים. ההנהלה ענתה כי היא מקבלת את ההצעה, אולם היא רוצה לבוא במגע ישר עם הפועלים. לאחר מ"מ קצר נתארגנה חבורה ערבית שקיבלה בקבלנות חלק מן העבודה, לפי אותם התנאים עצמם של הפועלים היהודים: אותם המחירים, חלק ברווח, עזרה רפואית, תשלומים להסתדרות החקלאית ולקופ"ה, אחריות לעבודה ולגרעון אם יהיה. לחבורה רשות לעבודה בתורת חבורה ולהעסיק פועלים במחירים זולים [---] לצערנו, לא האריכה הקבוצה הערבית ימים [---] קשה היה לעמוד בפני היצר הרע: לשם מה לעבוד קשה ולהשתכר במצומצם, אם אפשר להרוויח בנקל הרבה יותר, כשיש נשים וילדים הרבה להעסיקם. הקבוצה לא יכלה לעמוד מבפנים ונתפוררה. נשאו רק הפועלים המקצועיים ליד עבודת הבניין. (כתבי ב"כ א, עמ' 322-323).

12 עשר איגרות - חמש מכל צד - הוחלפו בין 14 ביולי 1915 ו-30 במרס 1916 בין השריף חוסיין ממכה ובין סיר הנרי מקמהון (1862-1949), הנציב העליון הבריטי במצרים (1914-1916). האיגרות דנו בתנאים שלפיהם יקשור השריף חוסיין ברית עם הבריטים ויתקומם נגד השלטון העותמאני. חוסיין ביקש מבריטניה להכיר בעצמאות "הארצות הערביות" ולתמוך בהידושה של חילופות ערבית. בריטניה קיבלה עקרונות אלה, אך לא הסכימה להגדרת חוסיין את השטח שנתבע לעצמאות ערבית. באיגרתו השנייה (מ-24 באוקטובר 1915) הוציא מקמהון מתחום זה חלקים של סוריה השוכנים ממערב למחוזות דמשק, חומץ, חמת וחלב. בין בריטניה והערבים התעורר ויכוח בשאלה אם א"י היתה חלק מן השטח שהוצא מכלל ההגדרה. בריטניה טענה כי לא התכוונה מעולם להכליל את א"י בתחום העצמאות הערבית והדבר אושר ע"י מקמהון במכתב אל מיניסטריין המושבות מ-12 במרס 1922 (לקסיקון פוליטי של המזרח).

שטיין בירר בפרוטרוט את העניין, ואין כדאי לחזור על הדברים בזה. בריילס' אמר, כי הדברים מניחים את הדעת. הוא, בתור עיתונאי פוליטי, הקשיב לביאור. יתר חברי הוועדה לא התעניינו בזה לגמרה.

בנט שאל לפשר דבריו של אידר לפני ועדת החקירה של הייקרפט.<sup>13</sup> אידר ענה, כי הוועדה לא פירסמה את דבריו כלשונם, כי אם את סיכומם, אשר ערכה בעצמה. מכוח זה יצאו דבריו מסורסים.

בנט שאל בדבר מעשה חיפה. נראה היה, כי חיכה להכחשה. שטיין אמר, כי הדבר נכון; היהודים הכניסו נשק לא"י מפני שגם הערבים עושים כך. וייצמן: אין עושים חביתה מבלי לשבור ביצים. **On ne peut pas faire une omelette sans casser des oeufs.**

בנט: **C'est ca, c'est ca** [צרפתית: זהו זה]. בריילספורד עמד נבוך, כאומר: ובכן – הוא אשר דיברתי, כי הארץ תהיה למאכלת אש.

קפלנו' קרא קטע מדו"ח האינטליג'נס הא"יית לממשלה בדבר אסיפות ההכנה לפרעות, להוכיח כיצד מרכיבים הדברים להמון העם את השנאה ליהודים.<sup>14</sup> בזה, בערך, נגמרה השיחה. את רושמה יש לסכם בזה:

א. כל הנוכחים חוץ מבנט עמדו או נטו לצידינו. אולי מפני שהם מאמינים כי אנו כוח פורה בארץ וכי התיישבותנו אינה כיבוש, ואולי מתוך הבנת הצד הלאומי שבשאלה, ויכול להיות שמהצטרפות שני הטעמים יחד. פחדם העיקרי הוא כי הארץ נדונה להפוך שדה בלבולים ושפיכת דמים. פחד זה לא נעקר. נכון, שהגנה עצמית היא מצווה ולשמה מותר אולי גם להכניס נשק, ונכון גם שאת שנת הגזעים מטפחים באופן מלאכותי ע"י הסתה ושיטנה. אך דברים אלה אינם משנים ואולי דווקא מאשרים את עצם העובדה, כי בצדק או שלא בצדק תהיינה בארץ פרעות והתנגשויות. מפני עובדה זו הם נרתעים.

ב. מרכז הכובד של כל השיחה הם בעיני דברי בריילספורד, כי פתח התקווה היחיד שיש לפנינו הוא אירגונם של האיכרים הערבים. מצד אחד מרנינים דברים אלה מאוד. הם מוכיחים, כי ההכרה בצידקתנו ישנה. אך מצד שני סכנה היא אם

---

13 ועדה שמינתה הממשלה לחקירת גורמי מאורעות מאי 1921. בראשה הועמד השופט העליון תומס הייקרפט. קבעה במסקנותיה, שפורסמו באוק' 1921, כי אף שהערבים הם שאירגנו וביצעו את מהומות הדמים, מקורן ב"מורת רוחם של הערבים ושנאתם ליהודים, הנובעות מסיבות מדיניות וכלכליות הקשורות בהגירה היהודית ובתפישתם את המדיניות הציונית כפי שהם לומדים אותה מהציונים עצמם". הוועדה דחתה את הטענה השגורה בפי יהודים כי בשל אובדן זכויות-היתר שהיו להם בימי המשטר העותמאני, הסיתו חוגי האפנדים את ההמון נטול ההשכלה, וקבעה כי הרגשות האנטי-יהודיים עמוקים ונפוצים בכל שכבות האוכלוסיה הערבית.

14 הדוח לא אותר.

הביטחון בזה שאנחנו נארגן את הפלחים יהיה למשען היחיד של בריתם של הסוציאליסטים בחו"ל איתנו.

ג. עמידתנו בוועדה לא היתה מוצלחת ביותר. הורגשה דילטנטיות, ולכה"פ שטחיות במספריו ובהישוביו של וייצמן ובהודעותיו הסתומות של אידר. גם הסתירה אשר בין וייצמן וקפלנ', אם גם נתבארה במקרה זה, הנה עצם מציאותה נשארה בלתי מובנת. בנוגע לשאלה הערבית הורגש כי מלבד הארגומנטציה השגורה על פינו דרושה גם פוליטיקה מעשית ברורה, וזו איננה. כל זה יכול היה להצטרף לרושם כי אנו בעצמנו איננו מתייחסים, או איננו מסוגלים להתייחס, ברצינות הדרושה לעבודתנו - עבודה אשר על הקושי העצום שבה הננו מודים ואשר בהצלחתה הם מסופקים.

אני מניח כי בסעיף האחרון של מסקנותי אפשר שהפרזתי, והדברים נובעים יותר ממה שקוראים "ביקורת עצמית" מאשר מתוך רושם אובייקטיבי.

שלכם בברכה,

מ. שרתוק

העתקות מזה אני שולח:

לא' בלומנפלד - יפו.

למשרד הברית [הברית העולמית של פוע"צ] - וינה.

לברל כצנלסון - ניו-יורק.

רב'צ'קה, לונדון, 14.2.1922

מכתבך השלוח אקספרסיית עוררני משנתי הבוקר ב-7.30, בדיוק בזמן שהחלטתי להתעורר אמש. זוהי התועלת היחידה שהביאה אקספרסיותו, ובמובן זה היה בבחינת אצבע אלוהים.

דאגתך וכל חששך - הבל ורוח<sup>1</sup>. בשבוע שעבר שלחתי לך מכתב קטן, 5 פונט<sup>2</sup> ומכתב לאלהיו<sup>3</sup>. אם נתאחר - אפשר שהשביטה הגרמנית אשמה. אני בטוח כי הגיע זה כבר.

חולה אינני. אני רק רזוננלטיה [רוסית: נטרפתי] לגמרה בעבודה, כמו בימים הנוראים באַטְרֶה או בְּסֶרְס<sup>4</sup>. זה מסב לי קצת נחת רוח, נחת שבסיפוק ונחת שבשיכחת הכל והסח הדעת מכל מה שבלאו הכי מיותר לחשוב עליו. אך זה מתיש אותי קצת, ורק אתמול החלטתי החלטה נמרצת ללכת אל סגל<sup>5</sup> ולהפקיר את גופי לדפיקותיו ושמיעותיו. בלימוד ממש אינני עוסק הרבה. אני קורא לא מעט, והעיקר מבלי להפסיק ליום, על הרוב קריאה מקוטעת ומרוסקת. לזה התרגלתי ואיני סובל מזה. בקריאה מוכרחים פה למלא את כל הסדקים והבקיעים שבחומת הברזל הנקרא "יום". את ההרצאות מבקר אני בסדר, אך שומע רק מה שראוי לשמוע, ובייתרן - עוסק בענייני, או כותב מכתבים, כאשר אני עושה ברגע זה (און זי רַעַט און זי רַעַט [יידיש: והיא מדברת ומדברת]) - כמו שנאמר באחת מבדיחותיו של גליקשטיין<sup>6</sup>. זמן

1 מכתב למ"ש מ-10.2.1922 הביעה רבקה דאגה לבריאות אחיה בשל שביתתו מכתביה.

2 מכתב לאחיה מ-17.3.1922 כתבה רבקה:

אני עושה פתאום רמונט ענקי בתוך הפה שלי - סתימות, שניים, גשרים - כל מיני מינים. יעלה זה בסכום ענקי, יותר מעשרים פונט. הפונד העיקרי - 10 פונט ששלחה לי "פתאום" הגב' הוּוּ [אם דב] ו-5 הפונט שלך. לולא הוצאה זו הייתי משיבה לך את הכסף תו"מ אך שני ה"קספים" האלה באו באותו זמן שצריך היה להחליט על הדבר כולו בחיוב או בשלילה וזאת היתה אצבע אלוהים.

3 המכתב לא אותר.

4 אטר'ה - ראשי תיבות בגרמנית של משרד התעבורה הצבאי הגרמני בחלב, שם שירת מ"ש בשנה האחרונה של מל"ע-1; בְּסֶרְס (סראי) שבגבול יוון-מקדוניה, הוצב מ"ש עם סיום קורס הקצינים, זמן קצר אחרי כיבוש אותו אוור בידי בעלות הברית (ר' נטרדה עמ' 185-201; 264-360).

5 דר' סגל - רופא יליד צפת. שהה אז בלונדון.

6 עקיבא גליקשטיין. מהנדס. גויס לשירות הצבא העותמאני בשנות מל"ע-1. ביתו בחלב היה מוקד התכנסות לחיילים מא"ש ומ"ש היה בין באיו (ר' איזכוריו בנדראה).

רב יותר מדי מקדיש אני ל"קונטרס". בקד מאמרו של בריילספורד הוא שלי<sup>7</sup>;  
 בקה - מאמרו של קפלנסקי ונאום לנין - שלי<sup>8</sup>, 7 עמודים, רבע ה"קונטרס";  
 בקי" - סוף מאמר קפ" - שלי. בקז יבוא בוודאי מעין פליטון של מ. בן-קדם<sup>9</sup>. מלבד  
 זה שלחתי כבר "אירלנדיה" של קפלנסקי (הוא כותב גרמנית בשביל ה-Freiheit  
 הברלינית ואני מתרגם.<sup>10</sup> המאמרים בדרך כלל טובים ומצווה לתרגם, ואם לא אני  
 להם, מי להם). עכשיו אני כותב "אירלנדיה" של מ. רחוק-קרוב,<sup>11</sup> ו"הרעב ברוסיה"  
 של הנ"ל.<sup>12</sup> ב-Palestine נדפס מאמר על סוריה, שלי. המשכו עוד יבוא. אני אתרגם  
 אותו ל"קונטרס" - מ. בן-קדם.<sup>13</sup> מלבד זה רחשות במוחי מחשבות זה כמה, אשר לו  
 היה לי רק מעט זמן היו מתגבשות למאמרים מצוינים (חי נפשי!) על הודו ועל ערב.  
 אני כותב לעיתים די קרובות לדב ולעיתים לא כ"כ קרובות, אך מכתבים  
 ארוכים נורא, לברל. בקשי את זלמן שיתן לך לקרוא את העתקת מכתבי לוח"פ של  
 אחה"ע אשר שלחתי למשרד הברית, דו"ח על ישיבה שהיתה לנו פה עם הוועדה  
 הבינ-לאומית של הלייבור פרטי.

סוכנות ה"קונטרס" - משלוחו, גביית הכספים, קורספונדציה עם קלעי - רובצת  
 עלי, ופה יש בינתיים איזה עניינים של פוע"צ ושל עיסקי ציבור אחרים. ישנן גם  
 "שאלת שיפמן"<sup>14</sup> ו"שאלת דובנוב"<sup>15</sup> שכר לימוד שלהם, הלוואות וטלאים על גבי  
 טלאים וכו'. כל זה דורש זמן, זמן, זמן וגזול כוח, כוח, כוח. אינני מתאונן. אני שמח.  
 פה מקום איתי לענות לך על דבר אחד. לא נכון, ש"אנחנו רחמנים". אני אינני.  
 אני שמאי בנוגע לעצמי ובאותה מידה מודד אני לאחרים. כוונתי לשפיגלמן.<sup>16</sup> אילו

7 ב"קונטרס" קד (13.1.1922) הובאה במדור "בעולם" הרשימה "אנגליה ורוסיה" בתרגום מ"ש.  
 8 מאמרו של ש' קפלנסקי "חידת המזרח הרחוק" ונאומו של לנין ב-7.10.1921 על נקישת  
 המדיניות הכלכלית החדשה NEP ברוסיה הסובייטית, שהובאו ב"קונטרס" קה (20.1.1922)  
 תורגמו בידי מ"ש.

9 ה"מעין פליטון" "מפרחי הכרמל", שכתב מ"ש בשם העט מ' בן-קדם (קונטרס" קי, 24.2.1922),  
 נדרש למאמר בעיתון הערבי "הכרמל", שיצא לאור בחיפה פעמיים בשבוע. מובא בנספח 4  
 (עמ' 256).

10 "המדינה האירית החופשית", "קונטרס" קיא, 3.3.1922.

11 הרשימה "אירלנדיה" לא אותרה ונראה שלא נדפסה. מ. רחוק קרוב - שם עט של מ"ש.

12 הרשימה לא אותרה ונראה שלא נדפסה.

13 המאמר באנגלית לא אותר, ואפשר שלא תורגם או לא נדפס.

14 מ"ש תמך ביעקב שיפמן (בן סירה).

15 נראה שהכוונה למאיר דובנוב, בוגר מחזור ד'. אביו זאב דובנוב, אחי ההיסטוריון שמעון, עלה  
 ארצה כביל"ויי, עבד עם יעקב שרתוק בירושלים וכמוהו חזר לרוסיה. ר' עליו יזמ"א, עמ' 1979,  
 וכן גם עמ' 1958, 1968, 1969, 1976.

16 ב-21.2.1922 כתב א"ג למ"ש:

ובנוגע לשפיגלמן כל כעסך צודק מאוד. אף על פי כן "אל תדון" וכו'. כששפיגלמן ביקש  
 ממך את ההלוואה הוא הסתלק מכל העבודה שלו בברלין ועמד לנסוע לארץ, רק שאלת



ראית את המכתבים שקיבלתי ממנו לאחר שהודעתיו, כי החלטתי להמציא לו כסף ע"י מילווה והדבר נתאחר קצת, מפני שקשה לעשות יש מאין – המכתבים שבהם צווה ממש כי הוא יושב על גחלים, כי הוא מוכרח לנסוע [לא"י] תיכף, מפני שאחרת ישקע בחובות ולא יוכל להחליץ, כי עבודתו אצל שטיבל<sup>17</sup> נגמרה, כי אין לו מה לעשות שם, כי וכו' וכו'. את 20 הפונט (אוי לנו, באיזו מידות קטנטנות אנחנו חיים ומוציאים את כוחותינו) השגתי משלושה מקורות: וולפזון נתן 5, 18 קפלנסקי 10 ואני 5. שני האחרונים, ובייחוד האחרון, אינם גבירים. קפלנסקי ידע למה נלקח הכסף, והוא יודע כי שפיגלמן איננו בא"י. בי לא עמדה רוח להודות לו, כי אני יודע שהוא עדיין בברלין. אחרי שעברו שבועות אחדים ולא קיבלתי משפיגלמן מילה אחרי הודעתו כי את הכסף קיבל ובעוד ימים אחדים יצא לדרך, ובינתיים חדלתי לגמרה משלוח כסף ל"קונטרס", כי הפרוטות הנכנסות צריכות לכסות תחילה את ה-20 פונט. מוכרח הייתי לכתוב סוף סוף ל"קונטרס" את אשר עשיתי על דעת עצמי, והייתי בטוח לגמרה כי מכתבי זה ימצא כבר את שפיגלמן בא"י, עובד ב"קונטרס", ולא ידונו את המנצח.

את מבינה מה שיצא עכשיו. שפיגלמן יושב בברלין, הכסף אצלו (אם רק ישנו עוד), ה"קונטרס" בלי איש, אני פה עמוס חובות, כספי ה"קונטרס" מאנגליה אינם מגיעים אליו בזמן כזה. ובכן, איך יכול אני לרחם? אם זו אינה דמורליזציה, כי אז מה? אולי זה חיסרון, אבל במוחי או בלבי – השד יודע איפה – ישנה מחיצה מוצקת בין עניינים פרטיים וכלליים. אילו ביקשני שפיגלמן בתור ידיד סתם להלוות לו כסף למען יוכל לשוב לארץ לענייניו הפרטיים – ואח"כ לא היה נוסע – היה הכל אחר. אך אז לא היה לי בשום אופן האומץ להסתבך בהלוואות. הן אילו לא התקווה לשלם את הכסף מהכנסות ה"קונטרס" – לא הייתי מסתבך בעניין כלל. ועתה אימרי, או יאמר אליהו, מה לי לעשות. אני יכול לכתוב לו – הוא חייב היה להודיעני כי נתעכב, ולא עשה זאת; הידיעה הראשונה שקיבלתי עליו היתה מפיך. וגם איני יכול לכתוב לארץ. רק לדב ככתבתי. זוהי "intermezzo".

---

הכסף עיכבה בעדו. מרי [רעייתו] נסעה אז לרוסיה. מפולניה קיבל שפיגלמן מכתב שעורר בו דאגה לגורלה והוא החליט לדחות את הנסיעה ולנסות לחפש איהו מוצא בשבילה. כמובן שאין זאת הצדקה לגבי כסף ציבורי, ואת הדבר הזה צריך יהיה מייד לתקן. בכ"ז, משה, דע גם לסלוח דברים כאלה.

17 הוצאת הספרים של א' יוסף שטיבל (1885–1946). נוסדה במוסקבה ב-1917 ועקרה אח"כ לברלין.  
18 בפתק חפוי, שנכתב בבית הדואר, כתב מ"ש לא"ג:

היום פגשתי את וולפי. כיוון שנפגשנו נתן לי 5 לי"ש. כמה רציתי לזרקם. האיש המתפאר בדייקנותו לא ענה לי במשך ג' שבועות, ואילו לא נפגשנו לא היה עונה. אך עניין שפיגל הכריע, ולקחתי את הכסף. אמרתי לו שווה הלוואה, כתוב לו מכתב תכוף ודרוש כסף לא בתור הלוואה.

מכתבך הלם, אך לא הפתיע.<sup>19</sup> זה שנים אחדות – כך נדמה לי – שאני חושב על זה, ולצפורה אמרתי זאת לא פעם. אך לעולם לא חשבתי כי הדבר יבוא מצידה [של עדה] כקורבן. איני יכול להגיד דבר, ואולי אין לי מה להגיד. נדמה לי תמיד שאינני די בוגר בעניינים אלה, ובטיסה של אופטימיזם ילדותי עובר אני על תהומות הטרגיזם, אשר בלי משים פער פיהן בקרבנו. ואני משגן לעצמי תמיד, כי אין דבר, וכי הכל יהיה טוב. ואולי באמת הכל יהיה טוב.

אבל רק דבר אחד. לדעת צריך אני הכל. אולי אני טועה, אבל נדמה לי כי כיחדת דבר-מה ממני ואני רוצה לדעת.

אינני יכול לכתוב לעדה לחוד. ואני מצטער מאוד שכתבתי את הדברים האחרונים על אותו הגיליון ומשום זה לא תוכלי לשלוח לה את מכתבי. רבצ'יקה, אני רוצה לבקש אותך לא לתלות תקוות בשיבתו של דב.<sup>20</sup> אני מוכרח להודות, כי אין אני מאמין בזה לגמרה. לך אולי הדברים נהירים יותר, אך עכ"פ אל תהיה אמונה זו למשענתך היחידה.

רבצ'יקה, אני חושב שמצבנו בכלל הוא נורא. עוד שנה אולי נטליא טלאים, אך סוף סוף תתחולל קטסטרופה פוליטית, אשר תשחק אותנו. מה יהיה אחריה – א"א לנחש מעתה. אך הכל יהיה אחרת, והרבה הרבה יותר רע מהרברט סמואל. מובן שנחיה גם אז – והלוואי שאתבדה.

רבצ'יקה, אני רוצה פתאום לומר לך מילים אחדות בנוגע ליחסי עם צפורה. היא בשבילי העתיד ואיננה ההווה, בעובדה איננה. היש עתיד שאינו המשך ההווה – איני יודע ואיני רוצה לחשוב. אני מאמין בכוחי, בגמישותי, ברפואתי, כן, ברפואתי, למרות האנוכיות האכזרית והקפריזים שלי. אני מאמין, כי לכשניפגש – ומתי זה יהיה איני

---

19 מדובר במכתב נוקב וחושפני שכתבה רבקה לאחיה ב-27.1.1922 על "מרובע" היחסים א"ג-ד"ה-רבקה-עדה. מאז ימי נעוריהם במחזור הראשון של ג"ה, היתה רבקה מושא אהבתם של א"ג ושל ד"ה, וכך נוצרה שלישייה שבתוכה שררה חברות עמוקה, אך ככל שהתברר לרבקה שאהבתה נתונה לדב, כן גברה בלבה תחושת מחוייבות מוסרית כלפי אליהו, וכן גברו מאמציה שלא לפגוע ברגשותיו. מצב בלתי פתור זה, שראשיתו בלכת א"ג וד"ה יחדיו לעבודה בדגניה בשנות מל"ע-1, נמשך כשדב ערק מהצבא העותמאני והשניים פעלו יחד להשגת נשק ואח"כ, אחרי כיבוש דרום א"י בידי הבריטים, כששניהם עמדו בראש תנועת ההתנדבות לגדוד העברי והיו מראשוני המתגייסים לשורותיו. אין ספק שצאתה של רבקה לאירופה ללימודי מוסיקה נבע גם מרצונה לשבור "משולש" זה. שנה תמימה חיכתה רבקה בוינה לבואו של דב, ובנובמבר 1921 נישאו. בארץ נותרו עדה ואליהו. שניהם עבדו בכנרת. בשלהי 1921 באה עדה לוינה וזמן-מה אחריה הגיע לשם גם אליהו, אך את הקשר שנקשר ביניהם בארץ נעתרה עדה לממש רק כשחשה בוודאות כי אינה תחליף לאהבתו הראשונה, אלא היא תופסת את מקומה לידו בזכות עצמה (ר' יל"א, עמ' 482).

20 זמן קצר שהה דב בוינה עם רבקה. תביעה נמרצת מאת המשרד לעבודות ציבוריות החזירה אותו ארצה. מ"ש חשש שדב לא יעזור כוח לנתק את קשריו עם אותו משרד, אולם למרות המצב הקשה בארץ יצא שוב לוינה במחצית השנייה של יוני 1922.

יודע - יהיה הכל טוב בבת-אחת, בהנפת שרביט הקסם של מבט העיניים הראשון. בינתיים יצא כך, שבשנה שעברה כמעט שלא כתבתי לה וגרמתי לה יסורים נוראים שאין להם כפרה. השנה התחלתי לכתוב ואני כותב וכותב וממנה אין תשובה. אך אני בעצמי ביקשתי במכתבי הראשון אחרי הדומיה, כי לא תענה לי מייד, כי אם תחכה חודשים אחדים. זה מוכרח להיות כך. מה יהיה אתנו במשך, נאמר, שלוש שנים הקרובות - איני יודע. למרות זה שאני צעיר בגופי מאליהו וקל ברוחי מדב (כך אני חושב), אומר לך פשוט כי היא נחוצה לי כאוויר לנשימה, בכל המובנים. את הדברים האלה אינני יכול לומר לה, ואם אני אומר, אז רק לִפְטֵם [רוסית: במלמול]. לחשוב על זה באופן מעשי איני מעיז, כי לונדון בשבילה זוהי כליה (דווקא את הצד הכספי קל לסדר). מעיין המים החיים שמצאתי פה - הפוליטיקה, במובנה הנעלה - הוא או סם-מוות או לכה"פ דבר תפל לגמרה לה. זהו.

אני חושב שזה הכל.

משה

כן, את מחלקתי פתחו מחדש השבוע. חסרתי 5 שבועות. החור מוכרח יהיה להתמלא משני הצדדים.

15.2.1922

אתה רואה שהימים עוברים וראשית מכתבי אליך עודנה ביד<sup>1</sup>. העניין של פיני יגע, אך בכ"ז מתקדם לאט לאט.<sup>2</sup> נעשו שינויים וויתורים יסודיים. ההסת' [הצ'] והיק"א הסכימו סוף סוף לוועד הלאומי. אך היק"א ממאנת להירתם בעגלה אחת רק עם ההסת' הצ' ודורשת את הכנסת ה"אקונומיק בורד" והקבוצה הברנדיסית (שכחתי מה שמם הרישמי עתה). פיני התנגד, אך הוכרח לוותר, כי התנאי היה מוחלט. ובכן הוא מסכים לברנדיסאים אך מתנגד ל"אקונומיק בורד", משום שהאחרונים מסוכנים בעיניו באופן פוליטי (יהודים) אנגלים, יאסרו את ידינו אם נרצה להשתמש פעם בכוח המפעל למטרות "מהפכניות", ולא מן הנמנע כי ימסורנו לממשלה. ההסת', להיפך, נוטה להסכים לבורד מפני שהוא "לויאלי" להסת' ומתנגדת בכל תוקף לאמריקנים. פיני מאשימם בטמטום, בקוצר ראות, באמביציות פרטיות (חיים [ויצמן]). הסכסוכים וה-ויחודקי [רוסית: תעלולים] של פיני מכבידים את העניין, עושים את המו"מ ללאה, והעיקר - דוחים את הקץ. מצב רוחו של פיני אינו טוב. לטובה ייזכר פה וולפנוון, העובד במסירות ובנאמנות לעניין. יש אומרים כי לולא הוא, היה ג'ימי בועט כבר. נמאס לו. העיקר שפיני נוהג קונספירציות על קונספירציות ולאיש אינו מגלה את מאווייו הכמוסים, את מטרותו העליונה. והם מרגישים (גם ג'ימי, גם [גאורג] הלפרין וכו') ומתחילים עויינים אותו בעד זה. בקיצור - מרקחה.

אני מוכרח לסיים סוף סוף, להפסיק את החוט ולשלוח לך את הכתוב. קצת על המצב הפוליטי.

רע הוא בעיני. מצב רוחו של חיים פוסח על שתי קצוות כל הזמן, ובימים האחרונים נשתנה בהחלט לרעה.<sup>3</sup> המשלחת עודנה פה. ממשיכים את התעמולה, עובדים בדי מרץ ואומר בגלוי - בכישרון. העובדות, המצב בארץ, ההגיון הפשוט -

1 מכתב זה הוא המשך ישיר למכתב 140, שהובא בנפרד בהתאם לתאריך כתיבתו.  
 2 פ"ר נתקל בקשיים במאמציו להשיג הסכמה בין הגופים השונים שאמורים היו להשתתף כספית בהקמת חברת החשמל (ר' שאלתיאל, עמ' 108-182).  
 3 מצב רוחו של ח"ו השתקף למשל, במכתב אישי חושפני לידידו, יצחק ניידיץ, שם כתב בעברית "כשל כוח הסבל", והוסיף שהוא שוקל התפטרות, שכן עבודתו נעשתה בלתי נסבלת בשל התקפות על הציונות בפרלמנט ובעיתונות - בייחוד ב"שטימס" וביתר עיתוני נורתקליף - ובשל היכוכיו המרים עם פ"ר (אגדות ח"ו 11, מכתב 33).

הכל לציידם. נגדם רק הצהרת בלפור, אשר כמה מאחיותיה עברו ובטלו מן העולם.<sup>4</sup> הם [אנשי המשלחת הערבית] עוברים עתה בלונדון מקלוב לקלוב, מדברים ועושים רושם. אנו מתווכחים איתם, לפעמים בהצלחה ולפעמים לא. בשבוע שעבר היה ויכוח בקלוב לא חשוב ביותר, ונתקבלה החלטה נגד הצהרת בלפור (13 נגד 6). אין זה חשוב כל כך, אך זוהי חרפה, על כל פנים, ויש ללמוד מזה. התנאים היו אומנם לרעתנו. מצידנו דיבר גולם אחד, גֶרְד (הוא חבר אותו הקלוב והוא סידר את כל העניין, רצה לעשות לעצמו ולארצו והמיט אסון על עצמו ועלינו) ומפלתנו באה לרגלי חולשתו. כל כך ברור עכשיו, כי לולא [הערבים] הנוצרים בא"י לא היו מאות אלפי המוסלמים יכולים לפעול דבר, לא בארץ ולא באירופה.<sup>5</sup> העיתונות [הערבית] בארץ כולה נוצרית, המכות שקיבלנו בזמן האחרון [עניין הג'יפטיק בית-שאן וכו']<sup>6</sup> באו לנו מידי נוצרים. המשלחת עומדת כולה על איש אחד – [שיבלי] ג'מאל, נוצרי. היחיד שבא בחשבון מבלעדיו הוא [איברהים] שמאס, נוצרי. יתרם – ארבעת המושלמים – הזקנים גונחים מן הקור וממאכל הפיגול והצעירים זונים.<sup>7</sup> במשרד המושבות אין מאירים להם פנים ביותר. הם אומרים, כי מסובבים אותם שם בכחש, אותם ואת היהודים כאחד. חֶלֶק ומשול. שם בטוחים – לכה"פ כך אמרו ידידינו אשר שם – כי בקרוב יסעו. אך הם מתכוננים כנראה להישאר פה עד לבחירות החדשות. תוכן הקונסטיטוציה נתפרסם ובוודאי קראת. הם אינם מרוצים, כי הכל שם באמת אחיזת עיניים, ואין הבדל ניכר בין "הפרלמנט" העתיד [המועצה המחוקקת] וה-<sup>8</sup> Advisory Council<sup>8</sup> רק זה ש-12 חברים ייבחרו.<sup>9</sup> בארץ מתמרמרים על ההחלטה לשלוח לא"י משטרה אנגלית.<sup>10</sup>

- 4 נראה שהכוונה להבטחות ברטיות לערבים במהלך מל"ע-1 כגון תכתובת מקמהון-חוסין (אוקטובר 1915) ו"אגרת הוגארת" לשריף חוסיין (ינואר 1918).
- 5 ב-1922 היו בא"י 590,000 ערבים מוסלמים ו-71,000 ערבים נוצרים ולכסיקון פוליטי, עמ' 54.
- 6 ר' מכתב 141 הע' 5.
- 7 9 חברי המשלחת היו המוסלמים: מוסא כאום אל-חוסייני, האג' תופיק חמאד, מונעים ביי אל-מאדי, אמין אל-תמימי, ג'מאל אל-חוסייני, רוחי ביי עבד אל-אדי. הנוצרים היו: שיבלי ג'מאל, אברהים שמאס, פואד ביי חמאד. המזרחן יהושע פורת העריך את המשלחת הערבית כלהלן: העמדה הקיצונית בתוך המשלחת ניצחה. החברים המוסלמים ייצגו את הגורם המכריע באוכלוסייה, ואילו הנוצרים ייצגו מיעוט קטן בלבד. בין החברים המוסלמים נמצא נשיא המשלחת [מוסא כאום אל-חוסייני] וממלא מקומו תופיק חמאד. שיבלי אל ג'מאל, החבר הנוצרי צורף למשלחת כמזכיר בלבד, בעיקר מחמת שליטתו הטובה באנגלית. גורם שני שגרם לניצחון העמדה הקיצונית היה הלחץ שהופעל על המשלחת מהארץ. [...] גורם נוסף היה עצת ועדת התומכים האנגלים לנקוט בעמדות קיצוניות (פורת, עמ' 118).
- 8 התוכנית החילונית למועצה המחוקקת היתה הקמת מועצה מייעצת, שכל חבריה ימונו. גם תוכנית זו נשללה בידי הערבים ובטלה (עופר, עמ' 229).
- 9 תוכנית המועצה המחוקקת קבעה, כי מבין 15 חברי המועצה המחוקקת (בת 25 החברים) שאינם פיקדי הממשל המנדטורי, ימונו אחד בידי לשכת המסחר ושניים בידי הנציב. שאר ה-12 ייבחרו.

לראשית עבודתו של פיני תהיה ודאי קבלת פנים סוערת מאוד [בלונדון], והעובדה, כי המכוונות קנויות בגרמניה תשמש תואנה טובה מאוד להקים רעש ולפרוט על הנימים פה.

אחרון אחרון – נורתקליף חרץ את דיננו לחובה ולגנאי. בוודאי קראת. זוהי מכה ניצחת לנו, הרת תוצאות חמורות מאוד.<sup>11</sup> אני חושב שאם יפול הקבינט של לויד ג'ורג' – כי אז אבדנו.<sup>12</sup> עכ"פ תהום נפערת לפני. אני נרגז מאוד כל הימים האלה, "הולך קודרנית".<sup>13</sup> אפשר שאני מגזים ורק לשווא שופך לפניך את מררתי. מי יתן. נדמה לי שלא.

נניח את זה. אני שולח לך את Nation, שבו מכתב שלי.<sup>14</sup> המכתב כשהוא לעצמו אינו חשוב, אך עצם הידפסו יש בו משהו לעתיד, מעין דריסת רגל. הוא נשלח בלי כל המלצה, והדפיסוהו, כמו שאומרים, on its merits [בזכות עצמו]. להכניס ב-Nation גם מכתב למערכת לא קל. כמו כן שולח אני לך חוברת של Palestine עם מאמר שלי על סוריה. המשכו יבוא. איני יודע אם כדאי לתרגמו בשביל ה"קונטרס". אני כותב ואתוב עוד.

את ה"קונטרס" אני עובד באמונה. השמת לב? בקד – ברייסלפורד [בתרגום] שלי. בקה – מאמרו של קפלנסקי ונאום לנין, 7 עמודים, רבע ה"קונטרס". בקו – סוף מאמרו של קפלנסקי. מלבד אלה כבר שלחתי מאמר שלי על ה"כרמל" (מ. ב"ק) ו"אירלנדיה" של קפלנסקי. איתי בכתובים עוד דברים. זה גוזל הרבה זמן. שפיגלמן הכויב. את הכסף קיבל ויישאר בברלין. רבקה כותבת לי, כי עניינים פרטיים, מרי וכו', (בת-המרי!) וכי צריך לרחם. אני בפירוש ממאן לרחם. אילו ידעת באיזה קושי השגתי את הכסף, ועשיתי את הדבר על דעת עצמי, ומנעתי את ה"קונטרס" מכל הכנסה מאנגליה לכמה חודשים, ונשארתי חייב לעצמי (ובזמן האחרון נצטמצמו מאוד רווחי, רק בשבוע הבא יוטבו שוב) – וכל הזמן מקבל אני

10 762 מתנדבים מתוך ג'ונדרים בריטיים, ששירתו באירלנד בימי מלחמת האזרחים שם, גויסו בראשית 1922 ונשלחו לא". "אלה היו חיילים מקצועיים עזי נפש [---] ופחדם ואימתם נפלו במהרה על מחרחרי הריב הערבים" (סת"ה ב-1, עמ' 204).

11 לאחר ביקורו בא"י כתב נורתקליף ב-8.2.1922 ב"טיימס", אז בבעלותו, כי "הבאת יהודים בלתי-רצויים, בולשבקים ואחרים, בעת האחרונה [לא"י] שימשה סיבה חלקית לחיכוכים המצערים עם הערבים", וטענות דומות הועלו בעיתוניו "דיילי מייל" (9.2.1922) ו"דיילי טלגרף" (10.2.1922). ב-15.2.1922 מתח נורתקליף ביקורת ב"טיימס" על "שחצנותם ורברבנותם של החלוצים בא"י".

12 ממשלת הקואליציה של לויד ג'ורג' (ר' עליו יל"א, עמ' 217), שב-1917 העניקה את הצהרת בלפור, התערערה בשל התנגדות היוניוניסטים/שמרנים להסכם שנחתם בדצמ' 1921 עם נציגי האירים על הענקת מעמד דומיניון לאירלנד (להוציא צפון האיי), ומכאן החשש לעתיד ההצהרה).

13 לפי מלאכי ג' 14.

14 ר' נספח 3.

מכתבים ממנו, כי "יושב הוא על גחלים בברלין" (לשונו ממש) וכי מוכרח הוא לנסוע תיכף, ו"אנא החישה את צעדיך, אני טובע פה" וכו'. וכו'. ואחרי ככלות הכל – הא לך! מה לי לעשות? הוא גם לא הודיעני כי נשאר. נדם – וחסל. את כל מה שאתה כותב קורא אני זְפוּיָם [רוסית: בגמיעה אחת]. אנא שלח גם להלן. אני שולח בזה העתקות:

1) מכתבי לאחה"ע על הישיבה בל. פ.; 2) מכתבו של דב; 3) מכתבו של בלומנפלד לקפלנסקי. הוא נתן לי לקרוא והעתקתי לך בלי ידיעתו. שמור; 4) קטע ממכתבו של דב, אשר לא העתקתי בהעתקה הכללית:

מילים אחדות על מצב אחה"ע. היתה מועצת א"ה בירושלים. רבש"ע! איזה עלבון. באתי ביום השני לישיבה, נפגשתי בטבנקין. דבריו הראשונים היו: חטא חטאת שאיחרת לבוא, צריך היית לבוא מהתחלה ולראות בשפיכות הדמים ממש שסבל כל אחד מאיתנו. מ-30 סניפים נענו כמדומני 9 או 13. בחיפה למשל השתתפו בבחירות הצירים 3 אנשים והטילו על אחד מהשלושה לנסוע וגם הוא מֵאָן. ואשר לתוכן, הנה נתפלגו כל כך הדעות. אני עובר לפי הסעיפים:

א. תוכניתנו היישובית. ב"ג, טבנקין, הציעו את דרך ההתיישבות הקומוניסטית, כדרך הגדוד, כיחידה שחברי א"ה צריכים לתמוך וללכת בה. בן-צבי, רחל [ינאית-בן-צבי] ואחרים פיקפקו בצורך החובה שא"ה יכולה להטיל על חבריה לבחור דווקא בשיטה זו, [וטענו] שלמפלגה פוליטית כא"ה יכולים להיות שייכים חברים נלהבים לה, אשר הם באותו זמן חברי מושב עובדים. אחרים התנגדו בכלל לייתרון של דרך זו על דרך המושב או דרך הקבוצה.

ב. היחס להסת' הכללית. ב"צ ורחל עמדו על זה שא"ה בצורתה הקודמת בטלה מן העולם. תפקידה מילאה: היא יצרה את ההסת' הכללית. מעתה והלאה היא מפלגה סוציאליסטית בארץ בתוך הסת' זו. הם הציעו להחליף את השם "התאחדות" ב"מפלגה", "אחדות-העבודה" – ב"פועלי-ציון".

אבל בכלל לא הרגישה בעצמה המועצה זכות לפתור שאלות יסודיות ולא חשבה את עצמה לחוקית ביותר, כי רק כשליש הסניפים שלחו באי-כוח וכדי ביוון וקצף.

עד כאן.

ברלה, עברתי על כל החבילה והנה רע ומר, הכל מצטרף לקדרות אחת. ואני נקוט בפני על אשר ממרר אני לך את רגעך שאינם מתוקים גם בלאו הכי. אך היש ברירה?

משה

16.2.1922

דביק,

אתמול או שלשום שלחתי לך מכתב.<sup>1</sup>  
 כמדומני שלא הדגשתי שם, כי מצבנו בכלל אינו טוב, ואולי גם רע. כי  
 לאופטימיותו של חיים אין ערך, מצב רוחו מתחלף בכל יום ועתה הוא רע, כי דברי  
 נורתקליף ומאמריו ב"טיימס" הם מכה ניצחת לנו.  
 אני שולח בזאת את מכתבה של רבקה. כמו כן את הקטע מן **Daily Herald** אשר  
 שכחתי להכניס במעטפה ההיא.

שלך,

משה

זאת כתבתי בביתה"ס. באתי הביתה ומצאתי שהשמידו את ה-D.H. זה גורלנו בזה  
 הבית.

---

 1 המכתב לא אותר.



אמא יקרה שלי,

לונדון, ינואר עד 18.2.1922

קיבלתי ברגע זה את מכתבך הארוך<sup>2</sup> ואני מרגיש צורך להודות לך עליו מייד. קראתיו בהתרגשות עד דמעות. וכשסיימתי הוצפתי כאב על שהוא נגמר – הרגשתי כאילו חלף-עבר חג. אמא, לא ניחשת. קראתיו לא בנסיעה, אלא בבית. היום לא יצאתי החוצה כלל. הימים האחרונים הם ימי "חופשת המולד" – נשמע מוזר, נכון? – וצריך לחסל הרבה דברים, כי ימי ההרצאות בפתח ואוי ואבוי לי. ישבתי וכתבתי דברים שונים כל היום. לקראת הערב עשיתי אמבט. היום יום ה', ובעלת הבית לא שכחה זאת הפעם והכינה אמבט. אצלנו מסיקים אמבט בימי ה', אבל בבית הזה שורר מין שיתוק אובלומובי, ואז היא נשכחת. זעזע איך האב גאר פארגעסן אז היינט איז דאנרסטאג! [יידיש: "ראו, שכחתי לגמרי שהיום יום חמישי!"] כך אפוא היום היא לא שכחה והאמבט היה משובת. כל זה במאמר מוסגר, אבל אני מנצל את ההודמנות לשתף אותך בפרט נוסף של הווי היומיום שלי.

בלונדון, אם אפשר לומר כך, האויר מזוהם במלוא מובן המילה. שורפים כאן כל כך הרבה פחם עד שהפיח והעשן מתערבבים באויר ושוקעים ומתרבדים בשכבה עבה. בימי ערפל האבק והפיח מסמיכים, הערפל לא מאפשר להם להתפור, והתוצאה היא גועל נפש מאין כמוהו. בנסיבות שכאלה האמבט לובש חשיבות עצומה, וכשבעלת הבית שוכחת לחמם מים המצב גרוע מאוד. אבל די בזה.

ובכן, אחרי האמבט ושיעור לתלמיד, נשמעת פתאום דפיקת הדוור בדלת – הדפיקה המיוחדת, הנשמעת בכל רחבי אנגליה עוד מן הימים שלפני דיקנס – וכרגיל, כל הדואר בשבילי: שלושה עיתונים ערביים (מקהיר, מדמשק ומבירות), ושני מכתבים, ומה גם רשומים. אגב, אתם אינכם מביילים את מכתביכם בתבונה. מדוע אתם מחלקים אותם לשתי מעטפות ושולחים אותם בדואר רשום? כשראיתי ששני המכתבים ממך, נעצרה נשימתי. לפני ימים ספורים כתבתי לך – והנה אלוהים גמל לי על כך.

מכתב כזה יכול להיכתב רק במשפחתנו, וגם במשפחה שלנו רק את מסוגלת

1 המכתב נכתב ברוסית.

2 מדובר במכתב שלא אותר, הנזכר במכתבו של מ"ש לאליהו ולרבקה מ-17.1.1922 (מכתב 131), שם הוא אומר: "קיבלתי מכתב ענקי (32 עמ') מאמא, גדושו" המכתב הנוכחי החל להיכתב בסמוך לקבלת מכתב פניה ומכאן הפתיחה "קיבלתי ברגע זה".

לכתוב כך. פרשת סימצ'קה היא ממש טרגדיה. גרוני נשנק מרוב התרגשות כשקראתי חלק זה של המכתב. מה עלינו לעשות? בושתי שאני, בחור בן עשרים ושבע, לא מסוגל לעשות משהו.

את כותבת לי בפירוט רב על ענייניכם הכספיים. איני כותב לך אף פעם על שלי. בקיצור: אני משתכר 12 ל"ש בחודש בהסתדרות ציונית, 7 ל"ש בחודש בקורסי ערב של עיריית לונדון, שם אני מלמד עברית, ובערך 6 ל"ש בחודש בשיעורים פרטיים לעברית ולערבית. בסך הכל 25 ל"ש, אבל מתוך 12 הל"ש אני תורם אחת לקרן היסוד, ומתוך 7 הל"ש נשארות, בדרך כלל, 6 או 6.5 או אפילו פחות, שכן בעד שיעורים שלא ניתנו אין משלמים, ומועדי ישראל (שמקפידים לשמור עליהם מפני שהמכון נמצא ברובע היהודי) חלים לא אחת בדיוק בערבים שלי, ועל החופשות (חגי המולד, פסחא וכו') אין משלמים כלל.

התלמידים הפרטיים לפעמים נוסעים. הנה, למשל, אשתו של קפלנסקי, תלמידה שלי, נסעה לכמה שבועות לגרמניה וכל שבוע אני מפסיד 10 שילינג. היה לי תלמיד לערבית, [שלמה] גינצברג, בנו של אחד העם, שהצליח יפה מאוד – עכשיו הוא בארץ. שיעור חדש במקומו עוד לא הופיע (אתו היו לי שמונה שיעורים פרטיים בחודש). אבל, ככלות הכל, נשאר לי דיי. ההוצאות: 2.5 ל"ש בשבוע אני משלם עבור הדירה, ארוחות הבוקר והערב. צהריים ותה עולים בערך 12-14 שילינג בשבוע. הנסיעות – 10-15 שילינג בשבוע. [כביסת] לבנים – שילינג בשבוע. על אלה יש להוסיף את העיתונים, הספרים, לפעמים קונצרט או תיאטרון, הוצאות חברתיות, דואר, תיקונים (נורא יקרו!), קניות – כובע, חולצה, צווארונים ולפעמים גם חליפה חדשה – וגם שכר לימוד. את שנת הלימודים התחלתי בדפיציט. לסשה צ'ורני<sup>3</sup> – יש משורר יהודי כזה – יש שיר שבו הוא אומר: "הפרוטות העלובות משקשקות על החשבונות / חור גדול בכיס עשו בולי ההסקה והמטרייה / והחולצה הוורודה לרעיה / העלתה על קרחת הבעל אגלי זיעה" ("מצב שכזה").

חולצה ורודה וקרחת אין לי – השיער נעשה סמיך ונוקשה יותר ויותר – אבל "החליפה החדשה והנסיעה לקרלסברד", "עשו חור" של כ-15 ל"ש.

כדי לשלם את שכר הלימוד לשליש הראשון (8.5 ל"ש שלוש פעמים בשנה), הייתי צריך ללוות כסף. כרגע מצבי הוא כזה, שלא רק פרעתי את החוב של 10 ל"ש, אלא גם הסכתי כסף לשליש הבא (נפתח בשבוע הבא). מזומנים אין לי כמעט אף פעם חוץ מכסף קטן. היה לי חודש אחד קשה מאוד, חייתי, כמו שאומרים הגרמנים, "ous der Hand in den Mund" [מן היד אל הפה]. אירע לי, שלוותי בבוקר

3 סשה צ'ורני – שם עט של מיכאל גליקסברג (1880-1932), משורר נודע מתקופת "דור הכסף" (סוף המאה ה-19 עד שנות ה-30 של המאה ה-20; עמיתם של אחמטובה, בלוק, צוטייבה). הירבה לכתוב שירים סרקסטיים, שבהם גינה סגידה לחמרנות. ב-1920 היגר לברלין ומשם לפריס.

שילינג מבעלת הבית, כדי שיהיה במה לנסוע העירה. החוב לבעלי הבית עלה פעם ל-12 ל"ש. אגב, בעלי הבית שלי ג'נטלמנים גדולים בתחום זה. אינם קטנוניים. בנם [ג'ורג' ברדלו] עובד כמזכיר האנגלי של רוטנברג. לפני ימים אחדים נסע לברלין (רוטנברג שם), ומשם ייסע לארץ. אם בעת שיהיה ביפו יבוא לבקר – ביקשתי ממנו – קבלי אותו יפה. הוא בחור נחמד מאוד. מבחינה כספית אני כבר הסתדרתי.

אמא, את בוודאי מתארת לעצמך ששימחת אותי בכל מה שכתבת על הילדים. מעציב אותי מאוד רק שהם כנראה קוראים מעט, או לא קוראים כלל. יהודה הבטיח לי להתחיל לקרוא ברוסית. האם לפחות גאולה קוראת את התרגומים החדשים? בקרלסבד קניתי לה ספרי ילדים של שטיבל, אבל אחד מהם לקח ממני יבנאלי ולא החזיר. ביקשתי מרבקה לקחת ממנו את הספר בוינה ולשלוח. האם היא קיבלה? קניתי לה את ויקטוריה מאת [קנוט] המסון ואת דיוקנו של דודיאן גר"י מאת [אוסקר] וויילד. ברנר, נדמה לי, אהב מאוד את הראשון ושנא את השני, או, ביתר דיוק, אהב את הסיפורים ולא את הסופרים עצמם. קניתי את שניהם בשביל הניגוד. אני, ככל שאני עסוק, נוטל לפעמים פתאום ספר עברי וקורא בהינף אחד. לפעמים אני מרגיש צורך לשקוע בסגנון עברי יפה.

אצלכם נמצא עכשיו אחד העם.<sup>4</sup> באחרונה "התחברתי" אתו. אבל הוא אדם שעבר זמנו אף על פי שחכם כשד ויודע המון. פסוח עליו. יהודה [שלוש המילים האחרונות נכתבו בעברית].

זה שגאולה תופרת, ממש מצוין. היום, לפני האמבטיה, תיקנתי את המכנס התחתון ויצא איום ונורא.

### זאת אל תקראי באוזני איש

אמא, מכתבי יצא מבולבל. סילחי לי. עוד רציתי להגיד לך, שמפתיע אותי ואפילו מצער, שאינך כותבת מילה על דב. אני שולח את המכתב לבנות לוינה, וחושב שזה יכאיב לרבקה, אבל איני יכול שלא לשלוח להן אותו. אני יודע, אמא, שזה יצא באופן טבעי – סתם לא נזכרת בו. אבל עצם העובדה שיכולת לכתוב מכתב כל כך ארוך ומפורט בלי להיזכר בו, ציערה אותי מאוד, ועל אחת כמה וכמה את רבקה. את צריכה להשתדל לאהוב אותו. הוא ראוי לכך. הוא לא אדם פשוט. בדורנו הוא ממוכנים רבים ייחודי. הוא אפילו מורכב ועמוק מדי. הצרה שלו רק בכך, שכל זה נחבא מאחורי "חיוך הקסם" שלו. הרי הוא סבל המון בכל השנים האלה, בכל

---

4 אחד העם – אשר גינצבורג. ר' עליו י"א, מכתב טו הע' 4.

היחסים המסובכים שמלאו כה הרבה כאב ואי-נורמליות. אנא, כיתבי לי עליו, איך נפגשת אתו, האם הוא מבקר לפחות לרגעים? כיתבי איזה יחסים נוצרו בינך לבין אמו המטרונית. עליה לא אבוא להגן בפניך, אבל בכל זאת היא אמו.

זה שלא כתבתי לך אחרי החופה של רבקה, בוודאי חטא חמור שכל הזמן מעיק כמשא כבד על מצפוני. אבל לא יכולתי. אחרי מהלומת קרלסבד<sup>5</sup> לא הייתי מסוגל זמן רב לחזור לעצמי, ומציק לי לומר זאת, אבל על דעתי אני ממשיך לעמוד עד עכשיו. לא חוסר אפשרות טכנית, כפי שהתברר אחר כך, אלא היחס – זה מה שהיה חשוב לי. אבל זה חלף עבר, ויהיה אלוהים עימם.

קראתי את מכתבך בשלישית. פעם אחת את מזכירה בו את דב בקשר להיותו מרוצה מהחלטתי לחזור ללימודים. זה מעט.

באלוהים, אמא, כמה את זקוקה לי עכשיו. אין בכוחי להביע את כאבי על בדידותך בתקופה קשה כל כך. אבל מה לעשות? אני ממסלולי לא אחרוג, אלא אלך הלאה בראש מורכן.

אמא, המכתב הזה מונח אצלי כל כך הרבה זמן וכל זה מפני שבאותו זמן התחלתי מכתב ארוך לדוד אברהם,<sup>6</sup> ורציתי לשלוח אותם יחד. אבל בינתיים התקשרו עבים כבדים מכל עבר שדחו את הדבר, ואני נאלץ לשלוח את המכתב הזה עכשיו. בקשי ממנו לסלוח לי ונשקי את כולם בשמי. אסיים את מכתבי אליו בעוד שבוע-שבועיים.

להתראות, אמא. נושק לך בחזקה,

משה

---

5 הכוונה לאכזבתו העמוקה של מ"ש מאי שיתופו בהחלטתם של רבקה ודוב לדחות את נישואיהם בשנה שעברה. ר' יל"א מכתב 99.

6 המכתב לא אותר.